

Dr. Almási Mihály

*A gyülekezeti (egyházi) struktúrák változásai
baptista viszonylatban*

*I. kötet
Ősi közösségi struktúrák*

Dr. Almási Mihály

*A gyülekezeti (egyházi)
struktúrák változásai
baptista viszonylatban*

KOMPENDIUM

I. KÖTET

Ósi közösségi struktúrák

Jó Pásztor Alapítvány
Dömsöd, 2020

© Dr. Almási Mihály, 2020

All rights reserved. Minden jog fenntartva.

ISBN 978-963-86931-6-7

Kiadja a Jó Pásztor Alapítvány, Dömsöd, 2020
Borító, nyomdai előkészítés: Papp Szabolcs
Nyomdai munkálatok: Mátyus Bt.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó helyett	7
Bevezetés	9
I. Ősi közösségi struktúrák	13
1. Mi is valójában a közösség?	13
2. Isten és ember, férfi és nő	23
3. A kisközösségektől a nemzetekig	24
II. Vallási jellegű ősi közösségi struktúrák	29
1. Új misztika	32
2. Keleti út	34
3. Nyugati út.....	38
III. A magyar út	45
1. A hunok közösségi szervezete.....	49
2. Attila, a közösségteremtő nagykirály	51
3. A hunok vallási közössége.....	55
IV. A nyelv	61
1. A tiszta magyar nyelv fő jellemzői	66
2. Ősiség és cselekvő életerő	67
3. Gyökrendszerünkben nyelvünk lelke	69
4. Csodálatos gyökrendszerünk	73
5. A magyar nyelv különlegessége	79

V. A vallás.....	89
VI. Zsidó közösségi/vallási struktúrák.....	117
1. A KÁHÁL és az ÉDÁH	118
2. Egyéb héber, illetve arámi kifejezések	121
Utószó	123
<i>A szerző.....</i>	<i>125</i>
<i>Author's biography.....</i>	<i>126</i>
<i>Dr. Almási Mihály eddig megjelent könyvei.....</i>	<i>128</i>

ELŐSZÓ HELYETT

Egy kétkötetesre tervezett munka első kötetét tartja kezében a kedves olvasó. A főcím a gyülekezeti (egyházi) struktúrák általános vizsgálatát ígéri, különös tekintettel a baptistákra. Nyilvánvaló, hogy tisztázandó, mit értünk a gyülekezet, az egyház és a struktúra alatt. Erre a tisztázásra a bevezetésben kísérletet teszek.

Ez a kötet az egész tanulmány általános bevezetésének tekinthető, címe pedig a sorozat alcíme: „Ősi közösségi struktúrák”.

A folytatásban az őskeresztény vallási struktúrák következnek, majd a keresztyén (felekezeti), valamint a baptista közösségek „szerkezetének” vizsgálata.

Számos nélkülözhetetlen forrást használok, egyik-másikból gyakran idézek. Ezek azonosíthatók a hivatkozásokból.

Természetesen minden egyes téma a végtelenségig bővíthető lenne. Jelen írás tehát leginkább egy vázlat, amelyben olyan idézetek is előfordulnak, melyekkel nem ért egyet a szerző, azonban – mivel valamely struktúra kialakulásának feltételezett vagy valódi építőkövei – a megértéshez szükségesek. Az, hogy egyik-másik fejezet aránytalanul hosszabb, mint a többség, némiképp jelzi a szerző elköteleződését.

Jelen írás nem a tökéletes ismeretet mutatja be az egyes témák kapcsán (a bölcsek követ sokan keresik, és ki itt, ki ott véli megtalálni), mindenesetre számos vitán felüli szaktekintély véleménye megjelenik az idézett vagy ismertetett szakmai vitákban.

Remélve, hogy lesznek, akik haszonnal forgatják a könyvet, minden olvasónak Isten áldását kívánja:

a szerző

Budapest, 2020. január 1.

BEVEZETÉS

A **struktúra** jelentése: szerkezet.¹ Ha alaposabban utána-nézünk, akkor kiderül, hogy a szerkezeten kívül jelent még: felépítést, belső formát, sőt „egymást kölcsönösen meghatározó alkotóelemek rendszert alkotó, összefüggő egységét”.² Ez utóbbit tudományos jelentésként aposztrofálja a szótár. A latin eredeti első szótári jelentése: összeillesztés, de jelent még összefűzést, falazatot, épületet is.

A **gyülekezet** összegyűlt személyek összessége, istentiszteletre összegyűltek együttese, valamely egyházközség tagsága.³ Természetesen a meghatározás nem ilyen egyszerű. Először is az alapkifejezésekől kellene kiindulnunk. Ez az út sem látszik azonban egyértelműen célravezetőnek, hisz nem mindegy, hogy mely szavakat nyilvánítjuk „alapkifejezéseknek”. Gyülekezet alatt kevesebbszer szoktuk az egyetemes keresztyénséget érteni, mint mondjuk egy-egy helyi közösséget.

Alfred Loisy mondása szinte szállóigévé lett: „Jézus az Isten országát hirdette meg, és ami jött – az egyház volt!”⁴ Népközösség? Ószövetségi gyülekezet? Isten országa? Tanítványi kör? Hívók közössége? Gyülekezet? Egyház? Stb. stb. Nem közömbös a tisztázás – bár Jézus Krisztus mindennek Ura, mégis érezzük, hogy meg kell valahogy határozni azt a közösséget, amelyben Jézus uralma különösen is érvényesül.

Az „**egyház**” szó legalább annyira megfoghatatlan – s talán még kevésbé szerencsés –, mint a gyülekezet, *Luther* „vak” szónak nevezte, s helyette a „keresztyén nép” kifejezést java-

---

¹ Magyar értelmező kéziszótár.

² Idegen szavak és kifejezések szótára.

³ Magyar értelmező kéziszótár.

⁴ Vö. Kocsis Elemér: Az egyház szolgálatának titka I-II. (kézirat).

solta. Brunner helyesli Luther véleményét.⁵ Barth szerint is sokat nyertünk volna azzal, ha egyház helyett gyülekezetről beszélnénk.⁶ Persze ha a gyülekezet szóból indulunk ki, akkor sincs könnyű dolgunk.

Mielőtt eldöntenénk a kérdést a gyülekezet javára, érdemes Kocsis Elemér véleményére figyelni, aki a legújabb nyelvészeti kutatások eredményeinek alapján (Barth: *Biblexegesse und moderne Semantik*) megjegyzi: „*Lehet, hogy az egyház szó etimológiailag 'vak', azonban tartalmában gazdag*”, ugyanis a szavaknak nem az etimológiája, hanem a nyelvi és kultúrtörténeti rétegben föllelhető jelentősége a fontos. *A fordításban tehát nem az etimológiai jelentés visszaadása, hanem a dinamikus ekvivalencia megtalálása a cél.* (Mint mondja: erre Nida és iskolája egész könyvtára való tudományos irodalommal tanít bennünket.)⁷)

A mai magyar nyelvben is az egyház szó a legalkalmasabb manapság Krisztus népének jelölésére. (A baptista körökben világszerte divatos gyülekezeti szövetség vagy gyülekezetek szövetsége helyett a magyarországi baptisták egyháznak nevezik magukat – mintha csak a fenti, elméleti kutatási eredményekre figyelve tennék ezt –, ugyanakkor viszont próbálkoznak a szövetségi struktúra kiépítésével, eddig nem sok sikerrel. Az egyház bibliai struktúrája ugyanis nem „szövetségi struktúra”.⁸)

A teremtő Isten kiválasztó tevékenysége folyamatos. Az embert uralkodásra teremtette. A bűn miatt keményen kell dolgoznia, hogy „uralma alatt tudja tartani” – legalább vala-

---

⁵ Emil Brunner: *A mi hitünk* (Budapest: Sylvester, 1935), 144. old.

⁶ Barth Károly: *Kis dogmatika* (Budapest: Országos Református Missziói Munkaközösség, [1948]), 113. old.

⁷ Vö. Kocsis, i. m.

⁸ Vö. Almási Mihály: *Ő a feje az egyháznak* (Budapest: Sunshine Publishing House, 2000), 14. old.

mennyire a természetet. A bűnt gyűlölő Isten özönvizet bocsátott a földre, de *kiválasztotta Noét és családját az életre. Majd kiválasztotta Abrámot, hogy Ábrahámmá tegye. Benne népet választott magának, szövetséges népet.* A szövetséges nép az Isten gyülekezete is volt egyben, *ószövetségi gyülekezet.* Választott próféták által tisztította népét, s készítette a Messiás fogadására, aki új szövetséget hoz. Ez az új szövetség generális, kihívó jellegű. Eredménye az újszövetséges nép, az *ekklészia*, az egyház.⁹

Mielőtt a keresztény-keresztyn – a későbbiekben keresztyn (kivéve az idézeteket) – gyülekezeteket vizsgálat tárgyává tennénk, legalább három témával foglalkoznunk kell. Ezek közül az első: az *ősi közösségek struktúrája*, a második: *a zsidó közösségi struktúrák – főleg ahogy az az Ószövetségből megismerhető* –, és a harmadik: *a tipikusan keresztyn kort megelőző, újszövetségi gyülekezeti struktúrák.*

---

⁹ Vö. uo.

I. ÓSI KÖZÖSSÉGI STRUKTÚRÁK

Az ősi közösségek vizsgálata alapvetően a társadalomtudomány tárgyköre, mivel azonban a múlt ködbe vész, számos egyéb tudományág segítségére szükség van. Ezek közé tartozik például az archeológia, amely konkrét leletek birtokában egzakt vagy hipotetikus segítséget adhat.

Az emberiség története az első pillanattól kezdve közösségi történet. Igaz ez a megállapítás akkor is, ha a bibliai őstörténetet tekintjük autentikusnak, és igaz akkor is, ha az egyre inkább vitatott evolucionista elméletet fogadják el.

1. Mi is valójában a közösség?

A magyar szó története a „köz”-zel kezdődik, és a „közös” folytatódik. A „köz” előtagként már gyakran a közösségre utal (pl. közvagyon, közpénz, közvélemény, közveszély stb.).¹⁰ A „közös” – akár munkáról, étkezésről, vagyonról, pénzről stb. legyen szó – már elválaszthatatlan a közösségtől. A közösség pedig a legszorosabb együttéléstől kezdve a leglazább, de valami ok miatt mégis kapcsolatban levők, nemcsak emberek, de növényi vagy épp állati, sőt akár mikro- vagy makrokozmosz közösségek megnevezésére is használatos.

Emberi vonatkozásban – hisz itt most ez érdekel bennünket – akár a „közösül”-ig is eljuthatunk, s ha valaki úgy vélné, hogy teológiai vonatkozásban ez teljesen érdektelen, gondoljon csak a pogány mitológiák ezer és egy elemére, amelyekben az istenek násza mint közösségteremtő tevő-

---

¹⁰ Vö. Magyar értelmező kéziszótár.

kenység szerepel, vagy a bibliai őstörténet sokféleképpen magyarázott, de mégis új „közösséget”, nevezetesen az „óriások” közösségét létrehozó különös nászára.¹¹

Az „emberré válás” evolucionista megközelítése szerint az emberi társadalom első – rövid ideig tartó – közössége az úgynevezett *ősközösség* volt. „Az emberré válással kezdődő első nagy társadalmi gazdasági alakulat, melyen az emberek kezdetleges közösségekben éltek és dolgoztak. A közösségben végzett munkát és a közös elsajátítást a termelőerők alacsony színvonalára tette szükségessé. Az ősközösség első korszakában a természet által nyújtott javakat halászattal, vadászattal és gyűjtögetéssel szereztek meg. Az ősközösség akkor érte el fejlődésének csúcspontját, amikor kialakult az első nagy társadalmi munkamegosztás, elvált egymástól a földművelés és az állattenyésztés. Míg korábban általában csak annyit termeltek, amennyi a létfenntartáshoz szükséges volt, most már tartalékolható, rendszeres terméktöbbséggel is rendelkeztek. Ebben a fejlődési szakaszban a nemzetségi alapon szerveződő társadalomban a *matriarchátust* (az anya szerinti leszármazást) a *patriarchátus* váltotta fel. A törzsi-nemzetségi vezetők, a természeti vallások papjai mindinkább olyan helyzetet teremtettek, hogy a terméktöbbség személyi tulajdonukká válhatott, s ennek birtokában a közösség egyes rászoruló tagjai függő helyzetbe kerültek, tehát a vagyoni különbségek talaján létrejött a *magántulajdon*, és megjelentek a társadalmi különbségek első alakzatai. Az ősközösség teljes felbomlása gyorsan bekövetkezett, megszűnt a fő termelési eszközök és a föld köztulajdona, először a harcokban szerzett hadifoglyok, majd fokozatosan a létalapjuktól megfosztott közösségi tagok süllyedtek rabszolgasorba; megjelentek a kibékíthetetlen ellentéteket hordozó osztályok. Az *ősközösséget felváltotta az osztálytársadalom.*”¹²

¹¹ Vö. Gen 6:4.

¹² <http://www.kislexikon.hu/oskozosseg.html> (2019. 11. 23.).

Kövessük most vázlatosan a közösségi struktúraváltás történetét az ősközösség fölbomlásától az úgynevezett neolitikus forradalmon át az egészen új közösségi struktúrák, az államok kialakulásáig, ahogy a mai tudósok egyes képviselői látják. A későbbiekben világos lesz, hogy nem fölösleges ez az áttekintés a vallási közösségek kialakulása vonatkozásában, hisz a társadalmi változások és a hitvilág alakulása elválaszthatatlan folyamat.

„A *neolitikforradalom* kifejezést V. Gordon Childe alkotta meg az 1920-as években, és kifejezetten a földművelés megjelenésére, a mezőgazdaság korai fejlődésére és a letelepedett életmód kialakulására értette.

Childe *neolitikforradalom* tézisét ma *oáziselméletként* ismerjük, miszerint az első telepesek száraz éghajlatú vidékek termékeny részein telepedtek meg, és a szűkös természetes eredetű táplálékforrások miatt kényszerültek földművelésre és állattenyésztésre. Az elmélet Raphael Pumpelly 1908-as ötletén alapult.

Robert Braidwood 1948-ban a Taurosz-hegység és a Zagrosz neolitikus földművelésre utalva a hegyvidékek peremterületeit jelölte meg a földművelés megjelenése helyéül.

Lewis Binford már 1968-ban felvetette, hogy a letelepedést sokkal inkább demográfiai okok segítették elő, ezért az megelőzte az effektív földművelést. Modellje szerint a letelepedett ember kezdett helyben növényeket termesztetni, mert a helyben lakó életmód következtében megnőtt a lélekszám.

Olyan elméletek is születtek, amelyek szerint a növények és állatok természetes szelekciója hozta létre az emberi környezetben az első termesztető növényeket és tenyésztett állatokat (David Rindos, Ronald Wright). (...)

A régészet mai állása szerint az i. e. 12.000 körüli dátumig követhetők anatóliai és közel-keleti települések.

– *Karim Saher*: i. e. 12.000 körüli dátumtól több évezreden át lakott települést tártak fel, amelynek külön említendő fontos-

sága, hogy 7000 táján lótenyésztés valószínűsíthető (a közelmúltig azt tartották, hogy Elő-Ázsiában nem volt honos a ló, így azt az indoárják terjesztették el). Eszköztára mezolitikus.

- *Zavi Csemi* (vagy *Szanidár*): az i. e. 9. évezred legelején állattenyésztés adatolható.

- *Tepe Asiab*: i. e. 10.000 körül már neolit jellegű.

- *Mureybet*: i. e. 8500–7500, 8000-tól kerámia és földművelés

- *Gandzs Dareh Tepe*: i. e. 8500–7000, 7500 körül agyagedények, földművelés.

- *Jerikó*: i. e. 8400-tól lakott, 7000-től földművelés.

- *Bus Mordek*: i. e. 8000–6000 között.

- *Ugarit*: i. e. 8000-től lakott. Kerámia 6500-tól, bár a talajvíz miatt időzárás, régészetileg tovább nem kutatható.

- *Ali Kósz*: i. e. 8000–5800 között, 7000 körül kalapált réz, 6500-tól kerámia.

- *Cayönü*: i. e. 7600–6500 között lakott, állattenyésztés és földművelés adatolt, 7000-től hidegen kalapált rézleletek.

- *Mlaffá' at*: i. e. 7500–7000 körül már neolit jellegű.

- *Hacilar*: i. e. 7000–6500 között, majd 5900–5000. Hét kultúrréteg, a VII.-ben agyagtégla. V.-ben állattenyésztés volt.

- *Kalat Garmo*: i. e. 7000-től földművelés, állattenyésztés, talán lótarás.

- *Szüherde*: i. e. 6800-tól akeramikus kultúra, de emellett olvasztott rézet használtak.

- *Catal Hüyük*: i. e. 6800–5700 között, 6500-tól szövés, 6400-tól réz és ólomöntés.

- *Mersin*: i. e. 6300–5000 között, kezdetektől kerámiával, 5900-tól kalkolitikus.

- *Dzsaffar*: i. e. 6500-től lakott.

Az i. e. 7–6. évezredben Palesztina, majd 5000 körül Anatólia is elnéptelenedik, majd újra benépesül, ezúttal keletről. Az érett, késői neolitot a 6. évezredben több telepü-

lés képviseli, így *Dalma Tepe*, *Haggi Firuz*, *Hasanlu*, *Janik Tepe*, *Pisdeli Tepe*. Ezek közé tartozik a Folyamköz szempontjából fontos *Hasszúna* is.

Az Etióp-felföldön, a Száhel-övezetben és Nyugat-Afrikában szintén a kora ókorban megjelent a földművelés. Cirok, köles, afrikai rizs, jam és olajpálma volt a meghatározó termény.

Közép-Amerikában a kukoricát, babot és tökféléket termesztették, Dél-Amerikában burgonyát, Észak-Amerika keleti részén napraforgót.

A letelepedés – a közhiedelemmel ellentétben – a táplálék-választék beszűkülésével és a szabadidő majdnem teljes megszűnésével járt. A »robot« a földeken az állatok körül az élet-színvonal csökkenését hozta. A letelepedett ember kénytelen volt a településhez közel tartani az állatokat – ez a domesztikálás, azaz a háziasítás kezdete, illetve olyan növényeket termesztani, amelyek nagy terméshozamúak – ez pedig a földművelés kezdete.

A kérdés: miért váltak meg önként az emberek táplálékaik jelentős hányadától, illetve szabadidejüktől? A választ erre sokáig nem tudták megadni, ezért magyarázták fordítva, miszerint azért telepedtek le, mert állatokat háziasítottak és földet műveltek volna, mindezt azért, mert így terményfelesleget termelhettek. Csakhogy a félnomád vadásznak sosem jutna eszébe háziasítani a zsákmányállatot. Észak-Amerikában még a letelepedett földművelőknek sem volt háziállatuk a kutyán kívül (a pulykát nem kell ide számítani, mert az saját magát varrta az amerikai ember nyakába, és inkább volt nyűg, mint haszon). Teljesen felesleges lenne monokultúrákat termesztani, veteményeskertben gürcölni,

amikor a vadon termő növények sokkal változatosabb és könnyebben megszerezhető táplálékot jelentettek. A táplálék-választék beszűkülését a földműveléssel való foglalkozás időigénye okozta – hiszen a földműves férfinak nincs ideje vadászni, a földműves nőnek nincs ideje begyűjteni.

Lewis Binford már 1968-ban kifejtette azt a forradalmi gondolatát, hogy a földművelés csak következménye a letelepedésnek, nem pedig oka. Úgy gondolta, hogy az akkor ismert Közel-Keleten több olyan település ismert, mely a földművelésnél korábbi, kezdve a natúfi Jerikótól. Egy adott csoport létszáma a letelepedés következtében automatikusan megnövekszik, ezért a népesedési feszültség számlájára írhatta, hogy a vadon termő növényeket egyre inkább muszáj volt hasznosítani, majd mind nagyobb arányban termesztetni. A gondolat-sor legnagyobb érdeme: először veti fel, hogy a letelepedés és az élelemtermelés között semmiféle kapcsolat nincsen, és a letelepedés megelőzi a földművelést.

A tárgyalt korban az ősközösséget hamarosan felváltotta a *földközösség* (faluközösség), mely a nevéhez illően közös földtulajdonon lakó, azt használó, de *önálló családi közösségek együttesét* jelenti. A földművelésre való áttérés és a végleges letelepedés sok változást hozott magával. Ezek egyike az, hogy a *nemzetségi alapon szerveződő* faluközösséget felváltotta a *területi alapon nyugvó* – Görögországban ezt a folyamatot fűzik Thészeusz és Lükurgosz nevéhez. A térségben a *nemzetiségi rendszer felbomlása csírájában fojtotta el a szakrális királyság Közép- és Kelet-Ázsiában jellemzővé váló típusait*. Ennél is nagyobb jelentőségű azonban, hogy míg a vadász-halász-gyűjtögető népeknél elfogadott, sőt kötelező a túlnépesedés elleni hatékony védekezés – akár még a fölös számú gyermekek meggyilkolása is –, addig a földműves közösségekben ez lassan az ellenkezőjére váltott át. A paraszt-

családok számára a gyermek kihasználható munkaerőforrás, a »fogamzástáplás« és gyermekgyilkosság csakhamar erkölcsi tabu tiltó hatálya alá került. (Ennek csökevényei azonban megmaradtak sokkal későbbi korokban is, mivel a szülő korlátlan hatalommal rendelkezett gyermekei felett, akár meg is ölhetette még a rómaiaknál is. A hírhedt spártai eljárás, a Taigetosz-hegy sem más, mint az ősi népességszabályozás egy túlélő formája.)

Ez volt az első nagy *demográfiai robbanás* – dacára annak, hogy a földművelés rosszabb életkörülményeket hozott, valamint annak, hogy a földművelés rizikós tevékenység. A történelem első éhínségei minden bizonnyal a faluközösségeket sújtották, amikor valamely természeti csapás elpusztította a termést, hiszen a kis területre koncentrálódó (viszonylag) sok embert a vadászat és a vadnövény-gyűjtögetés már semmiképp sem tarthatta el.

A tárgyalt korban (mezolit, neolit, kőrézkor) a mindenféle talaj-előkészítést nélkülöző vetésterület és az aratás technikája mellett a termés aligha lehetett a vetőmagmennyiség 1,5 – 2-szerese. (A növényeket gyökerestül tépték ki aratáskor – *nyűvés*.) A learatott mennyiségnek így több mint felét azonnal félre kellett tenni vetőmagnak. A maradék egy részét is tartalékolni kellett az elemi csapások elkerülése végett. A tárolókat pedig állandóan pusztították a kártevők, a mindenféle gabonasziszektől kezdve az ember legkorábbi társáig, a házi egérig. A felhalmozott élelemtartalék – amely a fentiekből következően nem terményfelesleg, hanem elengedhetetlen szükség – pedig meghozta a bűnözést is, mert egyes csoportok nyilvánvalóan könnyebbnek tartották a valaki más által előállított termény megszerzését. Az i. e.-i 3. évezredből származó első ismert törvények a magántulajdon védelmét előbbre tartották az ember életének védelménél. A magántulajdon tabu alá vonása igen korai fejlemény, aminek oka nyilvánvalóan a lopás-rablás megléte.

A termésmennyiség növelésének egy útja maradt, a vetésterület mind nagyobb arányú kiterjesztése. Ennek estek áldozatul az ártéri erdők, majd a csapadékosabb vagy öntözhető helyeken az egyéb erdők is, a nádasok, a mocsárvilág nagy része. Velük együtt Egyiptomból lassan eltűntek a krokodilok és vízilovak is természetes élőhelyükről, és a gyéren lakott Deltavidék lassan benépesülhetett (csak Sznofru 35 új telepét alapított). A nagyobb területhez sokkal több munkáskéz kellett, akik eltartásához még nagyobb terület szükségeltetett. Nem beszélve az építőmunkásokról, akik a lecsapolóárkokat, öntözőcsatornákat, árvédelmi gátakat és vízviasszatartó töltéseket építették. Önmagát erősítő folyamat indult be, a pozitív visszacsatolás tipikus példája. Csak az éhínségek és járványok tizedelték meg időnként az egyre szaporodó, de egyre rosszabbul élő népességet.

A földművelésre való áttérés nagy mértékű változást hozott az életkörülményekben: szűkös és szegényes táplálkozás (mind minőségben, mind mennyiségben), állandó létbizonytalanság, túlnépesedés, éhínségek és járványok.

Ester Böserup az élelmiszer-termelés következtében megnőtt lélekszám nyomásának tulajdonítja a földművelési technikák fejlődését, az intenzívebb gazdálkodás kialakítását.

A földtulajdon legkorábbi formái Indiában voltak tanulmányozhatók a 19. században. Létezett még a nemzeti földbirtoklás, melyben a földközösség tagjai a földet közösen művelték, a szükségleteket a közös jövedelemből fedezték. A kétféle alapvető változat később alakult ki. A családok birtokrészének méretét az általános öröklési szabályok határozták meg. A maradék közös területek nagy része művelhetetlen. Amennyiben az »ősapához« való rokonság foka meghatározhatatlan, és erőszakos változások is megbolygatják a rendszert, a nemzeti közösség felbomlik, és a véletlenek, illetve erőszakos szerzések (*jus quiritum* = az erősebb joga) által

fennálló pillanatnyilag birtokolt parcellák rögzülnek, s ez már a vagyoni differenciálódás kezdete. A fentieket kompenzálандó létezett egy megoldási forma, melyben a közösségi földeket időnként újra felosztották. Az újraosztást azonban a nagyobb parcellák birtoklói természetesen ellenezni fogják, s ha megfelelő mennyiségű terményfeleslegük (azaz »tőke jelleű« vagyonuk) van, a felosztást meg is tudják akadályozni. A Folyamközben és a Nílus-völgyben a rézkor elején már csak a művelhető földek maradtak köztulajdonban, s ettől kezdve vált szét a fejlődés útja. A Folyamközben a közösségi földek is magánkézbe kerültek, míg Egyiptomban az új vezető réteg fejei, a termelésirányítók rendelkeztek minden földterülettel.

Az ősközösség felbomlása, faluközösség alakulása és a nemzetiségi szervezetek felbomlása mindenhol másképp ment végbe. A folyamatok egyes állomásait az európai gyarmatosítók közvetlenül is tanulmányozhatták volna. Az bizonyos, hogy a földművelésre áttérés mindenhol erdőirtáshoz és népességrobbanáshoz – környezeti katasztrófához vezetett. Legjobb példa erre éppen a Közel-Kelet, a Szináj-félsziget, Anatólia, ahol az ókor elején még dús erdők tenyésztek, aztán megjelent a földművelő ember, és a táj ma is kopár, terméketlen kősvatag. (Magyarországon a honfoglalás korában az Alföldet is sűrű erdők borították – ma legfeljebb telepített erdőfoltok vannak, a domináns a legelő, a szántó... és a futóhomok.)

Agyagból készült szerszámok, edények készítésére rég képes volt az ember, az előállítás technológiája azonban továbbfejlődött. A napon szárított agyagedényt felváltotta a tűzön kiégetett. Megjelent a fazekaskorong is, de sok helyen megmaradt a kézi formázás. A textíliák is ekkor terjedtek el, nagy fejlődés a függőleges szék létrejötte is.

A földművelés kialakulásával helyhez kötött életmódra kellett áttérniük az embereknek, hiszen szántóik, legelőik és

elraktározott élelveik nem tették lehetővé a vándorlást. A társadalom bonyolultabbá vált, kialakultak a nemzetségek, törzsi és vadászközösségek, valamint ezek mellett a területhez kötődő funkcionális faluközösségek.

A sumérok által birtokolt földterület a Tigris és az Eufrátesz folyó között, Mezopotámiában helyezkedett el.

Ebben a korai civilizációban indult fejlődésnek az árasztásos földművelés, ami itt nagyon célszerű volt, bár a talaj szikesedéséhez vezetett, hosszú távon tönkretette a termőföldet.

A templomgazdaságokban és kisebb paraszti birtokokon történt a termelés. A termelést a templom, illetve állami hivatalnokok irányították. A közrendű szabadok végezték a munkát, akik ezért terményben fizetséget kaptak. A templomgazdaság önálló egység, ahol a termelést a hivatalnokok irányította közrendű szabadok végezték.

A folyóközbe betelepülő sumérok korábbi lakhelyükről, a hegyekből hozták magukkal a földművelést. Az esőztető földművelést itt öntözési technikával kellett felváltani. Központok alakultak ki: Úr, Uruk, Lagas, Surrupak.

A lakóházak egy központi épület köré, a templom köré épültek. Később ezekből a központokból városállamok fejlődtek, falal vették magukat körül. Ez nemcsak azt jelezte, hogy elfogytak a környező legelők, szabad földek, hanem azt is, hogy megszületett egy új igazgatási forma, az állam. A megalakult közösség, a természet, a hadjáratok és a gazdaság irányítását meg kellett szervezniük. Ezeket a feladatokat látták el a királyok, hivatalnokok. A későbbiekben a birodalom egy módon volt fenntartható, a bonyolultabb tevékenységeket már csak despotikus módon lehetett irányítani." (Neolitikus forradalom, Wikipédia)

Amikor az ószövetségi gyülekezet, a zsidó közösség kialakul, már régen léteznek államok. Túl vagyunk az ősi civilizá-

ciók „templomközpontú” településein, a „templomgazdaságokon”, azonban – amint az az Ószövetségből nyilvánvaló – a szakrális tárgyak (aranybika a Sínainál, a frigyláda, a szent sátor, később a jeruzsálemi templom) közösséget alkotó és összefogó szerepe alapvetően meghatározó.

A lakóközösségek, az etnikai közösségek és a vallási közösségek mindig valamiféle relációban vannak egymással.

2. Isten és ember, férfi és nő

Attól függően, hogy valaki elfogadja-e a mindenható egy igaz Istent mint elsődleges létezőt, mint teremtőt, vagy az isteneket a rettegő ember „találmányának” tekinti, beszélhetünk az istenek és az ember, illetve az egy igaz Isten és az ember viszonyáról, közösségéről. Nem kívánok itt belebonyolódni a különféle „teizmusok” ismertetésébe, inkább az Ószövetség őstörténeti jellegű elemeinek mondandóját szeretném vázlatosan kibontani.

Induljunk ki a lehető legkisebb közösséget jelölő szóból. Ez a „társ”. Kézenfekvőnek látszik, hogy az embernek ember lehet leginkább társa, azonban másra is van példa. „Társ” lehet például egy puska (élettelen segítőeszköz) vagy egy hűséges kutya, egy sólyom stb. (élő segítő), de nem ember,¹³ és társ lehet – mondjuk „munkatárs” –, ahogy arról Pál apostol beszél: „Mert mi Isten munkatársai vagyunk...”¹⁴ Persze itt végleg nem azonos „rangú” társakról van szó. (A szünergeóból nem ez következik!) Isten az Alkotó, az ember az „alkotmány”, Isten a Teremtő, az ember a „teremtény”, de mint ilyen, az Istentől kapott feladatok végzése tekintetében „munkatárs”.

---

¹³ Vö. Magyar értelmező kéziszótár.

¹⁴ 1Kor 3:9.

Gen 1-2 nem arról szól, hogy Isten egyedül van és rosszul viseli ezt az egyedüllétet, ezért teremti meg az embert. Egyébként is az ember Isten teremtő tevékenységének utolsó „terméke”. *Isten nem társtalan.*

A Biblia számol Isten különleges – mondjuk így – „mennyei” *társaságával*, a különféle rendű és rangú szellemi lényekkel. Arról nem is szólva, hogy a teremtés Istenének neve (ELO-HIM) többes számú. Ebbe a témába se bonyolódok bele, hisz a fentiek elegendő bizonyítékot jelentenek a tekintetben, hogy Isten nem társtalan. Fölöslegesen „aggódik” Reiner Maria Rilke egyébként remek versében.¹⁵

Ádám viszont Istennel együtt is egyedül van, és Isten úgy látja, hogy ez nem jó (Gen 2:18). Ádámnak „földi, hozzá illő” (KÖNEGDŐ) segítőtársra is szüksége van, és ilyen még nincs a teremtettségben. Isten tehát dönt és cselekszik: megteremti Évát, és „lesznek ketten egy testté” (Gen 2:24).

A „társtalan” Ádám *társat, segítőtársat* kap. *Házastársak* lesznek. (Érdeemes lenne itt kissé elidőzni a „*társtalanság*” körül, akár Kertész Imrére gondolva, akár az „*élettárs*”, *embertárs, sorstárs* vonatkozásában.)

Hasznos etikai kitérő is kínálkozna a tekintetben, hogy mi lett ebből az Isten alkotta szent közösségből a bűn közbejötté után, hogy hogyan deformálódott a párkapcsolat: ciklikus monogámia, poligámia, promiszkuitás, pollandria, nyitott házasság stb.

3. A kisközösségektől a nemzetekig

A föld benépesítésével kapcsolatban – a korábbiakhoz hasonlóan – alapvetően két egymástól teljesen különböző

---

¹⁵ „Ha meghalok, mit teszel, Isten?”

elképzelés létezik. Az egyik az „emberré válás” folyamatát a főemlősök viselkedési formái alapján, szerveződéseiket, csordákat, hordákat stb. vizsgálva állít föl hipotéziseket, a másik – elfogadva az Ószövetség ide vonatkozó részeit is teljes értékű kinyilatkoztatásnak – a Biblia alapján próbál tájékozódni.

Ha ez utóbbi irányt választjuk, akkor az emberiséget Ádám és Éva utódaiként kell felfognunk. A Gen 4–5 tulajdonképpen családtörténet, amely Noéval zárul. A 6. fejezet 1–8. verse különös betétként – mintegy az özönvíz bevezetéseként – szól az emberi gonoszság elhatalmasodásáról, arról, hogy Isten bánkodik emiatt, és egyetlen kegyes életű embert megcsaládját választja ki az emberiség „túléltetésére” a földön.

Az „emberiség” az eddigi „társak”, a már „társadalomba” szerveződött nagyközösség kipusztul az özönvízben, és az új földi emberi élet Noéval és családjával, a kiválasztott „kisközösséggel” folytatódik.

A Gen 10 szerint Noé fiai, Jáfet, Hám és Sém nagycsaládot, nemzetségeket, különféle nyelveket beszélő népeket és országokat alkottak.

A Gen 11:1–9-ben Bábel tornyáról olvasunk. Kérdéses, hogy miért ide ékelődik be ez a szakasz, amely a különféle nyelveket mintegy isteni büntetésként ábrázolja, miközben az imént említett 10. részben már soknyelvű nemzetekről és országokról van szó. Témánk szempontjából a kérdés nem fontos, az annál inkább, hogy úgy tűnik, a közös nyelv közösségteremtő és közösségmegőrző szerepe – legyen szó bármiféle közösségről – meghatározó jelentőségű. A későbbiekben a gyülekezetek és az egyházak vizsgálata során ez a téma még sokszor visszaköszön!

A Gen 12-ben a sémita arámita Ábrám kiválasztásáról és elhívásáról esik szó. Mondhatni, hogy ettől kezdve az Ószövetség elsősorban a választott ősatya utódainak, az irzaeliták-

nak, a zsidóknak a története fővonalakban, s csak időnként és a legkiemelkedőbb prófétáknál jelenik meg az univerzalizmus, miszerint JAHVE nem egy nemzeti Isten, hanem minden nép Istene. Ez az eszme természetesen az Újszövetségben teljesebbé válik.

Az egyes népközösségek, nemzetek fokozatosan kialakították saját panteonjukat. Érdekes lenne itt részletesen foglalkozni ezzel a témával. Kétségtől igaz, hogy az istenek „föltalálását” leginkább a félelem motiválta, szerintünk azonban volt egy félelem nélküli vagy félelem előtti szeretetkapcsolat az egy igaz Isten és az ember, nevezetesen Isten és Ádám között. A félelem, ahogy ezt a lehető legköltőbben fejezi ki a Gen 3:10, az engedetlenség, a bűn közbejötté után jelenik meg. Az Édenből kutasított rettegő ember (akik az Ádám nevet kollektíve értik, azok azt mondanák, hogy „emberiség”) talál ki félelmében különféle isteneket az igazi helyett.

Ha pedig vannak kegyetlen istenek, gondoskodni kell azok tiszteletéről, kiengeszteléséről, kialakulnak tehát a különféle „istentiszteleti” gyakorlatok, liturgiák, közösségi központok, magaslatok, berkek, völgyek, erdők, templomok, kialakulnak az engesztelő és egyéb áldozati formák, és kialakul az istenek és a társadalom között közvetítő „papi” réteg, a sámánok, a táltosok, a látók, a mágusok stb. közössége.

Nincs a világnak olyan zuga, ahol ember él, hogy ne alakult volna ki valamiféle vallásosság, és az ne keresett volna valamiféle közösségi formát.

Könyvtárnyi irodalom idézhető, ezernyi jobbnál jobb és rosszabbnál rosszabb vallástörténeti mű. Nyilvánvaló, hogy itt ezekre még csak nem is utalok,¹⁶ hisz a struktúrát teremtő

---

¹⁶ Mégis megemlítem Varga Zsigmond *Általános vallástörténet* című művét (Debrecen, Szerző, 1932); ugyancsak tőle: *Bibliai vallástörténet* (Debrecen: Szerző, 1938), valamint Szimonidesz Lajos kétkötetes vallástörténetét (*Pirimitív és kultúrvallások, iszlám és budd-*

közösségi viselkedésformák érdekelnek bennünket, a mögöttes összetartó erő (pozitív vagy negatív szellemi háttér és annak sokszor félelmetesen hasonló megnyilvánulásai, és persze az is, hogy milyen strukturális változások, fejlődés, visszafejlődés, ciklikusság stb. figyelhető meg) – olykor mint pogány beszüremkedés a mai keresztyén, még közelebb: a mai baptista közösségi struktúrákban hazai és nemzetközi vonatkozásban, és hogy milyen változások várhatók e tekintetben a közeli és a távolabbi jövőben.

Az egyes népek, elszigetelten élt vagy ma is létező törzsek hitvilága, vallási gyakorlatai természetesen fontosak témánk szempontjából, nekünk, magyaroknak azonban kiemelkedően fontos az ősi magyar vallás ismerete, nemcsak történelmünk alakulását illetően, de a pszichés mélyrétegek ma is fölbukkanó, egyébként érthetetlen jelenségei miatt. E témával történelmünk során ritkán foglalkozhatunk hatalmi és egyéb gátló tényezőktől mentesen, olykor csak a legelszántabb, többnyire szinte mártírsorsú legnagyobb tudósaink merészkedtek kimondani az igazságot.

---

hizmus; illetve Zsidóság és kereszténység [Budapest: Dante, /1931/]; *A Mátyás-templomban elhelyezett Árpád-házi csontvázak azonosítása*. Kásler Miklós – Szentirmay Zoltán (szerk.) (Budapest: Méry Ratio, 2019); László Gyula: *A „kettős honfoglalás”* (Budapest: Magvető, 1978); Bobula Ida: *Kétezer magyar név sumír eredete* (Montreal: Gönczöl, 1970); Mahmúd Terdzsüman: *Magyar története. Macar Tárihi vagyis Madzsar Tárihi*. Blaskovics József (ford.) (Cleveland, O.: II. Nagy Szittyá Történelmi Világkongresszus, 1988); Varga Zsigmond: *Az ősmagyar mitológia sumir és ural-altáji öröksége* (San Francisco, Calif.: Hídfő Baráti Köre, 1956); *Szent István és Európa*. Hamza Gábor (szerk.) (Budapest: Professzorok Háza, 2001); László Gyula: *Ex libris. Mesterségem: régész* (Budapest: Szabad Tér, cop. 1996); László Gyula: *A honfoglaló magyarok* ([Budapest]: Corvina, 1996); Baráth Tibor: *A magyar népek őstörténete* (Montreal, [Que.]: Szerző, 1968–1974); Berenik Anna: *A félremagyarázott Anonymus* ([Kőszeg]: [Magánkiad.], 2004–); Dorosmai Imre: *A magyarság útja Perzsiától Pannóniáig* (Budapest: Magyar Adorján Baráti Kör, 1995); Bakay Kornél: *Az Árpádok országa* (Budapest: Respenna Bt., 2002); J. J. M. De Groot: *Hunok és kínaiak* (Budapest: Respenna, 2006); Magyar Adorján: *Az ősműveltség* (Budapest: Magyar Adorján Baráti Kör, 1995).

Megjegyzés: Az egyes kötetek irodalomjegyzéke sok más további forrást jelöl.

Természetesen itt csak utalok arra a gazdag irodalomra, ami manapság elérhető, és megjegyzem, hogy megfelelő kritikával és szakértelemmel szükséges válogatni benne ahhoz, hogy ne essünk szélsőségekbe. Mindenesetre Varga Zsigmond debreceni professzor minden ilyen irányú műve mértékadó.¹⁷

---

¹⁷ Például: *Az ősmagyar mitológia sumir és ural-altáji öröksége*, i. m.; Götz László: *Keleten két a nap* (Budapest: Püski, 1994); Zajti Ferenc: *Magyar évezredek* (Budapest: Zajti F., 1939); Zakar András: *A sumér hitvilág és a Biblia* (Garfield, N. J.: Szatmári, 1973); Magyar Adorján: i. m.; valamint az interneten számtalan forrás, Kiszeli István, László Gyula és mások mértéktartó és mértékadó írásai, előadásai.

II. VALLÁSI JELLEGŰ ŐSI KÖZÖSSÉGI STRUKTÚRÁK

Ahelyett, hogy a fölfedezhetetlen ősi vallási struktúrák felől indulnánk el a jelenbe, haladjunk visszafelé – legalábbis egy darabig –, és a jelen vagy közelmúlt eszmei áramlatai mentén próbálkozzunk meg a „titokfejtéssel”.

A keresztény világnézet és vallásosság jelenlegi állapotát sokan az istenismeret válságával jellemzik. Bár az ötvenes évek derekán felmerülő Isten nélküli, vagyis az „Isten halálára” épülő teológia ma már fából vaskarikának bizonyul, mégis a tény, hogy egy ilyen kísérlet egyáltalán felmerülhetett, figyelemre méltó esemény volt.¹⁸ Bizonyos értelemben az idők jelenek számít, amit a teológus nem tud egyszerűen *ad acta* tenni. Az Isten ugyanis nemcsak kijelentésének írott vagy hagyományos igéjével szól hozzánk, hanem mindazzal, ami történelmünkben előfordul és meggesik. Ahogy Teilhard de Chardin mondta: „tout ce qui arrive est adorable” minden esemény az isteni jelenlét titkos megnyilatkozása, még ha ez eddigi istenhitünket kérdőre is vonja.

A következőkben nem kísérreljük meg az említett teológiai irányzat tartalmi elemeit és felmerülésének körülményeit jellemezni: az Istenről szóló tudomány, teológia, Isten nélkül vagy egy holt Istennel önmaga is halott. Ennek ellenére joggal kérdezhetjük, vajon az az istenismeret, amelyet a hit tételezett fel, nem szorul-e alapos revízióra, hogy Istennel való kapcso-

---

¹⁸ Vö. Harvey G. Cox: *On not leaving it to the snake* (Toronto: Macmillan, 1969).

latunk valóssá, emberileg szavahihetőbbé és hatásában élet-szerűbbé válhasson. Ez a szándék vezeti rövid írásunkat a keresztény istenhit megújulásának érdekében. Előjáróban megkérdezzük, hogy valóban lehet-e válságról, sőt csődről beszélni, amely a keresztény teológia alapkövét, az istenismeretet ingatta meg. Ha valóban van okunk erre az aggodalomra, akkor másodszor megpróbáljuk felfedezni azokat a tényezőket, amelyek ezt a legalábbis részleges csődöt előidézték a mai ember szellemi igényeinek tükrében. Feltételezzük ugyanis, hogy ma éppúgy, mint régen, „az Isten van valamiként minden gondolatnak alján”, ahogy Ady Endre költői szavaiból hallottuk. Hogy pedig a modern ember újra felfedezhesse az utat Isten felé (hiszen Ady szerint „mindig néki harangozunk”), és megélje a keresztény istenhit lehetőségét, harmadszor felvázolunk egy irányt, amely jelenlegi korszakunkban mondhatnánk epochális jelentőséggel bír: a kereszténység Istenét a „lélekben” lehet felismerni és imádni (Jn 4:23), és ez a lélek, az Isten Szentlelke, az emberi közösségben észlelhető.¹⁹

Isten az embert saját képére teremtette. Azon lehet vitatkozni, hogy ez az istenképűség mit jelentett a bűn közbejötté előtt. Azon is, hogy a bűnbeesés után maradt-e még belőle valami. Mindenesetre az bizonyosnak tűnik, hogy minden emberben föllelhető a vallásosságra való hajlam, *a hit csírája*. Valaki ezt így fogalmazta meg: „Az emberben *Isten alakú vákuum* van, és szívünk csak akkor nyugszik meg, ha ez az úr betöltődik.” A különféle vallások minősíthetők az ember próbálkozásainak arra nézve, hogy betöltse ezt az űrt, elérje Istent, és hogy önmagát – ha már hisz Istenben – elfogadhatóvá tegye Isten előtt.

---

¹⁹ Vass György: „Közösség és istenélmény” in Alszeghy Zoltán et al.: *Kereszténység és közösség* (Róma: Tip. Detti, 1981) /Teológiai kiskönyvtár. Kiegészítő füzetek; 1./, 168–169. old.

A missziómezőkön derül ki leginkább, hogy a vallásnak ez a csírája, vagy – az iménti képnél maradván – az „Isten alakú vákuum” a föld különböző tájain, a természeti népek között, a legeldugottabb törzseknél is fölismerhető. Ez a belső úr önmagában is betölthet valamilyen egészen alacsony fokú kontrollszerepet.

Mi is valójában a vallás? A vallás igazi természetét csupán a Biblia alapján föltárni lehetetlen. A *religio* szó, amit jó néhány nyelv kisebb-nagyobb változtatással használ a vallás jelölésére, latin eredetű. Nem valamelyik héber vagy görög bibliai szó fordítása, hanem új kifejezés. Nem is igen tudnánk visszafordítani héberre vagy görögre (pl. Zsid 4:14-ben a Károli-ford. „vallást” hoz, az új protestáns fordítás pontosítva: „hitvallást”).

Ha az emberen belül keressük azt a „helyet”, ahol „gyökerезik” a vallás, számos tévtanítással találkozhatunk. Némelyek úgy vélik, hogy a vallás „helye” az értelem, úgy fogják föl a vallást, mint egy tudományágat a sok közül. Mások szerint a vallás egy bizonyos istenérzés, istentapasztalat, tehát érzelmeink között van a helye. Megint mások szerint a vallás legfőképpen morális aktivitásból áll, és így besorolják az „akarat világába”.

Az utóbbi száz év alatt különös figyelmet fordítottak a kutatók a vallás eredete kérdésének. Sokan igyekeztek valami természetes magyarázatot adni, de sikertelenül. Egyesek úgy beszéltek róla, mint a ravaszság és a csalfa papok találmányáról, mint a könnyű jövedelemszerzés egyik módjáról. Mások erősítették, hogy a vallás a tárgyaknak (bálványoknak) az imádásával (tiszteletével) kezdődött, vagy a szellemek imádásával; lehetséges, hogy az ősök szellemeinek a tiszteletével. Ezek a hipotézisek nem adnak teljes magyarázatot. A kérdés megmaradt: Honnan ered magának az istentiszteletnek az eszméje – akár élettelen tárgyakról, akár élőkről legyen szó?

Egyesek szerint a vallás eredetét a természetimádásban, a mágiában kell keresnünk. De ezek a teóriák sem állítanak többet, mint hogy a nem vallásos ember egyszer vallásossá lett. Föltételeznek tehát legalább egy embert, aki már vallásos volt.²⁰

A 20. században a világ teljes népességét tekintve a keresztyénség részaránya 34,4%-ról 32,3%-ra esett vissza, minden erőfeszítés és áldozatos missziómunka ellenére. Ez a több mint 2%-os csökkenés abszolút számokban 160 millió embert jelent. A muzulmánok részaránya 12,4%-ról 19,2%-ra nőtt, és 560 millió – több mint félmilliárd ember.

Miért? A keresztyénség hagyományos központjában (Európa, Amerika stb.) kevés a születések száma, gazdagabb a népesség, elpuhult és elvilágiasodott a keresztyénség.

Római katolikus fölmérés szerint a 21. század első évtizedének végén Kínában 10 millió római katolikus és 30 millió protestáns keresztyén él, annak ellenére, hogy 1949 óta folyamatos a keresztyénüldözés, és ezrével ölték meg a hívőket.

Az úgynevezett harmadik világban helyenként robbanás-szerű a keresztyénség előretörése. A keleti és nyugati gondolkodás, filozófia, kultúra és természetesen a vallási háttér hihetetlen mértékben különböző. Teilhard de Chardin elemzését idézem e vonatkozásban, ami a sokféleség és egyféleség kérdését vizsgálva jut el a gyökerekig.

„1. Új misztika

A világ felháborodva néz szembe a jelenlegi Sokfelé osztó-dással és rendetlenséggel. Megbotránkozásából születik az a

---

²⁰ Vö. Almási Mihály: *Theologia popularis brevis* (Budapest: Sunshine Publishing House, 1998), 17–19. old.

szenvédélyes hite, hogy egységbe fogható ez a szétszórtság. Íme itt van a közös forrása a sokféle filozófiai és vallási áramlatnak, amelyeknek egymásra következő megszületése bármilyen birodalom szervezésénél vagy akármelyik energia felfedezésénél sokkal inkább jelenti az emberi történelem döntő eseményét.

Misztika nélkül nincs hódító vallás. S nincs mélymisztika, ha nem él benne az a hit, hogy a világegyetem valamiféle egységbe szervezhető.

Az Egy és a Sokféle. Honnan származik a szétszóródás? És miként lehet az egységhez visszatérni? – Igen valószínű, hogy ennek a problémának egyre világosabb meglátása és megoldásának fokozatos megközelítése osztja lüktető szakaszokra az antropogenezis korszakait, amelyeknek még nem is mind-egykét éltük át.

Igaz, hogy – szinte téli álomba merülve – időnként talán szunnyadni látszik ez a nagyszerű, előretörő lendület.

A modern világot hatalmába ejtette egy olyan *agnoszticizmus*, amelyet tévesen néztek tudományosnak, s amely semmiről sem akar tudni, csak arról, ami a múlttal egyezik meg, ez volt az oka annak, hogy a modern világ azt képzelhette, hogy a létezés egységének kérdése megoldhatatlan és hiábavaló. Tehát igyekezett túltenni magát rajta.

Még veszedelmesebbek voltak a még ma is divatos pozitivisták vagy esztétikai *pluralizmusok*, mert körmönfont eszmei pótlékokot hoztak és azt képzeltek, hogy megsemmisítik vagy felváltják a misztikát azokkal a tanúkkal, hogy a lényege szerint apró darabkákból való világmindenség szüntelenül eléri csúcspontját az egyedben és a jelen pillanatban.

A modern világ minden lehetséges kiutat megkísérelt cselekvése számára, csak éppen az egységbe vetett hitet nem. Mintha egyszer s mindenkorra ellefejtette volna Buddhát, Platón és Pált.

Csakhogy a tapasztalat megmutatta, hogy a világ ilyen laicizálásának kísérletei meddő vállalkozások. Semmit sem szerveztek, semmit sem alkottak, és – ahogy már a meghatározásuk is mutatja – ezt nem is akarták, nem is tehették meg. Elterjedtek, de csak oldószerként. Megrontották, de meg nem térítették a földet. A megtérítés annyit jelent, hogy lelket ad.

Most pedig ez az emberi világ, új energiabőségétől felduzzadtan és új vágyainak özönétől felfújódva, kiábrándultan – és mégis új életforma befogadására, startra készen szenved és nyugtalanodik, mert szükségét érzi, hogy döntsön valamilyen lelki irány mellett. Cselekvése kezdeti forrásaihoz kényszerül visszatérni, olyan lényeges gondolatot és eszményképet keres, amely biológiailag szükséges, hogy sikerüljön megteremteni az »egylelkűséget«.

Ez az emberi világ keres. – De képes volna-e keresni, vagy még inkább: visszautasítaná-e azt, ami kínálkozik számára, ha már nem találta volna meg legalább azokat a *feltételeket*, amelyeknek eleget kell tennie annak az istenségnek, amelyet már »előre imád«?

Az itt következő lapok azt szeretnék megmutatni, hogy a nyugati tudományból született jelenlegi emberiség a régi (főleg keleti) misztikát folytatva (s ugyanakkor azokkal szembeszegülve), szkeptikus pozitivista színezete ellenére is, hogyan kezdi ismét – most már új úton – azt a nyakas erőfeszítést, amely – én így látom – kezdettől fogva mindig hajtotta az életet valamilyen beteljesítő egység irányába.

2. Keleti út

Az etnológia azt tanítja, hogy a primitív ember (már amennyire megtalálhatjuk megmerevedett nyomait a föld haladásra képtelen néptöredékeiben) szellemi zavar és a különbségtevésre való képtelenség fázisán esett át, amelyben – akár-

csak a gyermek – még csak tökéletlenül különböztette meg egymástól a tevékenységformákat és a dolgokat. Homályosan érzett valami azonosságot vagy alapvető kapcsolatot a létezők között. Egyesek ebben a kusza érzelemben nagy bölcsesség megnyilvánulását vagy nyomait keresték; azt is mondták, hogy a »primitívek« már természetszerűen és erőfeszítés nélkül érték el azokat a szellemi-lelki csúcsoakat, ahová mi csak olyan lassan kapaszkodunk fel. De ez a felfogás alaposan téved. Mert hát elvileg és gyakorlatilag: az egység isteni erenye csak úgy jelentkezik, hogy egyenes arányban növekszik azzal a képességgel, amely az egységet meg tudja különböztetni a vele ellenkező sokféleségtől. Világosan és villámcsapáshoz hasonlóan kell felismerni a kozmikus elemek elkülönülését és antagonizmusát, s csak ezután járhat át minket az a részegítő érzés, hogy mélyen összekapcsolódnak, és megsejthetjük, hogy eredetileg egységbe öntenek. A »logika előtti ismerés« (már amennyiben létezik) csak vallás és misztika előttit ismer.

Az első valóban misztikus áramlat (vagyis az egyetemes egyesülésre törekvő), amelynek nyomait az írott történelem megőrizte, és amelynek befolyása határozottan folytatódik még a modern gondolkodásban is, Indiában született öt-hat századdal a keresztény kor előtt, és hosszú időn át a föld vallási pólusává tette Indiát.

Nem tudjuk, hogy valamelyik történésznek sikerül-e már meghatározni, hogy milyen pszichológiai vagy fiziológiai előzményeknek, miféle kulturális vagy gondolkodásbeli kifinomultságnak köszönhető (mint közvetlen eredmény vagy mint visszahatás) ennek a misztikus »ciklonnak« kialakulása a Gangesz síkságán. De ennek a rendkívüli ténynek eredményei ma is itt vannak szemünk előtt: az Emberiségnek jó nagy fele egy határozott korban egyetértő lélekkel hitt a természet lényeges egységében, és azt gon-

dolta, hogy ez az egység csak a világmindenség szétlazulásával érhető el.

»A létezőknek és a vágyaknak sokfélesége csak rossz álom, amelyből fel kell ébrednünk. Fojtsuk el az ismerésnek és a szeretetnek erőfeszítését, vagyis a személyyé válást, amely egyre inkább megszilárdítani igyekszik ezt a délibábot, s ekkor *ipso facto* (minden ezen múlik) és *éppen* a Sokfélének megszüntetése révén elővillanni látjuk a fátyol lényeges mélyét; az így születő csendben meg fogjuk hallani az egyetlen dallamot. Mert hát a jelenségek nemhogy megmutatnák, de elrejtik előlünk a lényegét« – így beszéltek ők.

Ha igen vázlatosan foglaljuk össze, így fest a tökéletes életnek, vagyis az Egyhez visszatérésnek »keleti megoldása«. A buddhista számára, aki fizikailag szinte szétlazul, meg a brahman számára is, aki szellemileg koncentrálja magát, a Sokféle és az Egy olyan két síkon áll szemben, amelyet a szem csak úgy tud felfogni, hogy az egyik síkról a másikra ugrik át. Az egységet csak akkor érjük el, ha tagadjuk és elpusztítjuk a Sokfélét. Ez az eszme – különféle formákban – uralja és járja át egészen Japánig a keleti bölcsességet. Az ázsiai szellem ilyen rafinált és pesszimista világképben született meg és fejeződött ki.

Napjainkban talán úgy látszott, hogy még Európában is megvalósul a »buddhista« misztika reneszánsza. Kelet monista bölcsessége hátha megtéríti Nyugat pluralista nyugtalanságát. Jósolgathatták és nyugtalankodhattak is miatta.

Mert hát a teozófiának és az új-buddhizmusnak újraéledése – én így látom – óriási tévedésre épül. Mindjárt kifejtem, hogy a modern világ (még sürgetőbb-égetőbb okok miatt, mint amilyenek valamikor elbűvölték Keletet) szintén arról kezdett álmodni, hogy az egységet az anyag mélyén fedezi fel. A kereszténység – túlzott óvatosságból – csak jogi és individualista kifejezéseket adott neki az Egyről. A modern világ

tehát rávetette magát a hindu panteizmusok régi formuláira, mert azt hitte, hogy ott találja meg önmagát. Csakhogy ezzel egészen új értelmet adott nekik, s ezt észre sem vette. A nyugati »panteista« misztikát az jellemzi, hogy lényegesen felismerik és tisztelik a világegyetem *valódi* értékeit. Egészen logikus, hogy a keleti filozófus számára – éppen ellenkezőleg – ezek az értékek nem léteznek többé. Számára az Egy nem a tapasztalati valóság pólusán van, hanem ellenspólusain. Ezért tehát lehetetlenség, hogy az Egynek – akár csak »analogikus« értelemben is – valamiféle jelleget vagy meghatározást adjunk. A keleti bölcs szerint: az Egyet elképzelni valamilyen megismerés vagy cselekvés vonalának végtelenre hosszabbított csúcán – ez képtelenség, hiszen az Egy merő tagadása mindannak, mit »telinek« nevezünk. Azért hát – szerinte – hogy elérjük ezt az úrt, az szükséges (és elég is), hogy megszabaduljunk minden gondolattól, minden képtől, minden vágytól.

Ez az alkotó aktivitás teljes halála.

Ez a tapasztalható világegyetem gyökeres értéktelensége.

India bölcse elvileg nem érdeklődhet semmiről, hogy milyen volt, most milyen és valamikor milyen lesz a világ élete. Vajon csakugyan így gondolkodnak európai utánczói?

Számunkra ez a perspektíva annyira idegen, hogy szükségképpen felvetődik bennünk ez a kérdés: nincs itt valami félreértés? Vajon *valóban volt-e* valaha egyetlen igazi imádója az ürességnek, vagy pedig az ő szavainak (amelyek a mi szavaink fordított értelmét adják) és gesztusainak (amelyek talán az ő mély szándékainak ellentmondanak) mélyén Kelet egészen egyszerűen nem ezt sejtette-e meg és nem azt próbálta-e megjelölni, amit mindjárt úgy fogunk meghatározni, mint »a Nyugat útját«? Más szavakkal kifejezve: »az üresség buddhista bódulata« lényegileg különbözik-e azoktól a vágyainktól, melyek a Kimondhatatlan felé törnek? – Bár a keleti filozófu-

sok ezt állítják, mi mégis kénytelenek vagyunk ebben kételkedni.

Bármiképpen áll is ez a pszichológiai probléma, *elvileg* létezik a »keletinek« nevezett megoldás, és be kellett mutatnunk már csak azért is, hogy megértsük a nyugati új-misztika pontos természetét és eredetiségét. Elvont formában elképzelhető, hogy az ember úgy keresi a világ egységét (a Kelet talán csakugyan ki is merült ennek hajhászásában), hogy közvetlenül fojtja el nemcsak a sokasági állapotot, hanem magát a sokféle valóságot. Ma viszont – ugyanazoknak az univerzalista vágyaknak hatására – éppen az ellenkező irányban rajzolódik ki a nyugati megoldás vagy a »nyugati út«.

3. Nyugati út

A keleti metafizika és a keleti misztika megalkotóinak szemében az érzékelhető világegyetem, amelytől a bölcsnek el kell szakadnia, olyan bonyolult és sziporkázó tárgyak szisztémáját alkotja, amely zárt körben mozog. S mert a Sokféle – akár álom, akár valóság – gyógyíthatatlan darabokra foszlott, ezért a szentség abból áll, hogy széttörjük a dolgok burkát, hogy kiszabaduljunk közülük. Annak a megoldásnak alapelve, amelyet a Nyugat adott az Egy és a Sokféle problémájára, ennek pontosan az ellentéte, úgy tekinti a világegyetemet, mint elemeknek összefüggő együttesét, amelyet a teljes időtér-tartamon át bensőséges egybegyűlést létrehozó mozgás éltet (legalábbis ennek lehetőségi formájában). Akarunk-e – ilyen hipotézist elfogadva – eljutni az egységhez? Hát akkor őrizkedjünk attól a meddő és ostoba erőlködéstől, amely abból állna, hogy úgy akarnánk kiszakadni a dolgokból, hogy magunkkal együtt őket ki ne szabadítanánk. Ne dobjuk félre a dolgokat. De – éppen ellenkezőleg – szeressük őket, öleljük át a lényegüket, ami azt jelenti, hogy – ha szabad ezt mondanunk

– küszködve zuhanunk felfelé és előre, egy közös központ felé. *Ha helyesen és igaz valóságában tekintjük, a Sokféle összpontosuló természetű.* Ha tehát csökkenteni akarjuk a Sokféle szétettségét, akkor nem elfojtani kell ezt a Sokfélét, hanem önmagán túlra kell növelnünk. Az isteni fény nem az önmagunk mélyén mesterségesen létrehozott éjszakában jelenik meg, hanem legfelső és végleges színárnyalatként száll a világ szervezett csillogó színjátékára. A kozmosz alapdallama nem a pusztaság csendben hallható, hanem átkarolja az elemi rezgések-zengések összhangját. Az ég nem a föld ellenlábasa, hanem a föld meghódításából és átalakításából születik.

Istent nem a létezők elfojtásával, hanem szublimálásával érjük el. – Ha nem tévedek: ez az új idők nagy vallási felfedezése.

Azt elismerem, hogy bárhol hiába keresnénk ennek a tanak határozott megfogalmazását. Még senki sem vállalkozott arra, hogy megírja ezt az evangéliumot. De van-e szükség könyvre, mikor az igazság már egy egész civilizáció igényeinek és magatartásformáinak mélyén rajzolódik ki? – Bizony, ha jól megfigyeljük, az imént meghatározott látásmódnak szinte már nincs is szüksége magyarázatra, hiszen annyira elfogadjuk és éljük is már. Ezt készülő elfogadni, és ennek jegyében lassan közeledik egymáshoz a modern vallások minden élő ága – kezdve a kereszténységgel, egészen az iszlám és a buddhizmus fiatal vallási formáig. S ennek az összhangnak mélyreható és egyszerű az oka: nemcsak a vágyainknak, de a tapasztalatnak is minden igénye csakis az egyesülésnek (és kiszabadulásnak) ilyen *összpontosuló* perspektívájában lesz megmentve és – csonkítás, fertőzés nélkül, de teljesen könynyedén is – kölcsönösen megszilárdítva.

A régi keleti vallások a tapasztalatnak (vagyis a Sokfélének) éppen hogy csak az összefüggéstelen, értelmetlenül összevissza kapkodó vonásait érzékelték, és nem is lehettek

másra képesek. Ezért is dobták ki olyan könnyedén az ablakon. A modern világ viszont – ezt egyre jobban észrevesszük – testestül-lelkestül az evolúció szerves idejének felfedezéséből született. A monádok ködfelhője olyan spirált rajzol elénk, amely emelkedik és szorosabbra szerveződik – ezt is egyre világosabban látjuk. Test és lélek, mindegyikünk olyan szorosan tartozik a kozmogenezisbe, hogy ezt már lehetetlen kétségbe vonni vagy semmibe venni.

Számunkra tehát a világ története olyan abszolúttól és istenitől terhes gesztusként rajzolódik ki, amelyben a létezők szellemivé tevő aktivitása valamiféle szent energia. Vagyis már nem lehet szó arról, hogy egészen egyszerűen szembeállítjuk az Egyet és a Sokfélét, a szellemet és az anyagot. Az egyiket a másikon át kell keresnünk és imádnunk. Az isteni egység nem helyettesítéssel, hanem magas fokra teremtéssel múlja felül a Sokfélét. Ez az út (az *egyetlen*, amely nyitva van számára), amelyet már ösztönszerűen választott és visszafordíthatatlanul vállalt a nyugati élet.

Már az is sokat jelentene, hogy abban a konfliktusban, amelyet a Sokfélének létezése okoz a világegyetemben, mutatkozott egy olyan kiút, amely eleget tesz a modern világ igényeinek. A siker azzal lesz teljes, az üdvösség azzal teljesül be, hogy a nyugati misztikus számára az Egy és a Sokféle, a hit és a tapasztalat nemcsak úgy fedik egymást, mint élettelen figurák, amelyeknek geometriailag kell egymást kiegészíteniök; a két arcél igazában úgy kombinálódik, mint két energiaforrás, amelyeknek létezése kölcsönös egymásra hatás révén határoz meg egy folyton tisztább és egyre magasabb rendű léteért. A keleti perspektívában is létrejöhet egy analóg pszichológiai jelenség: a kozmikus sürgés-forgásnak megvetése vagy elhanyagolása a nirvána felé hajthatja a bölcset, s aztán a nirvána vonzása még visszataszítóbbá teheti a világ ziláltságát – és így tovább, egészen az eksztázis végső határáig. Csakhogy ennek

az egész folyamatnak – legalábbis elméletileg – a tárgyak, a szervenvények, a képek *negatívjában* kell lejátszódnia és az űr felé tartania. Logikusan (s bár ebben téved a modern teozófusok kilenc tized része, amikor a mi modern eszméinket vetíti rá régi szavakra) a keleti szentnek nem arra kell törekednie, hogy *szublimálja* az érinthető valóságot, hanem hogy *lefokozza*, elgyöngítse.

Milyen szármalmas és szegény igyekezet ez, hogy egy egész világ lelki hevét táplálja!

A nyugati perspektívákban egészen mást jelent a ciklus, és teljesen más erőterbe kerül. A Nyugat emberét nemcsak az hatja az Egység felfedezésére és megalkotására, hogy egyáltalán nem elégíti ki a jelennek sokféle rendtelensége és hiánya, hanem mert hatalmas erővel vonzzák őt a körülötte nyüzsgő tömegben már megvalósulni kezdő tökéletességek.

A világmindenségben szétszórtan lebegő sok-sok szépség a Nyugat emberének már részlegesen megmutatja azt, ami majd beteljesítve egyesít minden bájta és finomságot; s amikor a világban meglátja ezt a születő szépséget, kétszeresre növekszik csodálata és tisztelte az iránt a kiválasztott szubsztancia iránt, amelyet magukban rejtenek a világ elemei. Feladata az lesz, hogy egyre szilárdabb legyen – azáltal, hogy folyton finomabbá téve sajtolja ki a Sokfélének minden pozitív életnedvét. A világ Egységének alkotás és erőfeszítés a bázisa, – a központosítás felé, nem pedig a szétesésbe. Aki megérti ezt a szót, annak nem az űr részegsége jut osztályrészül, hanem a teljesség boldog mámora.

A kiábrándult és látszólag élvhajász modern Európát figyelve talán attól félhetne valaki, hogy az emberiség bonyolultságának és erőinek csúcsára jutva megáll, ingadozik, szét-esik, mert unja az életet. Egyáltalán semmi sem fog így történni, ha – amint mi hangoztatjuk – már mindenütt születőben van az a megértés, hogy az egyetemes nyüzsgés egyáltalán

nem összefüggéstelen álom, hanem isteni eseményt rejt és készít elő.

Fentebb is mondtam, hogy – a távolság miatt, amely minket elválaszt az első hindu bölcsektől – nehéz meglátnunk azokat az okokat, amelyek meghatározták az ő tanaik megszületését, és elősegítették bámulatos elterjedését. A nyugati új hit esetében viszont teljesen világos az események egybeszővődése: nemcsak hogy megfiatalodott, hanem lényegében megújult a szenvedélyes hit a világ jövőendő egységében, s ez adja meg azt a biológiailag szükséges lelket, amely éppen jókor jön, a civilizációt olyan modern formában éltesse, amelyet megkíván az egyéni és a szociális tudatnak ellenállhatatlan evolúciója. Csakis a »központosulással megvalósuló Egység« *eszméje adhat erkölcsi és vallási alapot egy olyan világegyetemben, amelynek a kutatás és haladás a fundamentuma.* Ezért hát (talán ezt is mondhatom): soha semmiféle megtérésnek nem voltak olyan mély gyökerei, mint annak a pálfordulásnak, amely a modern hitetlenség fátyla alatt most kezd megvalósulni.

Mindeddig az emberek főleg egyéni igények vagy remények miatt, vagy nemzeti és szociális hatásokra tértek meg. Most viszont először látunk kibontakozni egy olyan szellemi mozgalmat, amely bensőségesen függ össze az egészként tekintett tapasztalható világ haladásával. Az egység vágya ez, hogy megmentse a cselekvés egyetemes akarását. Új hit születik, amelynek igénye egy új emberiség. Egységes lélek – az egész földre méretezve.

A nyugati misztika az első olyan misztika, amelynek határozott alanya már nem az emberi monád, hanem a világ. Íme, itt rejlik erejének titka. Ez a misztika lényegében »katolikus«. Már erről a jellemvonásáról is azt vehetjük észre, hogy – minden ellenkező látszat ellenére – törvényes szülötte a kereszténységnek, vagy – még pontosabban mondvá –

jelenlegi csúcspontja és legjobban kifejtett megnyilatkozása.”²¹

Teilhard egyáltalán nem vitán fölüli okfejtése – ha tetszik filozófiája – számos sorsdöntő témát vet föl. Szerintem a dolgok nem ilyen egyszerűek – ha lehet Teilhard nagyon is összetett, gyakran a közérthetőség felső határát súroló végkövetkeztetéseit egyszerűnek nevezni. A tekintetben mindenképpen, hogy két utat lát, a keletit és a nyugatit. Manapság azonban a globalizáció olyan mértékű, a vallási szünkretizmus úgyszintén, hogy alig lehet tisztán keleti vagy nyugati gondolkodásról beszélni – eltekintve persze a zárt tömböktől, ahol viszont nem is érzékelődik más vélekedés a szinte 100%-os többségin kívül.

Szerintem ma egyszerre vagyunk tanúi a szétesésnek és az egységesülésnek – ahogy erről az Újszövetség szól eszkatológiai tartalmakat hordozó szakaszaiban.

Az „újkori” szétesés a 21. században ugyanúgy folytatódik, ahogy a 20. században drámai módon elindult. Először Afrika térképét kellett átrajzolni – és ez „vonalzóval” történt, épp úgy, mint azóta is sokszor. Világbirodalmak és középbirodalmak hullottak elemeikre. Ázsia és Európa is jó példa erre. A társadalmi „széthullást” most épp a globalizációs törekvések próbálják ellensúlyozni, nem sok sikerrel. Az áhított egység bizonyára létrejön, azonban ez nem „katolikus” lesz a szó vallási értelmében, nem is krisztusi – hogy általánosabban fogalmazzak, mint Teilhard –, hanem antikrisztusi, ahogy erről a Szentírás számos helyen beszél.

---

²¹ Teilhard de Chardin: *A jövő irányai* (Sao Paulo: [s.n.], 1973), 45–64. old.

„Semmi sem olyan kevésbé misztikus (az itt elfogadott értelemben véve), mint a Biblia ősi részei. A zsidó monoteizmus – legalábbis kezdeti formáiban – sokkal inkább antropomorfikus, semmint »kozmosz«.” (Teilhard)

Vallási téren egyfelől ugyanez mondható el, hisz a társadalmi vagy politikai ellenségeskedés hátterében igen gyakran ideológiai – konkrétan vallási – különbözőségek állnak, főleg ott, ahol radikális „vallási” vezetők irányítják akár közvetlenül, akár közvetve az egyes országokat. Másfelől hihetetlen mértéket öltött a „vallási türelem”, melynek jegyében a korábban zárt, konkrét hitvallások elfogadását igénylő, vagy közvetlenül a Bibliára épülő egyházak, evangéliumi vagy evangéliuminak mondott közösségek olyan tanításokat is tolerálnak, amelyeket korábban tévtanításnak minősítettek. A destruktív szekták helyenként rendkívül eredményes „missziót” folytatnak. Keresztyén egyházak szemet hunynak – a „másság” elfogadása jegyében – a Biblia alapján kapitálisnak minősülő bűnök fölött, és sorolhatnám a kortüneteket, amelyek „körtünetek” is egyszersmind.

Teilhard okfejtése természetesen a Kelet-Nyugat vonatkozásában sem teljes, hisz miközben Indiáról részletesen szól, más keleti vallások – sőt világvallások (pl. az egyre radikalizálódó iszlám) szóba se kerülnek.

III. A MAGYAR ÚT

Már említettem, hogy bennünket, magyarokat különösen kell hogy érdekeljen saját múltunk, őstörténetünk, ősi vallásunk stb. A következőkben röviden erről írok, elsősorban azért, mert – bár nem hinnénk – napjainkig hatással van mai közösségi formációinkra, közösségépítő és -fenntartó tevékenységünkre a múlt.

A magyarság közösséggé formálódása hullámhegyek és hullámvölgyek, sikeres és vészterhes korszakok között évezredek óta tartó folyamat. Vizsgáljunk meg most néhány közösségformáló tényezőt – a teljesség igénye nélkül – a magyarság vonatkozásában.

Egy-egy nép eredetének kutatása során mindig eljutunk az egzakt ismeret határáig. Itt kezdődik a mondavilág. Az eredetmondák azonban gyakran tartalmaznak használható adatokat, amennyiben némi jártasságunk van a mondavilág, a mítoszok, az ősi jelképrendszerek „hermeneutikájában”. A következőkben Kiszely Istvánra hagyatkozva foglalom össze röviden a különféle eredetelméleteket.

„A magyar őstörténet kutatását meghatározta a mindenkori korszak általános szellemi képe, ideológiai igénye és orientáltsága. Őstörténetünket illetően a jelenben is mást mond a krónikáinkra épülő nemzeti hagyomány, és mást a politikától irányított 'tudomány'. Saját hagyományaink őstörténetünket a *hunokkal*, az európai történettudomány (*Flavius, Jordanes, Freisingi Ottó, Spalatói Tamás, Brémai Ádám, Regino prümi apát* stb.) pedig a *szkítákkal* kapcsolja össze; ez utóbbi alatt értve

minden »keletről jövő ismeretlen népet«. A 'klasszikus műveltséggel' rendelkező szerzők a magyarokat gyakran *Gógtól és Magógtól* származtatták.

A *nemzeti történetírás* nincs lépéshátrányban más európai történetírással szemben; *Hevesi Gábor* (1656–1717), *Bél Mátyás* (1684–1749) és *Timón Sámuel* (1675–1736) szorgalmasan gyűjtik a forrásmunkákat, és azok alapján a hun-magyar rokonság tanát vallják. Az Osztrák–Magyar Monarchia idején, a XVIII. század második felében az udvar irányított történetírókat (*Kollár Ferenc Ádám*, *Benczúr József*, *Kercselics Ádám* stb.) nevez ki, és megtiltja a magyar oknyomozó őstörténet-kutatást. Ettől kezdve egészen a mai napig tartóan szétvált a magyar őstörténet-kutatás. A nemzeti irányzat a forrásmunkák, krónikáink és hagyományaink alapján továbbra is a *Bonfini – Horváth István – Bartal György – Bíró József – Beöthy Zsolt* vonalat követi, a másik, a monarchiát kiszolgálók, majd a marxista elveket követve pedig a magyarság eredetéről új, népünket dehonosztáló 'őstörténetet' gyárt, amely csak azt ismeri el 'tudományosnak', amelyben dicső múltunknak nyoma sincs.

A *hun származás kérdése*. A 'hun-magyar azonosság', illetve közeli kapcsolat tudata őseinknél és Európa más népeinél annyira természetes volt, hogy a XI–XVI. századok között a magyarokat is többnyire hunoknak nevezték. Középkori történetíróink *III. Béla jegyzőjétől Antonio Bonfiniig* teljes meggyőződéssel hittek a hun és a magyar nép azonosságában. Felfogásuk szerint Árpád fejedelem Attila egyenes leszármazottja, a magyar honfoglalás az Attila halála után honját vesztett hun nép örökség-visszaszerző hadjárata, az erdélyi székelység pedig a nagy Hun Birodalom bomlása után hazánk területén maradt hun néptöredék. 1052-ben *Henrik német császár* contra Hunnorum vezette seregét, 1100-ban egy forrás

Szent Lászlót a »hunok királyának« nevezte, és 1113-ban II. Béla királyt rex Hunnorumként ismerték. *Heltai Gáspárnál* olvassuk 1575-ben: »Az hunok, kiket mostan magyaroknak nevezünk« és *J. W. Valvasor* 1689-ben megjelent híres könyvében írja, hogy »a hunok a magyarok egy népének tekintendők«. *Ipolyi Arnold*, *Arany János* és a francia *Thierry Amade* a magyar nép ősi hagyományának, hun elődeiről örökölt mondáinak, a magyar eposznak maradványait keresték a Bécsi, a Képes és Budai krónika első részeként fennmaradt úgynevezett Hun krónikában.

Ezt a hagyományt a német tudomány képviselői – *Thunmann*, a szász *Éder József* és *Schlözer Károly* –, majd a szlovák *Szklenár György*, *Dümmler*, *Büdingen* és *Palacky*, *Roessler Róbert* és sokan mások »tudákos mesének« minősítették. *Roessler* támadása mély hatást tett *Hunfalvy (Hunsdorfer) Pálra*, aki szerint a »hun hagyomány nem lehet a magyar nép ősi, keletről hozott hagyománya... a hun hagyomány a XIII. századi krónikások meséje...« Ezt vallotta *Budenz József*, a magyar *Marczali Henrik*, *Riedl Frigyes*, *Király György* és *Szinnyei József* is. E nézetet *Szabó Károly*, *gr. Kuun Géza*, *Nagy Géza*, *Munkácsi Bernát*, *Thúry József*, *Hirtl Frigyes* és *Vámbéry Ármin* támadták, de a kancelláriától irányított magyarelles tudományos világ *Hunfalvy* mellett foglalt állást. Újabban – 1940-ben – *Ligeti Lajos*, *Váczy Péter*, *Eckhardt Sándor* és *Fettich Nándor* tették közzé a hunokról való reális ismereteiket a *Németh Gyula* szerkesztette *Attila és hunjai* című kötetben, majd 1943-ban *Szász Béla* jelentette meg a mai napig is időtálló munkáját *Attila nagykirály* címmel. »Nem lehetünk a Kelet ködlovagjai, de fel kell hogy emeljük tiltó szavunkat a Dévényen át bejött új-magyarok germán-latin-keresztény címzésű történetírás ellen is« – olvassuk *Szász Bélánál*. »*Hoztunk és átmentettünk Keletről is hagyományt, népi hivatásérzetet és kulturális formakincset, nem különben olyan fajtakomponenseket, melyek kitörölhetetlen*

nek, és amiknek tudatos elpusztítása bűn és esztelenség lenne... A magyar lélek krízise azért oly mély – folytatja Szász Béla –, mert formában javaarészt nyugatiakká lettünk, de lelkiileg és túlnyomórészt fajilag is ezer elszakíthatatlan szál köt ma is Kelethez, és emiatt egyedül maradtunk... Végzetünk, hogy előbb ék voltunk nyugat felé, aztán védőbástya kelet felé...»

A finnugor származtatási elméletek születése. 1771-ben a csillagász Sajnovics János a Demonstratio című munkájában Magyarországon először tett valaki kísérletet a magyar–finnugor nyelv hasonlítására; ezzel egy időben Engel János nyilvánosan támadja a hun–magyar kapcsolatot. Hunfalvy (Hunsdorfer) Pál és Budenz József a kancellária utasításait követve nyelvi alapon kidolgozzák a magyarság gyűjtögető-halászó finnugor népekkel való rokonságának elméletét. A finnugrizmus alapvető hibája, hogy ahelyett, hogy a magyar nyelvben valóban előforduló finnugor szavakkal és nyelvi fordulatokkal foglalkozna, a magyarságot tudománytalanul és teljesen indokolatlanul a finnugor népektől származtatja. Márpedig a nyelvtudomány tárgya a nyelv, és nem annak a népnek a története, amely ezt a nyelvet beszéli. A belső-ázsiai eredet mellett e több mint 200 évig fennálló monarchikus és marxista politika által irányított tan folyamatosan visszaadja helyét a magyarság igaz őstörténetének...

Egyre inkább terjedőben van a *sumer–magyar* rokonság nézete, amelyet Badiny Jós Ferenc, +Bobula Ida, Csőke Sándor, Endrey Antal, Gosztonyi Kálmán, Hary Györgyné, Mészáros Gyula, Nagy Sándor, +Oláh Béla, +Padányi Viktor, +Schédel Antal, +Zakar András és sok más szerző képviselt, illetve képvisel. E kutatók közül néhányan komoly művelői a sumerológianak és a Kárpát-medencébe bekerült iráni eredetű népeknek – a szkítáknak, a szarmatáknak (és szauromatáknak), valamint a jászoknak –, kultúrájukról és nyelvi eredetükről valós adatokat szolgálnak, de nem »a magyarság« eredetét kutatják. A

posztsumer lakosság a hsziungnu törzsszövetség tagjaiként a hunokkal is bekerült a Kárpát-medencébe. A sumer kultúra – elsősorban a nyelv – őseinkre való hatását *Bakay Kornél* így magyarázza: »A sumerok a kép(/fogalom)írást szóírássá alakították át, jóllehet ez már részben az akkádok (szemiták) uralma idején történt. A sumerokat ugyanis Kr. e. 2600 táján legyőzték az akkádok, ám 2100 körül ismét uralomra kerültek. Ezt követően a sumerok egy része észak felé, a Kaukázus irányába vándorolt, nagyobb része pedig véglegesen beolvadt az elámi, majd az asszír (szemita) népbe. A sumer kultúra tovább élt a Babiloni Birodalomban, majd a kassu és a káld országlásban (Kr. e. 1500–700), amikor a szkíták megjelennek Kr. e. 700 táján, Újbabilónia már csak holt nyelvként ismeri a sumert. Nem lehet véletlen, hogy a világ eddig vizsgált 300 nyelvének mindegyikében megtalálhatók ósumer alapszavak, de közel sem egyforma mennyiségben. Jelen ismereteink mellett feltehető, hogy a szkíták már a Kr. e. II. évezredben találkoztak sumer nyelvű népekkel a Zagrosz és a Kaukázus közötti térségben; innen ered az ótörök és a sumer nyelv egymásra hatása.« A régészeti adatok alapján a török (türk) népek őshazáját Belső-Ázsiában kell keresnünk, és aligha lehet kétséges, hogy a nagyállattartó lovas népek kultúrájára nagy mértékben hatott az ókori Kelet művészete, hitvilága és nyelve.

1. A hunok közösségi szervezete

A Hun Birodalom szokásjogon alapuló jogrendszerének nyomai – miként minden belső-ázsiai nagyállattartó lovas népnél – a társadalom tagolódásának megfelelő szigorú etikettre engednek következtetni. A közemberek életét szigorú törvények szabályozták.

Gazdaságukat saját méneseik és falvaik biztosították. A hierarchia családjogon érvényesült. A birodalom belső irányí-

tását a kancellária, a külügyeket az előkelő követek segítették. A főhatalom a fejedelem (senjü) kezében összpontosult, aki abszolút engedelmességet követelt meg katonai kíséretétől. A nagykirály és családja mellett a kiválasztottak és a kísérők gyakorolták a hatalmat. A hadrenddel azonos szárnyakra oszlott a társadalom is. A 24 főméltóság 10 000 lovas fölött parancsnokolt. A nagyállattartó lovas népeknél a közösség alapegysége a *család* és a *nagycsalád*, amely a vérségi alapon összetartozók közössége. A következő nagy egység a *nemzetiség*, amely az egymáshoz közeli és távoli rokonságban levő, egy településhelyet elfoglaló és katonailag, valamint közigazgatásilag összetartozó családok együttese. Több nemzetség alkot együttesen egy *törzset*. A törzs vérségi, vallási, politikai, népi, katonai és kultikus zárt egység. A törzs feje a törzsfő vagy fejedelem. Általában legnépesebb a vezető vagy királyi törzs. A Kárpát-medencébe került hun törzsek száma 30 körüli lehetett. A *törzsszövetség* egymással rokonságban levő törzsek tömörülése, a későbbi törzsszövetségek már politikai és katonai célra való egyesülések. A hun törzsek a törzsszövetségen belül bal és jobb szárnyra oszlanak.

»A természet nem köti oly szorosán a kentaurt törzséhez, mint ahogyan a hun megüli paripáját« – írja *Claudianus*. A lovas népek – a szkíták, a hunok, az avarok és a magyarok – taktikájukat a gyorsaságra és a mozgékonyaságra alapították, ők fedezték fel a gyorsaság nagy harci jelentőségét. A hunok harcművészetét a Kr. e.-i II. században élt *Szemacsien* írta le a Történeti feljegyzések című munkája 110. fejezetében. A hunok a megtelepedett népek nehézkes paraszti hadai fölött fölülmúlhatatlan előnyt szereztek azzal, hogy lovon vágatva egyenlő biztonsággal tudtak előre is, hátra is, oldalt is nyilazni. Nyilazva ide-oda repdestek az ellenséges arcvonaltól, támadtak, majd hirtelen megfutamodást színleltek, és csak akkor bocsátkoztak küzdelembe, amikor már megbomlasztot-

ták az ellenség tömör hadállásait. Csellemel, nagyobb véráldozat nélkül szerettek győzni. A megbénult lakosság szeméi előtt úgy jelentek meg, mint a szélvihar, és úgy tűntek el, mint valami felrebbenő madársereg. A lovat szépen felnyergelték és díszesen felkantározták. Fő fegyverük az íj volt, a hunok bámulatba ejtették a nyugatiakat nyilazó művészetükkel. A közelharcban karddal, tőrrel, hajítódárdával és pányvával küzdöttek. Pusztai lovaik igénytelenek, kitartóak és sok fáradtságot kibíróak voltak. E lovak kiválóságát már a kínai Cs'ao Cso is elismerte. Harci lovaik a csatában való szerepük szerint fehér, barna, szürke és fakó szín szerint különböztek. A csatában a vörös ló az elővédé, a sárga a centrumé, a fehér a jobb szárnyé, és a pej a bal szárnyé volt, így a harcoknál a hadvezér könnyen áttekintette a csatamezőt. A hunok háborúba csak holdtöltekor kezdtek. A lovaglást és a nyilazást a hunok már gyermekkorukban elsajátították.

2. Attila, a közösségteremtő nagykirály

Annak az Attila-portrénak, melyet az első évezred egyik vagy »a« legnagyobb uralkodójának személyisége köré ellenségeinek gyűlölete és az európaiak rosszindulatú alkotó képzelete vont, vajmi kevés köze van a valósághoz. A középkor keresztény szemléletében Attila Isten ostora (»flagellum Dei«) volt, akivel Isten a bűnös világot sújtotta, pedig legnagyobb hőse volt annak a kornak, amelyben élt. Nevét évszázadok múltán is csodálattal és rettegéssel emlegették. Dante Attilát a pokolba küldte, és a Michelangelo festette vatikáni Sixtusi kápolnában Attilát az Isten is megfenyegeti. Milyen a valóságos Attila-kép? *Theodóziosz* császár a két hun főember – Edekon és Oresztész – követjárása után *Maximosz* vezetésével követséget küldött Attilához. E követségnek volt a tagja *Priszkosz* *rhétor* és *Vigilász* tolmács. Priszkosz leírja Attila euró-

pai szemmel nézve is pompás és fényűző palotáját, fürdőjét és lakomáját; a vendégeknek arannyal és ezüsttel volt terítve, és az asztalok roskadtak a húsoktól és a kenyerektől. Attila személyének leírását Priszkosz elmondása alapján *Jordanes* őrizte meg. »Hatalmát büszke magatartása és kevélyen körüljártott szemeinek parancsoló tekintete is elárulta... Elhatározásaiban szilárd, könyörgésre engesztelékeny és kegyelmes azokhoz, kiket egyszer hívei közé számított. Külsejében igazi hun, alacsony természetével, széles mellével, nagy fejével, apró szemével, ritka szakállával, lapos orrával és sötét testszínével egyesítvén magában nemzetének sajátosságait...» Jobban szeretett békében élni, mint fegyverrel uralkodni. Maga a római *Onogesius* úgy nyilatkozott, hogy inkább lenne szolga Attilánál, mint úr és gazdag a rómaiaknál.

Attila valahol a Duna-völgyben született Kr. u. 396 körül, gyermektúszként tizenkét évesen Honorius császár udvarába került, ahol megismerte a rómaiak kül- és belpolitikáját. Hazatérve egyesítette és megbékítette a hun törzseket, és igyekezett a germán és szláv törzseket hatalma alá vonni. Az »Isten kardja« mítosz a nevéhez fűződik, a számára küldött hegyével fölfelé a földből kiálló kardból Attila arra következtetett, hogy e karddal Isten kezébe adta a világ fölötti uralmat. Az auktorok elmondása szerint 700 000 lovas tudott hadi-rendbe állítani. 451-ben a catalaunumi síkságon Chalons-sur-Marne közelében szembekerült Aetius római lovastisztával, aki cseretúszként Attila udvarában nevelkedett, de Attila visszavonta csapatait, mert sok jó harcost vesztett volna. Valentiniánus császár hűgát, Honoriát ajánlotta fel Attilának feleségül, de Attila visszautasította, Bizánc pedig 422-től adót fizetett Attilának. Rómát I. Leó pápa kérésére nem égette fel, mert erre őt az idős Róma püspöke kérte. 453-ban élete derekán meghalt. Fiai – *Csaba, Dengizik, Emnedzad, Uzindur, Gheism* és *Herinak* – nem léptek apjuk nyomdokaiba; népük sorsának irányí-

tására is alkalmatlanok voltak. Attilát valahol a Tisza mentén temették el, sírkamrájára – mint minden hun uralkodóra – halmot emeltek.

Attila a hun–germán szövetségi rendszer egységét akarta megvalósítani, ezáltal kiegyenlítődni volna Európa északi és déli felének egyenlőtlensége. Az Attila célkitűzéseit ismerő germán királyok a hun uralkodó halála után maguk is, majd később utódaik is ezt akarták megvalósítani, s ez a Karoling Birodalom keretében részben sikerült is. *Attila joggal tekinthető az egységes kultúrájú Európa egyik megalapozójának, hiszen udvarában és célkitűzéseiben ott volt már az Európai Unió gondolata. Udvarában egyesült Róma, Bizánc, Germánia és a Hun Birodalom.* Attila udvarában kancellária működött, türte és támogatta a különböző ideológiákat és vallásokat, Szent Jeromos írja róla 403-ban: »a hunok zsoltárokat tanultak« és nyelvükre lefordították a Bibliát. Attila megtanulta, hogy a legyőzötteket nem szabad porba sújtani, hanem sorstárssá kell fogadni őket. Attila palotájában római és hun fürdő működött, és konyháján a hun ételeket éppúgy készítették, mint a germánt, a rómaid vagy a bizáncit, hun bort és germán sört egyaránt fogyasztottak.

Kivétel nélkül minden ránk maradt középkori történeti munka – magyar szerzők tollából – egyetért abban, hogy a magyarság valamilyen formában a hunok rokona, a honfoglalás »második bejövételünk« volt, és a Kárpát-medencét Attila örökségeként vettük birtokba. Feltételezhetjük, bár bizonyítani nem tudjuk, hogy az Attila-hagyomány már megvolt a honfoglaló magyarságnál. II. Géza király apácává lett Zsófia húga bátyját »a hunok győzedelmes királyának« nevezi. *Anonymus* szerint a vezérek »választása Pannónia földjére esett, ugyanis azt hallották, hogy Attila király földje, akinek ivadékából Álmos vezér, Árpád apja származott«. *Kézai Simon* szerint pedig Attila halála után fia, Csaba »visszatért Szkítiába apja

népéhez és rokonaihoz«, de háromezren a Kárpát-medencében maradtak, székelynek nevezvén magukat. »Midőn értesültek arról, hogy a magyarok ismét Pannóniába költöznek, elébük mentek«. A *Képes krónika* szerint pedig »A magyarok, vagyis a hunok másodszer is elfoglalták Pannóniát«. *Thuróczy János* és krónikástársai a magyar történetet a hunokkal kezdik, *Oláh Miklós* 1537-ben a székelyekről írja, hogy »a hunok leszármazottai«, de ezt olvassuk *Farkas Andrásnál* 1538-ban, *Székely István*nál 1559-ben *Heltai Gáspárnál* 1575-ben, *Bornemissza Péternél* 1578-ban és *Szenczy Molnár Albertnél* 1621-ben, »Magyar népünknek a hadierény örökké tartó dicséretét fegyvereivel és katonai bátorságával Attila király nyerte el«. E szellemben ír *Zrínyi Miklós* 1651-ben, *Bessenyei György* 1773-ban, *Csokonai Vitéz Mihály* 1802-ben, *Virág Benedek* 1804-ben és sokan mások. Így vélekedtek a magyarokról a külföldi szerzők is. *Regino prümi apát* a honfoglaló magyarokat hunoknak nevezi, és *Viterbói Gottfried* 1185-ben és 1189-ben Attiláról mint magyar királyról emlékezik meg.

A történettudomány csak a kiegyezés utáni években »bizonyította be«, hogy a hunok és a magyarok között nincs rokonság, és a hunok történetét ettől kezdve elválasztották a magyar történettől. E »történészek« azzal érvelnek, hogy a rokonsági tudat csak a honfoglalás után vált a magyarság előtt ismertté, és krónikásaink a külföldiektől vették át ezt a hiedelmet. Ezen nézeteiket azért alakították ki, mert a mesterségesen gyártott finnugor származtatási elmélettel a hun-magyar kapcsolat nem magyarázható. És itt a finnugor nyelvészeti iskola súlyos bűnt követett el azzal, amikor pusztán filológiai alapon beavatkozott történelmi, néprajzi és embertani problémák megoldásába. Márpedig Attilát és hunjait igazán csak a magyar ember és a magyar tudomány értheti meg. A nyugati történetírás közömbösségével és értetlenségével pörbe szállni csak az igazi magyar, és nem a monarchista-marxista történettudománynak lehet joga.

A hun-székely azonosság tudata történelmi tényen alapszik. *Kézai Simonnál* és a többi krónikánkban kevés változattal olvassuk, hogy a nagy »összeomlaskor« 3000 hun a Chigle (Csigle) mezejére menekült, és hogy az ellenséges pannóniai népek fel ne ismerjék bennük az ősi ellenséget, zatuloknak nevezték magukat. Csigle-mező az erdélyi Mezőségben van, Mezőbánd, Mezőménes és Bazéd határánál húzódó dobsort ma is Csiglának nevezik, az alján húzódó térség neve pedig Csigla-mező volt. A hagyomány szerint az ott maradt hunok innen népesítették be Erdélyt – utódaik a székelyek.”²²

3. A hunok vallási közössége

Általában csak a Kr. u.-i 5. századtól ismert – rövid időszakban a hunok története Attila kapcsán. A magyar közösségi formákat aligha érthetnénk meg a hunok alaposabb ismerete nélkül. Ahogy Kiszely fogalmaz:

„A hunkutatás nélkül nincs magyar őstörténet. Gyökereink olyan területekre – Belső-Ázsiába – vezetnek, amely terület múltját Európában nem vagy csak alig ismerik. A hunokkal kapcsolatban az antik történetírás az ókori földrajztudomány évezredes képtelenségeit ismételve. *Ammianus Marcellinus* (330–395) soha nem látta a hunokat, mégis az ő »leírása« vált Európában iránytadónak: »A hunok arca alaktalan, nem ismerik a meleg és főtt ételeket, gyökereket és nyershúst esznek, úgy élnek, mint a vadállatok« – írja. Pedig ebben az időben volt már hiteles leírás a hunokról, *Olimpiodorosz* 412-ben járt követségben a hunoknál, és *Priszkosz rhétor* 448-ban Hunniában és Attila udvarában tartózkodott.

A »hun« szó mongol nyelven annyit jelent, mint »ember«. A hunok ismert története valamikor a késő bronzkorban kezdődik.

---

²² www.kincseslada.hu/magyarsag/content.php? (2019. 11. 23.).

A hunok őshazája a Góbi-sivatagtól északra talán a Selenga folyó völgyében lehetett, birodalmuk kezdetben a ma Kínához tartozó Belső-Mongóliában, Ordosz vidékén alakult ki, de a Kr. e.-i II. században már a Tárím-medencétől az Iszik Kölig és a Szaján-hegységtől a Bajkál tóig terjedt. A birodalom határai állandóan változtak. Ismert történetük a Kr. e.-i első évezred elején kezdődik. A kínai *Konfúciusz* (Kung Csiu, Kr. e. 551–479) a hunokat senjün (csenjün) néven említi mint olyan népet, amely már mintegy 350 éve a Góbi-sivatag peremvidékén él. A Kr. e.-i IV. századi kínai forrásokban már gyakran találkozunk a hunokkal, akikkel szemben a kínaiak változó sikerrel harcolnak. A hunok ismert nagy fejedelme, *Mao-tun* a Kr. e.-i 200-as években egységes irányítás alatti erős államot szervezett, melynek fővárosa Karakorum környékén volt. Kr. e. 174-ben leigázta az ellenséges tunguz, a jüe-csi (tohár), az o-sun, majd sok más népet. Ez a hun expanzió mozgásba hozta Belső-Ázsia népeit, és indította el a későbbi nagy népvándorlás első hullámát. Mao-tun ekkor levelet küldött a kínai császárnak írván: »mindezen népeket hunná tettem, és az összes nyilas népek egyetlen családban egyesültek«. *Csang K'ien* kínai vezér Kr. e. 128-ban a hunok fogságába került, onnan visszatérve megbízható – számunkra is igen hasznos – adatokat közölt a kínaiaknak a hunokról. Kr. e. 122 után *Ho K'i-ping* kínai vezér nagy támadást intézett a hunok ellen, aminek következtében a Hsziungnu Birodalom egysége a Kr. e.-i I. század közepére fokozatosan csökkent, és a hunok központja az Orhon, a Selenga és a Tola folyók forrásvidékére húzódott vissza.

A Hun Birodalom ekkor kettévált: az »északi hunok« más népekkel együtt Kr. e. 51 körül kínai vezetés alá kerültek, mint Kína hűbéresei a Csi-csi által kiűrtett Észak-Mongóliába, az Orhon-folyó környékére vonultak. E hűbéres viszony nem tartott sokáig, mert a kínaiak megtámadták a Belső-Ázsiában maradt hunok szállásterületeit, Kr. u. 87-ben 200.000 hun

hódol meg a kínaiaknak. Kr. u. 91-ben *Keng K'uei* tábornok ismét nagy erővel tört be a volt hun területre, és ott győzelmet aratott. Az északi hunok egy kisebb csoportja áttelepült a mai Észak-Shanhszi tartomány területére, és átmeneti vezetőválságok után Kr. u. 216-ban végzetes vereséget szenvednek. Kr. u. a IV. században alakult ugyan három kis utódállam – a »Korai Zhao«, az »Északi Liang« és a »Kései Xia« –, valamennyiük sorsa a beolvadás lett. A Han Birodalom bukása után Kr. u. 220 után az északi hunoknak Ordosz környékén újra sikerült függetlenségüket kivívniuk, és ezt megszűnésükig meg is tartották; ettől kezdve – bár területükön továbbéltek – nem játszottak jelentős szerepet Belső-Ázsia történetében. Kínában 439-ben megszűnt az utolsó hun állam.

A hunok nagyobbik része, a »déli hunok« *Csi-csi* vezetése alatt megőrizte függetlenségét. A helyzet mérlegelése érlelte meg *Csi-csiben* azt az elhatározást, hogy a hozzá hú törzsekkel együtt Kr. e. 56–36 között elhagyja a hun nép ősi észak-mongóliai szállásterületét és a fojtogató gyűrűből a *Dzsungárkapun* átkelve nyugati irányba, a közép-ázsiai *Turáni-alföld* felé törjön ki. Előbb az *o-sunok* (vuszunok) országát foglalta el, majd az *o-k'utokra* (a későbbi *ogurokra*), a *kienkunokra* (kirgizekre) és a *tinglingekre* került a sor. *Csi-csi* tündöklése azonban rövid ideig tartott, a kínaiak *vuszun* és *kangkübeli* szövetségeseikkel elfoglalták *Csi-csi* székhelyét, Kr. e. 36-ban *Csi-csi* maga is az ütközetben halt meg. A nyugatra került valaha magashegységi hunok a *Turáni-alföld* északi részének síkvidéki lakóivá váltak. Itt vereséget szenvedtek a *szienpi* néptől, és ettől kezdve csak szórványos kínai adat van róluk, mert kikerültek a kínaiak látóköréből. Az utolsó részletes kínai leírás a *sztyepp* népeiről a 350-et megelőző időből származik, amikor a források a *kienkunokat* és a *tinglingeket* említik, ez utóbbiak neve is lassan eltűnik, és *ti-li* vagy *tielő* néven jelenik meg. A déli *tinglingek* a *kao-kü ting-ling*, vagyis »*magas*

kocsijú tingling» nevet viselik. Ők azok, akik 350, a déli hunok Európába vonulása után az ő helyüket elfoglalják és ott 460-ig maradnak. A déli hunok új szállásterületükön időszakosan szövetségre lépnek Khorezm állammal. Kisebb csoportjuk déli irányba megy és Szogdián át Északkelet-Afganisztánba jut. A déli hunok a történelmi forrásokban már *uar* és/vagy *hun* néven szerepelnek. A Heftal-dinasztia után világosabb arcszínük miatt *heftalita* (*hepta*) vagy *fehér hun* (görögül: *leukoi unmoi*) néven ismerik ezen város lakó hunokat. *Prokopiosztól* tudjuk, hogy a fehér hunok olyanok voltak, mint a »többi türk nép« és írásuk a »türk rovásírás« volt. *Sun Yun* a fehér hunok szállásait írja le, kitér állattartásukra, ruházatukra és ételeikre. A déli hunok az Oxus és a Yaxartész folyók közötti Csu folyó és a Balhas-tó menti szállásterületükön újra megerősödnek és Kr. u. 350 körül nyugat felé indulnak. Elindulásuk oka ismeretlen, egyesek a soso nép támadásaira, mások a zsuanszuanokéra gyanakszanak. A legvalószínűbb Balambér hódító szellemű uralkodó személye, aki észrevette, hogy a hunok nyugati szomszédai meggyengültek, és a hunoknak e magas kultúrájú népek övezte területen nincs további terjeszkedési lehetőségük.

A hsziungnu és a hun nép azonossága. A »hsziungnu« (xiongnu) népnév ebben a formában Kr. e. 318-ban jelent meg Észak-Shanxi területén egy ütközet kapcsán, majd Kr. e. 312-ben »xionanu« formában találjuk Loufan területén. Kr. e. 265-ben már a »hsziungnuk« – az ázsiai hunok – eljárásairól olvasunk. A Kr. e. 254–222 között élt *Xi Wang* már egyértelműen a hunokat nevezi hsziungnuknak, akik ellen *Qin Shi-huang* császár (221–210) a nagy falat emelte, és *Wang Zhao-jun* kínai udvarhölgy a hun-hsziungnu bírdobok hallatán kesereg. *Zhang Guo Ce* hsziungnuknak az összes »barbár« népet nevezi, majd ugyanő ezt a hun népekre vonatkoztatja, akikben a hsziungnuk őseit, a

»protohsziungnukat« látjuk. A Kr. e.-i II. évszázad végén élt *Szemac sien* már egyértelműen a hunokra vonatkoztatva ír a hszingnokról. A hun és a hszingnu név azonosságáról a kutatók csak az elmúlt kétszáz évben kételkedtek, a francia *J. L. De Guignes* (1723–1800) a két név alatt értett nép azonosságát még természetesnek tartja. A tudomány mai állása szerint a kutatók többsége forráskutatásaik alapján újra azonosnak tartják e hszingnu és az ázsiai–hun népet.

A hunok vallása. A hunok legfőbb istene az Ég istene, a tengri chan (Tengrikán) volt, a többi istenszerű lényt – a napot, a holdat, a tüzet, a vizet és a szent fákat – csak »tisztelték«, ezek alávetett szerepet játszottak vallási életükben. Tulajdonképpen egyistenhívők voltak, ahogyan minden sztyeppi nép az. A tengri chan fia a mindenkori főkirály, a tanhu. Hitük szerint a ló az ég állata, a szarvas pedig a napé. Hitéletükben fontos szerepet játszottak az ősök, akiket a földi életben állatok testesítettek meg. Ősi hitük mellett *Világosító Szent Gergely* írta, hogy »a IV. században a hunok közül sokan tanulják a keresztény vallás tanait«. A hunok között a Kr. u.-i V. század elején jelentős keresztény hittérítő munkát végzett *Nicetas remesiani*, *Theotimus* tomi püspök és *Aranyszájú Szent János*. *Szent Jeromos* 407-ben írta, hogy »a hunok is énekelnek zsoltárokat, és a keresztény hit erősen terjed Skythiában«. *Zakariás rhétor* írja, hogy »a keresztény hittérítők 523 táján hun nyelvre lefordított iratokat adtak ki, sőt a hunok közül sokan megkeresztelkedtek«. Maga Attila is – mint a legtöbb belső-ázsiai uralkodó – eltúrte, sőt támogatta a különböző ideológiákat és vallásokat.

A hunok írásáról a »rovásírás« fejezetben szólunk bővebben. A hun volt az első olyan nagyállattartó lovas nép, amelyről teljes bizonyossággal tudjuk, hogy volt írása, hiszen írás nélkül óriási birodalmukat sem kormányozni, sem igazgatni nem tudták volna. Ez az írás képezte a lovas népek egyetemes

írásának az alapját, amelyet a türkök, az európai utrigurok, kutrigurok és a magyarok is maguknak átalakítottak. A fehér hunokról feljegyzik, hogy szerződéseiket »fadarabkákra« jegyzik föl.”²³

Sebestyén László kutatásaiból kitűnik, hogy Arrán püspöke Kr. u. 550 körül a Szentírást is lefordította hun nyelvre, ami azt jelenti, hogy a hunnak volt Bibliája. Dugonics András Theodorétus (Kr. u. 427) nyomán pedig arról beszél, hogy „A zsidó könyvek nemcsak görög nyelvre fordítottak immár, hanem rómaina, egyiptomira, perzsiaira, indiaira, örményre és szkítaira.”²⁴

---

²³ Vö. <http://doksi.hu/get.php?lid=6356> (2019. 11. 23.).

²⁴ <http://www.grandpierre.hu/site/2004/09/attila-es-a-hunok-7-2004-szeptemberkapu/> (2020. 03. 26.).

IV. A NYELV

Közösségi struktúrák létrejöhetnek más és más nyelvet beszélők között is – különösen a mai technikai eszközök birtokában, ha valamiféle, a közös nyelvénél erősebb kapocs köti össze az egyes embereket, például a vallás, azonban a közös nyelv a közösségi struktúrák kialakulásában mégiscsak alapvető jelentőségű.

Manapság általánosan elfogadott az a vélemény, miszerint a kezdetekre az egynyelvűség volt a jellemző, tucatnyi ősi kultúra hagyományanyaga egybehangzó e tekintetben, és a nyelvészek jó része is ugyanígy látja.²⁵

„Bárhol jelent is meg az emberi kommunikáció, mindenütt ugyanazon metaforák, logikai szabályok és asszociációk mentén formálódott, és fő forrásai mindig az étel, a szex és a terület voltak – állítja egy olasz tudós, a 30 ezer éves barlangrajzok értelmezője.

Mi több, az ősi emlékek annyi képi hasonlóságot mutatnak, hogy pusztán az alapján feltételezhetjük valamiféle »eredeti anyanyelv« létét, amelyből »minden beszélt nyelv kialakult« – írja Emmanuel Anati, a Barlangművészeti Világarchívum alapítója egy nemrégiben megjelent tanulmányában.

Az őstörténész szerint a fogalomalkotás, a nyelv és a művészet terén csak sokkalta később jelentkeztek különbségek, a differenciálódás hátterében a környezeti feltételek összetettsége állt.

»Az összehasonlító elemzés világosan feltárja, hogy a legősibb művészet az egész világon ugyanazt a formát ölti, azonos logikai struktúrákra és gondolattársításokra, ugyanarra a szimbolizmusra épít.«²⁶

---

²⁵ http://hu.wikipedia.org/wiki/Neolitikus_forradalom (2019. 11. 23.).

²⁶ <http://www.origo.hu/tudomany/fold/20020911anyanyelv.html> (2019. 11. 23.) – A nyelveredet és barlangrajzok.

Különös fölfedezés, hogy a barlangrajzok is azonos anyagot tartalmaznak minden kontinensen – ami a jelképes vagy képi ábrázolást illeti –, és még a színek használata vonatkozásában is van egy, amely mindenütt dominál, nevezetesen a piros.

Emmanuel Anati „a barlangfestészet világszerte elismert szakértője, aki szinte egyedülálló módon büszkélkedhet azzal, hogy diplomát szerzett a Londoni Egyetemen, a Jeruzsálemi Héber Egyetemen, valamint a Sorbonne-on, illetve a Harvardon és Oxfordban – öt kontinens 160 országában vizsgálta a barlangrajzokat. Kutatásai során az a meggyőződés alakult ki benne, hogy az ősi művészek munkái közös forrásból erednek. Afrika, Európa, Ázsia, Ausztrália és a két Amerika barlangrajzain ugyanazokat a színeket fedezhetjük fel, és mindenütt a piros dominál.”²⁷

Az egy nyelv megszűnését a Biblia a bábeli nyelvzavarral magyarázza. Manapság több mint 3000 nyelvről tudunk. A globalizáció természetesen bizonyos nyelvek eluralkodását eredményezi. Ez a folyamat persze már régen elkezdődött, melynek során az uralkodó nyelvek rendkívüli mértékben sematizálódnak, folyamatosan veszítik eredeti gazdagságukat, sokszínűségüket mind szerkezeti, mind esztétikai értéküket tekintve. Különösen nyomon követhető ez a folyamat az angol nyelvénél, a mi mai magyar nyelvünk is folyamatosan szegényedik – miközben sokan úgy vélik, hogy gazdagodik – mind strukturálisan, mind esztétikai vonatkozásban.

A magyar nyelv fejlődésében óriási jelentőségű volt a magyar Biblia megjelenése. A nyelv és a vallás kapcsolata, struktúráteremtő hatása – így együtt – hihetetlen erejű.

Tekintsük át röviden a mi speciális magyar utunkat e tekintetben! Kezdjük a „végén”, a 18. századtól napjainkig tartó „török–finnugor” listával. Kiszely ezt így foglalja össze:

---

²⁷ Uo.

„A magyar nyelvben az 1750 körüli török szó – amelyet »nyelvészeink« többnyire »ismeretlen eredetű jövevényszónak« neveznek – alapszókinckünkhöz tartozik. A magyar és a török nyelveknek azonban nemcsak a szókinckse áll egymáshoz igen közel, hanem nyelvi szerkezete is. A török nyelv szelme, szerkezete és építkezése szinte teljesen azonos a miénkkel. Náluk sincsenek nemi megkülönböztetések. A szótövek végéhez illesztett ragjaikkal, képzőkkel, jeleikkel ugyanúgy bánnak, mint mi, sőt ezek is a miénkhez hasonlóan szigorúan hangrendileg illeszkednek a tőszó magánhangzójához (olvastam, láttam). Kerülik ők is a mássalhangzó-torlódásokat, különösen a szavak elején. Hangrendi okok miatt gyakran alkalmaznak toldalékhangokat ragilleszkedéseknél. Még a magánhangzó-torlódásokat is, hasonlóan a magyar népies kiejtéshez, nehezen tűrik. A múlt idő jele a miénkhez hasonlóan *d*, illetve *t* (látta, futott), a feltételes mód jele és illeszkedése (adnék), tagadószavuk is a miénkhez hasonló (nem, ne), ez utóbbi ragozott formában nem az igét előzi meg, hanem közvetlenül az ige után áll (nem írok). Távolító eset ragjuk közeli a miénkhez (-tól, -től), az eszközhatározó-rag szinte teljesen azonos (-val, -vel). A jelző a miénkhez hasonlóan a törökben is a jelzett szó előtt áll, és nem egyeztetjük, nem változik sem számban, sem esetben. A melléknevet segédige nélkül is használhatjuk állítmánynak (ez a virág szép). A török nyelvben ritkán használnak segédigét, a bírni szerkezeti forma is hiányzik, különösen sok hasonlóságot találunk a magyar és a török névmásokban. Ezt a közeli rokonságot már *Laurentius Toppeltinus*, *de Medgyes*, *Beregszászi Nagy Pál* és *Révai Miklós* nyomán *Kúnos Ignác*, *Gombocz Zoltán*, *Melich János* és *Németh Gyula* is regisztrálta...

Török eredetűek a hittel kapcsolatos szavaink (Isten, ég, tündér, bűn, eskü, bűjt, búcsú, egyház, gyón, erkölcs stb.), családi elnevezéseink (apa, anya, hűg), színeink (sárga, kék,

piros), valamint az állattartás és a növénytermesztés körébe tartozó szinte minden szavunk (barom, bika, borjú, disznó, gyapjú, ír, karám, kecske, komondor, köpű, kos, kuvasz, ökör, ól, serte, teve, tinó, túró, tyúk, ünő, ürü; alma, arat, árok, árpa, borsó, búza, csűr, dara, dió, eke, gyom, gyümölcs, kender, kert, komló, kökény, körte, ocsú, orsó, öröl, tarló, tiló, torna, sarló, szór, som stb.). Ősiráni szavak például a tehén, a fej stb. A borkultúrával kapcsolatos szinte minden szavunk török eredetű: szőlő, bor, csiger, seprő, ászok, szűr stb. Nyelvünkben feltűnően sok a török eredetű állam- és közélet szempontjából használatos szó, mint az ál, bátor, bér, betű, bilincs, bíró, bocsát, boszorkány, búbáj, bő, bölcs, börtön, csata, csósz, érdem, gyaláz, gyanú, gyűlöl, imád, ír, kín, koporsó, kölcsön, orvos, sereg, sír, tanács, tanú, telek, terem, tolmács, tor, tömény, törvény, úr, üdül, ünnep stb.

A monarchiát kiszolgáló, a nyelvtudományban laikus csilagász *Sajnovics János* (1733–1785), Schlözer orvos barátja, *Gyarmathy Sámuel* (1751–1830), a nyelvész *Reguly Antal*, majd a szász származású *Hunfalvy (Hunsdorfer) Pál* nyelvész és a német *Joseph Budenz* megalkottak egy olyan magyar »őstörténetet«, amely a magyar nép büszkeségét, múlttudatát és ősiségét elvéve a magyarságot a ma is gyűjtögető-halászó kultúrájú finnugor népektől származtatja. Az eredetileg magyar érzelmű *Trefort Ágost* (1817–1888) vallás- és közoktatásügyi miniszter a kancellária által ráerőltetett finnugor őstörténet ellen tiltakozó magyaroknak a kor szellemének megfelelően így válaszolt: »Tisztelem az urak álláspontját, nekem azonban – mint miniszternek – az ország érdekeit kell néznom, és ezért a külső tekintély szempontjából előnyösebb finnugor származás princípiumát fogadom el, mert nekünk nem ázsiai, hanem európai rokonokra van szükségünk. *A kormány a jövőben csakis a tudomány ama képviselőit fogja támogatni, akik a finnugor eredet mellett törnek lándzsát.*«

Az »elfinnugorosodás« folyamata ezzel elindult. A múlt században létrejött az »ugor-török háború«; egyik oldalt Szentkatolnai Bálint Gábor (1844–1913) és a Vámbéry Ármin (1832–1913) vezetésével a nemzeti »törökös« tábor állt, amelylyel szemben a Monarchiát kiszolgálók sokasága, élükön Hunfalvy (Hunsdorfer) Pállal (1810–1891) sorakoztak fel. A küzdelem egy évszázaddal később megismétlődött, illetve máig is tart a magyarságot és múltját tisztelők (Bakay Kornél, Kiszely István, +László Gyula, Pap Gábor stb.) és a mindenkori hatalmat kiszolgálók (Fodor István, Hajdú Péter, Kristó Gyula, Róna-Tas András stb.) között. A – mindenkori – hatalom ma is azokat támogatja, »kik a finnugor eredet mellett törnek lándzsát«.²⁸

És most próbáljunk eljutni az alapokhoz! 1982–86-ig az Amerikai Egyesült Államokban dolgoztam mint lelkész, vendégkutató és lapszerkesztő. A Clevelandi Könyvtár idegen nyelvű könyveket selejtezett. Egyik barátom fölhívta erre a figyelmemet... A hatalmas kidobott könyvhalomban többek között megtaláltam Ballagi Mór *A magyar nyelv teljes szótára* című remekművét (Budapest: Franklin-Társulat, 1867), és ami ennél is érdekesebb, a Czuczor-Fogarasi hatkötetes magyar szótár egy kötetét. Mért említem ezt? Mert két szempontból is igen érdekes. Először azért, mert Cleveland Ohio – egyidőben Budapest után a második legnagyobb „magyar” város – magyarjai fontosnak tartották magyarságukat, olyannyira, hogy a legjobb szakirodalmat is elérhetővé tették, másodszer azért, mert ezek a könyvek a nyolcvanas években szemétké kerültek. Kíváncsi lennék rá, hogy egy középiskolás magyar diák tudja-e, ki volt Ballagi, Czuczor vagy épp Fogarasi. Mindenestre *Molnos Angélára* szeretném fölhívni a figyelmet a fenti téma vonatkozásában. Hogy ki is volt ő, arról bárki meg-

---

²⁸ <http://mek.oszk.hu/06400/06403/html/#14> (2019. 11. 23.) – A magyarok nyelvéről.

győződhet, ha például a Google-keresőbe beírja a nevét – 14.200 találatot regisztrál ez a kereső program. Budapest, Bologna, Pádova, Genova, Buenos Aires, Montevideo, London, Kelet-Afrika, Debrecen – néhány város, ahol tanult, tanított, kutatott. *Friedrich Klára* ezt írta róla: „Megtisztelt és kitüntetett azzal, hogy *Szakács Gáborral* együtt barátjának, munkatársának tekintett... Szinte első volt, aki Czuczor Gergely és Fogarasi János csodálatos magyar nyelvi szótárát helyezte a középpontba, ahogyan a gyökrendszer ismeretét és helyes használatát is.”²⁹

Most tehát nyelvünk legősibb rétegei felé igyekszünk, amikor a gyökrendszert próbáljuk ismertetni.

A Párizsi Sorbonne Egyetem kutatói számítógépek segítségével megvizsgálták a világ összes kis és nagy, élő és holt nyelvét abból a szempontból, hogy melyik őrzött meg legtöbbet az ősműveltség nyelvelemeiből, vagyis az ősetimonokból (etimon: valamely szó alapformája, őse, amelyből származik). Ezek alapján megállapították, hogy *a magyar az egyetlen nyelv, mely szavaiban 68%-ot őrzött meg az ősetimonokból*, míg például az angol nyelv 4%, a latin 5%, a héber 5%, a csendes-óceáni nyelvek 7%, az indiai monda-khol 9%, a tibeti szanszkrit 12%, az őstörök, türkmén 26% ősetimont tartalmaz. Ez az elképesztő százalékarány újabb bizonyítéka a magyar nyelv ősiségének.³⁰

1. A tiszta magyar nyelv fő jellemzői

„Nyelvünk közösségteremtő és megtartó erejét ma is érzi a magyarországi kiránduló, amikor megáll valahol az erdélyi havasokon, és odafigyel az őt útba igazító székely ember

---

²⁹ www.rovasirasforrai.hu/kitekinto/Molnos-Angelara-emlekezunk.htm (2019. 11. 23.).

³⁰ Szondi Miklós: „Történelemírásunk ellentmondásosságai” in *Történelmünkhöz magyarul* (Solt: Szondi M., 2009), 17. old.

beszédére. Szavainak zengése a századok mélyéből fakad, közlése eleven, szinte játékos, magatartása kapcsolatteremtő, de kiegyensúlyozottan óvatos is... Az igazi magyar nyelv maga a tisztaság. Átlátszóan tündöklő és kiapadhatatlan, mint a hegyi forrás vize...

Igyekszünk mindennapi beszédünket, írásunkat fokozatosan felszabadítani a ráakódott fölösleges »czafrangok«-tól, »oldomány«-októl (Czuczor-Fogarasi, 119. old.) és minden más magyartalanságtól. Ellentétben sok nyelvészsel, mi nem eszköznek tekintjük nyelvünket, hanem egyek vagyunk vele. Tiszteljük és dédelgető szeretettel szeretjük a magyar nyelvet. E tiszteletet és szeretetet régmúlt évezredekéből meritjük. Talán ez az, amit a gyanakvó nem ért, és így tényleg egy számára érthetetlen ősi titokkal áll szemben.

Érezzük, megtapasztaljuk nyelvünk közösségteremtő erejét. Lehet, hogy minden nyelvből ilyen erő sugárzik azokra, akik az anyanyelvként beszélik. Mégis nehéz megszabadulni attól az érzéstől, hogy a magyar nyelv esetében ennél többről van szó.

Nyelvünk közösségmegtartó erejére ma nagyobb szükség van, mint bármikor, ha magyarként akarunk fennmaradni, ősi hazánkban, a Kárpát-medencében.

Hogyan, milyen utakon árasztja tehát felénk a magyar nyelv eme erőt?

2. Ósiség és cselekvő életerő

Az olvasó bizonyára ismeri a magyar nyelv gyakorta emlegetett és már szinte közhelyként hangzó jellemzőit. Léptenyomon halljuk, hogy nyelvünk gazdag, képies, ízes, tömör. Gazdagsága vonatkozik hangállományunkra, szókincsünkre, képzőink, ragjaink, toldalékaink sokaságára. Nyelvünk gazdagsága lehetővé teszi minden értelmi és érzelmi árnyalat kifejezését és az új szavak alkotását is.

Több kutató állítja, hogy nyelvünk nagyon régi, sok ezer éves, ősi nyelv. Képies jellege tanúskodik ősiségéről. Mi a magyar nyelven keresztül képekben gondolkodunk. Nyelvünk képességét annak köszönhetjük, hogy az elvont fogalmak a természeti jelenségek megfigyeléséből fakadó érzékelhető eredete kevésbé homályosult el, mint más nyelvekben. Igen valószínű, hogy többek között a névszónak állítmányként használata (a fa növény) is ősidőkből fennmaradt nyelvi sajátosság.

Széchenyi István egyik, Béla fiának írt levelében rámutat arra, hogy a magyar örül a cselekvésnek, a jó munkának. »Jó dolgom van« ugyanazt jelenti nálunk, mint az angol »I am well«, a német »Es geht mir gut«, a francia »Je me porte bien«. (Fenyő, 1985 – 95. old.) Igehasználatunk tükrözi a tevékenységben, cselekvésben megélt életörömet. Ez határozza meg nyelvünk rendkívüli elevegenségét. A cselekvő ige uralkodik a szenvedő alak felett. Igeképzésünkben fontos a cselekvés mikéntje, lefolyása, és nem nagyon törődünk az elvont igeidőkkel.

Nyelvünk elevegenségének további velejárói az egyszerű és rövid mondatok, a mellérendelő szerkezet (Karácsony, 1939; Végvári, 2005), és ama tulajdonsága, hogy ellenáll a túlzott főnevesítésnek.

Nyelvünk hangállománya rendkívül gazdag. Mivel jelentést hordoz a hang időtartama, valamint zöngés vagy zöngétlen mivolta, kiejtésünkben pontosan meg kell különböztetnünk a rövid és hosszú, a zöngés és zöngétlen hangokat, innen ered a magyar hangképzés tisztasága.

A magyar nyelv hangalaki vonásai közül a legkiemelkedőbb az önhangzók, vagyis a magánhangzók illeszkedése, azok hangrendi összhangja. Míg a németben az Umlaut hátra-mutatató hasonulás (Wolf, Wölfe), nálunk a magánhangzók illeszkedése előreható hasonulást jelent. Nyilván azért, mert az első gyökön, vagyis szótagon van a hangsúly, és mert fontosabbnak tekintjük a gyököt a ragnál.

Illyés Gyula a következőképpen ír nyelvünk hangzásáról: »Nyelve férfias, nem alkudozás, a meggyőzés, a latolgatás nyelve, hanem a kijelentésé, az ítéleté, az akaraté. Tagoló nyelv, minden szót erősen megnyom... szabad pusztaságot (idéző), rajta két férfit nagy távolságra egymástól, akiknek minden betűt tisztán kell kiejteniök, hogy megértsék egymást; minden szó külön felröppenése után meg kell várniok, amíg az legyőzi a természet ellenállását, a fák és habok szószátyárkodását.« (Illyés, 1976 – 362–363. old.)

A magyarban a mondatrészek rendje kötetlen. Értelmi kiemeltségük szerint helyezük el a szavakat. E kötetlen szórend akadálymentes, szabad utat kínál az árnyalatok kifejezésére. Tömérdek az új szavak alkotására használható toldalék: gyakorító, kezdő, műveltető, visszaható igeképzők; nagyító kicsinyítő, lekicsinylő, kedveskedő, becéző névszóképzők; helyet, időt, módot, állapotot jelölő ragok. Új szavak alkotásához szükséges nyelvi eszközeink korlátlan továbbfejlesztésre képesek.

3. Gyökrendszerünkben nyelvünk lelke

Az említett jellemvonásokkal még csak kerülgetjük a lényegét, ami a magyar nyelv szervesen egyesítő hajlama. Az érezhető mondanivalónk sorrendjében, mondataink felépítésében, a jelző ragozatlanságában, tárgyias igeragozásunkban, az egyes szám használatában.

A magyar gondolkodásmód olyan, hogy először igyekszünk az egészet megérteni, és csak a teljesség tükrében vagyunk képesek felfogni és elrendezni a részeket. Szeretjük összefüggéseiben látni a lényegét. *Mondanivalónkat nem a részletekkel kezdjük, hanem először a lényegét fogalmazzuk meg, és csak azután árnyaljuk és részletezzük* (Halász, 1999). *Közléseink a leglényegesebbtől ereszkedő sorrendben haladnak a lényegtelenebbek felé* (Lange, 1999 – 45–50. old.).

A *jelző ragozatlansága* (új házba költöztem) azt mutatja, hogy a jelző és a főnév összetett egység, egybefoglaljuk a jelzőt a jelzett szóval (gute Freunde – jó barátok). A magyar úgy érzi, elég egyszer kitenni a többes szám jelét, vagy nem is kell kitenni, ha amúgy is tudjuk, hogy több dologról van szó. Ezért marad egyes számban a tőszámnévvel jelzett főnév is (drei Apfel – három alma). Itt egyben a nyelvi takarékoság elve is érvényesül, ami a tömörséget szolgálja.

Egységnek tekintünk minden kettős szervet, mert csak együtt képesek rendeltetésüknek teljesen megfelelni. Egy lábbal nem lehet futni, de még járni sem. Egy karral nehéz a csecsemőt tartani, dédelgetni és etetni is. Egy szemmel látunk ugyan, és egy füllel is hallunk, de elveszítjük a minket körbevevő térben való tájékozódás képességét. Ezért mondjuk, hogy fél szemére vak, fél fülére süket, és ezért beszélünk féllábú, félfarú emberről. Még a haj is egyes szám, »deine Haare sind schön« nálunk azt jelenti, hogy »szép a hajad«. Viszont azt kell mondanunk, hogy hajszál, amikor a német das Haar fogalmat fordítjuk.

A magyar egyes szám szervesen egyesítő, egységbe foglaló erejét érzem, amikor a karomról, lábamról, szememről beszélek, és ezen értem mindkét karomat, lábamat, szememet, fületem. A német és angol többes számban (meine Augen, my eyes) részletező pontosságot látok.

Kincsestárunk elhallgatása. Az indoeurópai nyelvek elemző (analytic), szétválasztó (isolating) nyelvek, vagyis a szórend és az elöljárók segítségével szétosztják a nyelvtani szerepeket (alany, állítmány, tárgy, birtokos) az adott szavak között. Ezzel ellentétben mi ragozunk. A magyar nyelv ragozó (agglutinating, agglutinative) nyelv. A »ragozó« azt jelenti, hogy a gyökhöz, a szótóhoz illesztjük, »ragasztjuk« a ragot. Úgy is mondhatnánk, hogy a magyar nyelv igyekszik összerakni, egyesíteni azt, ami értelmileg és rendeltetése folytán szervesen együvé tartozik.

E különbséget sokan ismerik. *Amit viszont hivatalos nyelvészeink elhallgatnak*, az a magyar nyelv egyedi gyökrendszere. Minden szavunk *gyök*, *gyökelem*, *gyökszármazék*, vagyis *gyökfűzér*. Sőt toldalékaink, képzőink és ragjaink is gyökök, akkor is, ha eredeti értelmük kikopott már tudatunkból. Képző szerepet betöltő gyökökkel képezünk új szavakat, rag szerepet betöltő gyököket ragasztunk önálló szavainkhoz, és így meghatározzuk azok egymáshoz való viszonyát és szerepét a mondatban, mondanivalónkban. Más szóval toldalékokat tolunk, toldunk gyökeinkhez és származékaikhoz. »Minden gyök... egy vagy több belőle képezhető szónak mintegy csíráját, magvát rejti magában.« (Czuczor-Fogarasi, 119. old.) Gyökeink a tiszta magyar nyelv ősi, ma is élő, működő szervezetét képezik.

Nyelvünk előbb említett különleges tulajdonságai elütnek a legtöbb európai nyelvtől, és gyökrendszerünkhöz kötődnek.

Sokan és sokat áldoztak nyelvünk fönntmaradásáért. Közülük Czuczor Gergely (1800–1866) Benedek-rendi tanár volt és igen népszerű költő. Verseit az 1840-es években ország-szerte énekelte az elnyomott magyar nép, részben már ismert, részben újonnan szerzett dallamokra. Sok verse a hősi múltról, vitéz emberekről szól. Önvédelemre buzdította a magyarokat a Habsburg önkényuralom ellen. Híres forradalmi szózata, a Riadó, *Kossuth Hírlapjában* jelent meg 1848. álm havának 21. napján. Első sora: *Sikolt a harci síp: riadj magyar, riadj!* Azután minden versszak így végződik:

Él még a magyarok nagy Istene,
Jaj annak, ki feltámad ellene.
Az Isten is segít, ki bír velünk?
Szabad népek valánk, s azok legyünk.

Nem lephette meg Czuczort, hogy néhány héttel később elfogták a Pestet megszálló császári csapatok, Windischgratz

herceg halálra ítélte, de végül egyházi nyomásnak engedve kegyesen csak hat esztendei várfogságot szabott ki. Haynau vasra verve hurcoltatta Kufstein börtönébe, ott bilincsbe vert kézzel írta meg a tiszta magyar nyelv hatkötetes nagyszótárát.

A gyökrendszert kutatták több mint százötven évvel ezelőtt Czuczor Gergely, Fogarasi János és munkatársaik, de nem ők voltak az elsők. *»...nem mi voltunk a kezdők. Kresznericsnek jelesnek ismert és koszorúzott munkája a gyökrendszeren alapul«* – írja Fogarasi János Czuczor halála után (Czuczor–Fogarasi: Végszó, 7. old.). Mások is *»a magyar szókat gyökeröknél fogva«* (Kassai, 1833) értelmezték. Vörösmarty Mihályt 1830 végén rendes tagul választották az akkor megalakított Magyar Tudós Társaság nyelvtudományi osztályába. Többek között részt vett Czuczor és Fogarasi nagyszótárának előkészítésében és szerkesztésében. Mint sokan mások, nagy költőnk, Vörösmarty is tanulmányozta a magyar nyelv gyökrendszerét. Ennek ismeretét terjeszteni kívánta, mint *»a jó gondolatot, mely a beszéd kútfejéhez viszen«* (Bajza–Schedel, 1847–1574. hasáb).

E rendszert tárja elénk a magyar nyelv hatkötetes nagyszótára, melyet Czuczor és Fogarasi együtt szerkesztettek, és amely 1862 és 1874 között jelent meg. Újrakiadása már évtizedek óta esedékes. Hét évvel ezelőtt egy magánintézmény elkezdte a hat kötet hasonmás kiadását, de azóta is csak a mű felénél tartanak. Valójában e szótárnak ott lenne a helye minden könyvtárban, tanházban és mindenütt, ahol a magyar nyelv jövője valamit is számít. Időközben forgalomban van már az egész *»Czuczor–Fogarasi«* sűrített lemezen. *E hat kötet elénk tárja elhallgatott gyökrendszerünket, amit minden magyarul gondolkodó és beszélő ember könnyen megérthet és alkalmazhat nap mint nap. Segítségével mindenki a saját maga nyelvésze lehetne.*

4. Csodálatos gyökrendszerünk

Az alábbiakban megkísérlem összefoglalni, mi az, hogy gyök, és hogyan működik. A magyar gyök toldalék nélküli szóképzési elem (Götz, 1994), mely meghatározott alapértelmet hordoz. Czuczorék nem értelmet mondtak itt, hanem »alapértemény«-ről beszéltek. Több útja van annak, hogy nyelvünkben felfedezzük az egy-egy gyök alapérteményéhez kötődő származékokat vagy rokon gyököket, szavakat, például toldalék(ok) hozzáadásával vagy belváltozás útján vagy gyök megfordításával.

Vegyük azt a szót, hogy kinyílt. Ez a »nyíl« gyök származéka, amit két toldalék segítségével (ki- és -t) hozunk létre. További toldalékokkal a szavak egész sorát képezhetjük ugyanebből a gyökből: nyílt, kinyílik, megnyílik, nyilatkozik, nyílás stb. E származékokban közös a gyök hangalakja és alapérteménye. Belváltoztatás útján is képezhetünk szavakat. Egy hárombetűs gyökszónál, megtarthatjuk a mássalhangzós keretet – a két mássalhangzót, és kicserélhetjük a közbeeső magánhangzót. Így, ha megváltoztatjuk a nyíl gyök középső magánhangzóját, akkor rátalálunk a nyal, nyál, nyel, nyél, nyúl gyökökre. Ezeket nemcsak az NY-L mássalhangzós keret kapcsolja össze, hanem azonos alapérteményük is: nyúlás valamely irányba, kiterjedés, kitágulás, meghosszabbodás. Ha e különböző gyököknek még a származékait is felsoroljuk, akkor betekintést nyerhetünk nyelvünk csodálatos és egyedi gyök- és szóborrendszerébe. Íme néhány, az NY-L két mássalhangzós kerettel alkotott gyök és származék:

NYAL, NYAL-áb, NYAL-ából, NYAL-ánság, NYAL-ja-falja, NYAL-ka stb.

NYÁL, NYÁL-adék, NYÁL-as, NYÁL-azza, NYÁL-ka, NYÁL-mirigy stb.

NYEL, NYEL-öcső, NYEL-del, NYEL-es, NYEL-v NYEL-v-tudomány stb.

NYÉL, balta-NYÉL, fejsze-NYÉL, sörpű-NYÉL, NYÉL-be üt stb.

NYÍL, NYIL-ak, NYIL-a, NYIL-as, NYÍL-ás, NYIL-atkozik, NYÍL-hegy stb.

NYOL, NYOL-c, NYOL-cadrész, NYOL-cannyi, NYOL-c-szoros stb.

NYÚL, NYUL-acska, NYÚL-ánk NYÚL-ik, NYÚL-ós, NYÚL-vány stb.

Sokszor találunk rokon értelmű gyökszókat akkor is, ha egy adott gyököt megfordítunk (TÉR/RÉT, RÚG/GUR-ul), a RÚG fordítva GUR. Manapság már nem értjük, de származékaiból (GUR-ul) kiderül az értelme. Ezt hívja a Czuczor-Fogarasi »*elvont*« *gyöknek*. Valamikor az emberiség ősnyelve vagy ősnyelvei valószínűleg mind gyökrendszeren nyugvó, ragozó nyelvek voltak, de a legtöbb nyelvben e rendszer már alig felismerhető foszlányokra bomlott. Viszont a magyarban a mai napig is megmaradt a gyökrendszer szerves egészének java része, bár a mindennapi használatban csak a tudatunk peremén.

Ha már sem ösztönszerűen, sem tudatosan nem alkalmazzuk gyökrendszerünket, akkor elsovad és visszafejlődik az egész nyelv. E korcsulási folyamat régen elkezdődött és jelenleg gyorsuló ütemben halad. Minden ma élő magyarra, magyarul beszélő közösségre hárul az a felelősség, hogy e folyamatot megállítsa, megfordítsa, vagyis gyökrendszerünket megértse, újra tudatosítsa és tudatosan alkalmazza nyelvhasználatában. E rendszerben megújíthatjuk a magyar nyelvet, továbbfejleszthetjük úgy, hogy megfeleljen minden mai gyakorlati és tudományos követelménynek. Vissza kell nyúlunk a múltba ahhoz, hogy a jövőt egészséges alapokra építhessük.”³¹

---

³¹ Molnos Angéla: „A magyar nyelv elhallgatott gyökrendszere” in *Történelmünkhöz magyarul*, 97. old.

Külön fejezetet igényelne összevetni az Úgynevezett ragozó nyelveket. Dr. Varga Zsigmond debreceni református professzor 1920-ban a sumer nyelvtan feldolgozásáért Fáy-jutalomban részesült. A mű átdolgozott változata *Ötezer év távlatából* címmel jelent meg Debrecenben 1948-ban. 1956-ban San Franciscóban adták ki a tudós professzor újabb könyvét – amely természetesen itthon nem láthatott napvilágot – „Az ősmagyar mitológia szumir és Ural-altáji öröksége” címmel. Ebben a sumer–magyar ősrökonságról értekezik. A könyv első részében ilyen fejezetcímek vannak: „Egyező névragozás”, „A névszó ragozása”, „Helyhatározó esetek”, számnevek stb. – Komplette összehasonlító nyelvtan. Megjegyzi, hogy „a – szumir – ural-altáji népközösség bizonyos, ma már időben is meghatározható együttélés után felbomlott. Az eredeti helyzetet úgy kell elképzelnünk, hogy a közös nyelvcsalád legdélibb szárnyát a szumirok alkották, tőlük keletre az altáji népek helyezkedtek el, északnyugaton pedig a finn-ugor népek lakoztak. Az altáji és finn-ugor ág között a szamojédek foglaltak helyet. Az altáji népek közül a török törzsek, a finn-ugorságból pedig az ugorok voltak közvetlen szomszédai a szumiroknak, mert a nyelvi és vallási összekötő kapocs e háromnál a legerősebb. Sőt, ha szabad e három népelemre nézve különbséget tenni, a szumir–ugor szellemi közösség a legerősebb. Az ősközösségi kötelékből a szumirok váltak ki legelőször (Kr. e. 5. évezred), és a későbbi Elámon (a mai Perzsia) át a két folyamköz (Babylon) felé vették útjukat. A Kr. e.-i 4. évezred közepe már Dél-Babylonban találja őket. Hogy mennyi ideig tartott a vándorlásuk, és hogy Elám földjén mennyi ideig tartózkodtak, történeti adatok hiányában teljes bizonyossággal nem dönthető el. Mindenesetre megszívlelendő jelenség némely archeologikus leletnek és a protoelámita írásnak feltűnő hasonlatossága az első babiloni szumir íráshoz és emlékekhez. Vitás kérdés az is, hogy vajon a szumirok birtokukba vet-

ték-e az egész Babilont, vagy valahol délebbre törtek át az iráni hegyszorosokon, és kezdettől fogva csak Dél-Babilont tartották kezükben. Az első eset és feltevés látszik valószínűbbnek.

A szumirok kiválása a nyelvcsalád közösségéből azt eredményezte, hogy a nyelvcsalád keleti és nyugati, azaz altáji és finn-ugor ága között megszakadt a *nyelvi összefüggés*. Ezért olyan szegényes az altáji és a finn-ugor szövegyezések sorozata. Tehát nem az altáji népek mozdultak meg kelet felé, mint Munkácsi állítja (KSZ. 190, 358. lap jegyzet), hanem a szumirok törtek ki délnyugati irányba, megindulván új hazát keresni. A szumirok igen tekintélyes nép lehetett, és mindenesetre nyelvösszekötő szerepe volt. Kiugorván a középső rész, nem volt a helye pótolható. Az ural-altáji nyelvcsalád mozgásba jött. Az altáji népek kelet felé orientálódtak, a finn-ugorok nyugat, vagyis Európa felé. Ez volt a történelem legnagyobb szabású népvándorlása. De jelen alkalommal nem lehet célunk nyomon kísérésük.”³²

Szumirok és sémiták között dúl a harc a történeti kor eleje óta, már nem is a hegemoniáért, hanem a pusztá létért. A harc ide-oda ingadozik. Békés egymás mellett élésről szó sincs. A küzdelem azonban nemcsak sebeket ejt, hanem a küzdő feleket egymáshoz közelebb is hozza. Jobban megismerik ellenségeiket. Így esett meg, hogy a sémi-babiloniak átveszik a szumir kultúrát minden tartozékával (írás, anyagi kultúra), s noha Hammurápi 2000 körül végleg meghódította és birodalmába bekebelezte Szumériát, és e tétivel a szumirokat lassú beolvasásra kényszerítette, mégis a győzők lettek a legyőzöttek. E folyamat már I. Sargonnál és fiánál, Haram-Sinnél (2800 körül) elkezdődik, hogy folytatódjék aztán az asszír-babiloni, illetve szumir irodalmi termékek kétnyelvű szerkesztéséig, különösen vallási téren, s mivel az eljárásmodot az asszírok is

---

³² Varga Zsigmond, 10-11. old.

gyakorolták – egészen a középkori latin mintájára –, az asszírok és babiloniak világpolitikai érvényesülése következtében így lett a sumir hajtásokból is bőven táplálkozó babiloni kultúra világg kultúra!

De a sumir nyelvre is hatott a sémi-babiloni idioma. Különösen azután, ahogy megszűnt élő, beszélt nyelv lenni. A sémi-babiloni írnokok többé nem értették meg e nyelv ural-altáji sajátosságait, és felcserélték sémi konstrukciókkal, ezért szinte más nyelv a papi redakcióban született mesterséges és az élő, beszélt sumir nyelv. Tehát a sémi szerkezetek jórészen e papi írnokok számlájára írandók át.

Egyébként nincs kizárva, hogy a sémi-babiloni nyelv már az élő, irodalmi sumir nyelvre is hatott, s hogy kis részben így magyarázandók meg azok az elválasztó különbségek, amelyek a sumir nyelv ural-altáji karakterét megtagadni alkalmas bizonyságoknak látszanak.³³

Az a tény, hogy a magyar szógyökök (többnyire két vagy három mássalhangzós) változtatható „magánhangzóképzésű” ósszavak, mennél jobban visszamegyünk az időben, annál inkább rokonságot, sőt teljes azonosságot mutatnak héber gyökökkel, nem sok kutatónak tűnt fel, pedig így van. Az ural-altáji, vagy ha tetszik, az ősi magyar és a sémi nyelvek egymásra való hatása nyilvánvaló Varga Zsigmond okfejtéséből is, anélkül, hogy konkrét példákat mondana. Közös jellemvonás – a ragozáson túl is – számos kimutatható, de teljes megfelelés is. Egy példa: a HAR jelentése héberül hegy. Az ősi HOR gyök jelentése kimagaslik, és még egy sor, nevezetesen: felmagasodik, kiemelkedik stb. Változva jelenik meg a gyakorlatilag azonos gyök, a HAR és a HOR, például HARGita, HÓRihorgas, vagy a kezdő „h” vesztésével a (h)óriás, a (h)orom.³⁴

---

³³ Vö. uo., 48–49. old.

³⁴ Varga Csaba, 27. old.

Egyébként a HOR ősgyök ebben a formában is megjelenik a Bibliában. Edom határán van egy HÓR nevű hegy, az exodus egyik „állomáshelye”. Áron itt halt meg (4Móz 20:22–28; 21:4; 33:37–41; 5Móz 32:50), és így hívták a Kánaán északi határán húzódó hegységet is, de nyilvánvaló a kapcsolat a sínai HÓREB nevével is.

A HORiak vagy hurriták a Kr. e. 2. évezred elején Mezopotámia északi részén éltek. Erős önálló kultúrájú nép volt. Értettek a lótenyésztéshez, fővárosuk Mitanni volt a Kr. e. 15–14. században. A 13. században kerültek asszír – azaz sémita – uralom alá. A hurrik vagy hurriták héber neve HOR-i, az egyiptomiak HURU-nak hívták őket. A Kr. e.-i 2. évezred első felében a Van tó térségéből vándoroltak Észak-Mezopotámiába. Akár „hegyieknek”, „hegylakóknak” is nevezhetnénk őket (HÓRi). Csak megjegyzem, hogy az ősi gyökkészlet néhány rendkívüli fontos darabja a HÓRIak nyelvében éppúgy megvan, mint például a hettitában. A hettita ISTANU megfelelője a hurri Estan – és persze a magyar ISTEN! A Kaukázus déli oldala az a kultúrközpont, ahonnan Mezopotámiába vándorolnak.

A HOR, HAR másik „változata” is gyakori az Ószövetségben, ez pedig a HUR (ebből a HURRITA is). Egyfelől HÚR midjáni király (4Móz 31:8; Józs 13:21), másfelől Salamon egyik helytartójának apja (1Kir 4:8), vagy Mózes és Áron kísérője (2Móz 17:10–12), Becalél nagyapja (2Móz 31:2), Júda fia (1Krón 4:1), Refája apja (Neh 3:9). HÓRIak az irzaeli honfoglalás idején a Széir-hegy vidékén is laknak.

Az ural-altáji és sémi gyök- és szóazonosságok, rokonságok nyilvánvalóak. Ha az Ószövetség héber szövegében „magyar” szavakat találunk, az is szinte természetes. „Horvát István írja 1825-ben (Rajzolatok a’ magyar nemzet legrégebb történetei-ből, Pest, 1825): »Pözsög a Szent Írás a mindenféle a’ régi Magyar nevektől és régi Magyar Írásmódtól. Ti éjjel-nappal

Szent Írást olvasó Rokonim! Hogyan nem vettétek ezeket észre a' sok század alatt!« Református lelkész fia lévén töviről hegyire meg kellett ismernem a Bibliát. Remekül szórakoztam a benne sorjázó rengeteg magyar néven, főnéven, például Aba, Ámos, Arad, Árpád, Béla, Dalajás, Éber, Éper, Ér, Erdei, Gál, Gáth, Húr, Hús, Jósafa, Juta, Kácor, Kádár, Kállai, Kedes, Kenéz, Kászi-fia, Keszed, Kis, Kóc, Kút, Lúd, Más, Moholi, Pára, Perc, Sallai, Sárjai, Sáros, Szabad, Szalka, Szárai, Széled, Szemes, Szin, Só, Sófai, Súr, Tábor, Tél, Torma, Úr, Uri stb. Tessék csak felütni a Bibliát!”³⁵

5. A magyar nyelv különlegessége

Ami a magyar nyelv étékét illeti, hadd álljon itt először néhány neves nem magyar, majd néhány magyar költő, író, tudós, nyelvész véleménye!

Sir John Bowring (1792–1872): „A magyar anyanyelv a rég-múltba vezet. Nagyon sajátos módon fejlődött, és szerkezete ama távoli időkre nyúlik vissza, amikor a legtöbb európai nyelv még nem is létezett. Ez egy olyan nyelv, melynek logikája és matematikája a feszített húr erejének kezelhetőségével és rugalmasságával bír... Olyan, mint a terméskő, egy tömbből van, amin az idő vihara egyetlen karcolást sem hagyott. Nem naptár ez, amely a korok változásához alkalmazkodik. Nincs szüksége senkire, nem kölcsönöz, s nem von vissza, nem ad és nem vesz el senkitől. E nyelv a legrégebb és legdicőségesebb emlékműve a nemzeti önállóságnak és szellemi függetlenségnek. Amit a tudósok képtelenek megfejtetni, azt mellőzik, a nyelvészetben csakúgy, mint a régészetben. A régi egyiptomi templomok mennyezetei – amelyek egyetlen kőből készültek

---

³⁵ Szondi, 89. old.

– nem magyarázhatók. Senki sem tudja, honnan származnak, melyik hegyből szerezték a csodálatos képződményt, vagy miként szállították és emelték a helyére a templomokban. A magyar nyelv kialakulása ennél sokkal bámulatosabb. Aki ennek titkát megoldja, isteni titkot fog kifejteni. Tény, hogy e titok első tétele: *»Kezdetben vala az Ige, és az Ige vala Istennél, és Isten vala az Ige.«*

Sir John Bowring angol nyelvész, irodalmár és gondolkodó több mint száz nyelvet beszélt, köztük a magyart is. Sok magyar költeményt fordított angolra. 1830-ban kiadott egy verseskötetet *»Poetry of the Magyars, preceded by a sketch of the language and literature of Hungary and Transylvania«* címen, amelynek előszavában írta az itt közölt megállapítást. Sir Bowring el volt ragadtatva a magyar nyelvtől, és észrevette, hogy születése valahol a történelem előtti idők homályában tűnik el.³⁶

George Bernard Shaw (1856–1950) ír írófejedelem komolyan tanulmányozta a magyar nyelvet. Egy rádiós nyilatkozatában mondta: „...egy igazán tehetséges angol írónak az előbb már említett hatalmas előnyök ellenére is leküzdhetetlen nehézségekkel kell szembenéznie. Őszintén mondom, az anyanyelvemen nagyon sokszor képtelen vagyok érzéseimet és gondolataimat teljes pontossággal visszaadni. A mi nyelvünk gazdag, nagy és praktikus, de viszonylag fiatal. Bátran kijelenthetem, hogy miután évekig tanulmányoztam a magyar nyelvet, meggyőződésemmé vált: ha a magyar lett volna az anyanyelvem, az életművem sokkal értékesebb lehetett volna. Egyszerűen azért, mert ezen a különös, ősi erőből duzzadó nyelven sokszorta pontosabban lehet leírni a parányi különbségeket, az érzelmek titkos rezdüléseit. A magyar nyelvben a prepozíciók használata helyett a legtöbb szó végét óriási variációkban változtatni lehet. Ez a művelet a legkisebb érzelmi

---

³⁶ Uo., 81. old.

rezdülést is képes kifejezni és hűségesen visszaadni. Ehhez képest (s itt bocsánatot kérek a tisztelt hallgatóságtól) sokszor úgy érzem, hogy a mi angol nyelvünkön a legtöbbször képtelen vagyok a közlendőm legbelső lelkiismeretem szerinti pontos visszaadására, és ahelyett, hogy biztosan odatalálnék, ahová akarok, csak járom és járom az utam a körül a szólás-mondásunkban szereplő bizonyos bokor körül.”³⁷

Oswald Gschnitzer német matematikus, sakkozó: „Amikor német barátaim meghallják, hogy megtanultam magyarul, csodálkozni szoktak. Hiszen ők úgy tudják, hogy ez egy rettenetesen nehéz nyelv. Magunk között bevallom, hogy magyarul tanulni nem fenéki tejfél.

A magyarul tanulónak különös ínycsalatok a hangulatfestő szavak. Megszámolhatatlan seregük keresztülballag, -baktat, sőt -hömpölyög a magyar nyelv birodalmán. (Kevésbé finomodva azt is mondhatnám: nyüzsögnek benne.) Már a menni, járni hangfestő rokonai, barátai és üzletfelei önmagukban véve megtöltenének egy egész szótárt. Így fölszerelve egyetlen szóban le tudjuk írni valakinek a járásmódját, és ezzel együtt elmesélhetnénk sok érdekes dolgot az illető életkoráról, testi és lelkiállapotáról, jelenlegi kedvéről és annak okáról. Sőt, egy kis nyelvérzéssel és némi rosszindulattal még hitvese hűségére is tehetünk célzást.

Remélem, az aligha szót jól használtam. Az efféle szavakkal mindig bajban vagyok. Írjunk csak föl egy kisszótárt: de = igen, dehogy = nem, dehogynem = igen. Tulajdonképpen egyszerű: mínusszor mínusz az plusz. Csak beszéd közben egy kissé nehéz mindezt végiggondolni: Nemde? – Hogyisne! – mondja most alighanem megvetően az olvasó.

Azt szokták mondani, hogy a magyarok túl kevesen vannak. A magyar igekötőkről viszont ezt nem állíthatnám.

---

³⁷ Uo., 84–85. old.

Vegyük például a mosni ige nagycsaládját: mosni, megmosni, elmosni, felmosni, lemosni, kimosni, bemosni... és ez még csak a vér szerinti rokonság; csatlakozik hozzá a beházasodott mosogatni, és mosdatni is, az összes rokonukkal együtt. Főleg az el/meg ikerpárt tévesztem el gyakran, bár szerintem inkább ők tévesztenek meg engem. Durva tréfa ez, mert például megpatkolni és elpatkolni mégsem ugyanaz.

És ha végre elhatározta (vagy meghatározta) az ember, melyik igekötő kell neki, még azt is el kell döntenie, hová rakja: el kell döntenie, eldönteni kell, vagy kell eldönteni? Döntse el a kedves olvasó! És ezzel máris rábukkantunk a soron következő nehézségre. A magyar nyelv legszigorúbban őrzött titka a szórend. Még a saját feleségem sem árulta el. Ő azt mondta, hogy a magyar szórend szabad. A tankönyvemben olvastam egyetlenegy egyszerű szabályt. Csak az a furcsa, hogy azzal nem találtam el többször a helyes szórendet, mint ha nem olvastam volna. A kivételek ugyanis nem voltak benne a könyvben, mert túl bonyolultak. A magyar nyelvűvel irodalomban meg azért nem találhatók meg, mert egy magyarnak úgysem okoz nehézséget a szórend.

Aztán egy könyvtárban végre kezembe akadt egy magyar nyelvű németek (persze még a keletnémetek) számára. A könyv vége felé, két oldalon – kiemelés nélkül összezsúfolva – ott voltak a kivételek. Azóta nem láttam a könyvet. Nyilván a magyar titkosszolgálat rájött az árlásra, és eltávolította...

Kis híján elfelejtettem a kiejtésről panaszkodni. Az indogermán beszélő minden szónak csak a hangsúlyos szótagját ejti hosszán, a többit többé-kevésbé elnyeli. Ezért persze idegesíti: a magyar ragaszkodik ahhoz, hogy minden szótagot tisztán ki kell ejteni. Néha meg éppen a hangsúlyos első szótag rövid, a többi pedig hosszú. Ezeket fordított szavaknak nevezném, például fehér, kerék. Aztán vannak még a gépfegyver szavak, mint az elengedhetetlen, a fékező szavak,

mint hólapátolás. Persze akad még sok más kemény dió, például a tárgyas igeragozás, az egyes szám használata a számok után, az ny és a ty kiejtése és így tovább. És ez jól is van így, mert ami olyan érdekessé és vonzóvá teszi a magyar nyelvet, az éppen a gazdagsága és az egzotikussága, egyszóval: a nehézsége. (Nehéz-e a magyar nyelv?, *Tárogató*, Vancouver, 2001. március 29.; eredetileg az *Élet és Tudomány*ban jelent meg.)

Oswald Gshnitzer német matematikus és sakkozó. Magyar felesége indíttatására 1989 őszétől kezdett magyarul tanulni. Látszólag csipkelődik a nehézségeken és furcsaságokon, de sok szépet és érdekeset talált legdrágább nemzeti örökségünkben, ősi magyar nyelvünkben."³⁸

Ove Berglund svéd orvos és műfordító: „Ma már, hogy van fogalmam a nyelv struktúrájáról, az a véleményem: a magyar nyelv az emberi logika csúcsterméke.” (*Magyar Nemzet*, 2003. december 2., 5. old.)³⁹

Teller Ede (1908–2003) atomfizikus, figyelemre méltó, amit mondott a magyar nyelvről Pakson (fontos megjegyezni, hogy életének 95 évéből 77-et külföldön élt, de még közvetlenül halála előtt is tökéletesen beszélt magyarul): „...új jeles felfedezésem, miszerint egy nyelv van, s az a magyar.” (*Mai Nap*, Budapest, 1991, 9. old.) „Teller Ede mondta, hogy amennyiben nem Ady teremtő nyelvén ismerte volna meg a világot, akkor aligha vitte volna többre egy átlagos középiskolai tanárnál.” (Idézet Patrubány Miklós újévi köszöntőjéből – 2003.) Ehhez kapcsolódik magyar anyanyelvű nagy matematikusok vallo-mása is: „Hja, magyar anyanyelvvel könnyű nagy matematikusnak lenni.”⁴⁰

---

³⁸ Uo., 83. old.

³⁹ Uo., 85. old.

⁴⁰ Uo.

Bakay professzor állítja, hogy „a finnugor rokonság és származáselmélet megszületésének tagadhatatlanul politikai okai is voltak. Fő hajtó- és mozgatóerő a magyarellenesség, a magyarok iránti gyűlölködés volt.”⁴¹

A Habsburgok olyan őstörténetet írtak nekünk, melyre egyetlen más nép sem lenne büszke, és mindezt még a hivatalosság rangjára is emelték. Elmondhatjuk, hogy a mi népünk tapasztalatból tudja annak az ókori figyelmeztetésnek az igazságát, miszerint „*jaj annak a népnek, amelynek történelmét az ellenségei írják (íratatják)!*” (Seneca).

„A szabadságharc leverése után kitétték a magyar nyelvészeket és történészeket a Tudományos Akadémiáról, s helyettük németeket hoztak. Volt, aki akkor kezdett magyarul tanulni, mikor már magas rangot töltött be a Magyar Tudományos Akadémián. (Például Josef Budenz, Paul Hunsdorfer, utóbbi arról is nevezetessé vált, hogy Hunfalvy Pálként elégette a Szentkatolnai Bálint Gábor által összegyűjtött magyar, székely betűs írásos emlékeket. A vonulat eredete világos: a XVIII. században élt német J. E. Fischer és A. L. Schlözer már történelem nélküli népnek minősítette a magyarokat.)

Tehát nem arról van szó, hogy a Magyar Tudományos Akadémia magyar tudósai egyszer csak hirtelen és egyöntetűen az ellenkezőjét kezdték állítani annak, mint amit addig mondtak, hanem arról van szó, hogy egyszerűen lecserélték a »személyzetet« felelősséggel leírható: magyargyűlölőkre. Aztán a magyar tudósok, írók, költők már csak a partvonalról, minden hatalomtól megfosztva figyelhették, micsoda rombolás, sáskajárás történik itt. *Jókai Mór* elegáns és maró gúnyval tiltakozva ezt írta: »*Mellemre tett kezekkel hajolok meg a nagybecsű ethnographiai adathalmaz, az összehasonlító nyelvészet szólajst-*

---

⁴¹ Bakay Kornél: *Magyarnak lenni: büszke gyönyörűség!* (Pomáz: Kráter, 2004), 36. old.

romai előtt: (...) de minderre csak azt mondhatom: a magyarok nyelve mindig magyar volt.«⁴²

Gondoljunk csak a korábban már idézett *Trefort Ágoston* kultuszminiszter szavaira!

„Jól jellemzik ezt a korszakot két kiváló költőnk sorai is. Miután *Arany János* elhagyta a magyar tudományos akadémiai állását, 1882-ben elkeseredve írja *Az orthológusokra* című sorait:

Kisütik, hogy a magyar nyelv
Nincs is, nem is lesz, nem is volt;
Ami új van benne, mind rossz,
Ami régi, az meg tót.

Ady Endre is tisztán látta a külföldiek tényverését az Akadémián, és a *Tudósok hete* című versében így ír:

Urak és hölgyek tudják-é mi a',
Ha ünnepel az Akadémia?...
Nincs akkor ankett, nincs akkor bankett,
E szent intézmény részvényese bank lett,
Ekkor megnézik, hogyan áll a lista,

Bejön egypár új akadémista.
E díszes tisztet olyanoknak osztják,
Aki tudják, hogy: hogy él az osztják,
És a cseremiszt mit szokott enni...
De túl okosnak nem szabad lenni!...

Így esett – írja *Padányi*⁴³ –, hogy a magyar tudományos élet a politikai elnyomás alatt senyvedett, ahol a »rebellizmust«

---

⁴² Szondi, 88. old.

⁴³ *Padányi Viktor: Dentu-Magyararia* (Budapest: Püski, 2000), 70. old.

nem rendőrileg, hanem szellemileg törték le, és ez – a nemzet tudatába segített szellem – a kivételezettség kivédhetetlen fegyverével hosszabbította meg uralmát a Habsburgok bukása után is. Ezért is írhatta száz év (!) után, 1976-ban Haryné⁴⁴ a következőket: 'A hazai nyelvtudományunk 'fellegrárában' a helyzet azóta sem változott, nyelvészeink mind ingerlékenyebben utasítják vissza a szélesebb kutatás iránti igényt.«⁴⁵

A nyelv azonban változik, mégpedig negatív irányba, azaz romlik, ha nem őrizzük. Óriási felelősség, különösen is azoké, akik az oktatásban részt vesznek – minden szinten. Ma is időszerű az erdélyi református papköltő verse, amelyben a szó, a beszéd, az ige Igévé magasztosulva lesz „szent kehely”. Idézem Reményiket:

AZ IGE

Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
És áhítattal ejtsétek a szót,
A nyelv ma néktek végső menedéktek,
A nyelv ma tündérvár és katakomba,
Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek!

E drága nyelvet porrá ne törjétek,
Ne nyúljon hozzá avatatlanul
Senki: ne szaggassátok szirmait
A rózsafának, mely hóban virul.
Úgy beszéljen ma ki-ki magyarul,
Míntha imádkozna,
Míntha aranyat, tömjént, myrrhát hozna!

⁴⁴ Hary Györgyné: Kiegészítések egy nyelvviita történetéhez, *Valóság* (1976/10), 94. old.

⁴⁵ Vö. Szondi., 11. old.

És aki költő, az legyen király,
És pap és próféta és soha más,
Nem illik daróc főpapi talárhoz,
S királyi nyelvhez koldus-dadogás.

Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
Vigyázzatok: a nyelv ma szent kehely,
Ki borát issza: *Élet* borát issza,
Előre néz s csak néha-néha vissza –
S a kelyhet többé nem engedi el!

Reményik Sándor

V. A VALLÁS

Reményik verse a nyelv felől az Ige felé tereli gondolatainkat. Közösségteremtő a nyelv, de még inkább a vallás, amely gyakran fölülírja a nyelvi különbségeket is. A későbbiekben – különösen a baptizmus vonatkozásában – erről még szölok. Most azonban – még mindig – saját nyelvi határainkon belül vizsgáljuk a vallás struktúráteremtő és megőrző hatását.

Igen nehéz terepen vagyunk kénytelenek mozogni, amikor a magyarság ősi hitét igyekszünk vizsgálni. Radics Gézát idézem:

„Tudjuk, hogy miután a magyarság felvette a római keresztiséget, elrendelték a rovásírás pusztítását, üldözését. Azt is tudjuk, hogy 1450 előtről csak nagyon kevés írásos emlékünkn van, és azok se adják vissza a valós magyar nyelvet, mert a latin ábécé kényszerzubbonyába bújtatták, melynek nem volt á, cs, é, gy, i, j, k, ly, ny, ó, ö, ő, sz, ty, ú, ü, ű és betűje. Összesen 18 hangunkra nem volt betű a latin ábécében. Ha ebből leszámítjuk a hosszú í, ó, ő, ú és ű betűket, melyek nem számítanak alaphangoknak, akkor 13 alaphangunkra nem volt betű... Nos, hogyan írtak e betűk nélkül? Úgy, ahogy a nyelvemlékeink szólnak hozzánk. Nagyon ügyefogyottan. Érdeemes megemlíteni, hogy a latin ábécé 21 betűjét az etruszokok 26 betűs ábécéjéből vették át. Az 1400-as évek második felétől kezdtek megjelenni a magyar nyelvű versek, de ezeket nem rovással írták, ami annyit jelent, hogy tollforgatóink már nem ismerték vagy nem merték használni a rovást, amelyet akkor már közel félezer éve tiltottak.

Hogyan lehetséges az, hogy még az 1800-as években is a kanászok, juhászok, csordások és csikósok a maguk készítette karikás nyelére vagy furulyára, citerára nevüket, esetleg egy

rövid szöveget rovással írtak? Annyit jelentene ez, hogy mindenféle tilalom ellenére népünk alsó rétegei körében a rovás tudománya tovább élt, és írástudók voltak már az újkőkortól? Igen! Minden viszontagság ellenére ragaszkodtak ősi írásunkhoz, és nekik, a sokszor lenézett nép egyszerű rétegének köszönhetjük, hogy nem veszett ki...⁴⁶

Első latin betűs magyar nyelvemlékeink vallásos szövegek. Azért hangzik olyan „ügyefogyottan” (ahogy Radics fogalmaz) például a halotti beszéd vagy az Ómagyar Mária-siralom, mert akkor 13 alaphangunkra nem volt megfelelő betű.

Az ősi írás ősi kultúrát, világlátást, filozófiát, vallást föltételez és bizonyít, a ma általánosan legősibbnek elfogadott sumér előttit. Szondit idézem:

„A világ ma ismert legrégebb írásos emlékét az erdélyi Tatárlakán 1961-ben találták. Ezek a képen látható, helyi agyagból kiégetett írásos agyagtáblácskák 26 agyagszobrocska társaságában kerültek elő és a régi magyar írás jeleit tartalmazzák. A radioizotópos vizsgálatok szerint ezek 7 ezer éves leletek. Ez újkőkori írásbeliségünket bizonyítja itt, a Kárpát-medencében. A Friedrich–Szakács szerzőpáros hívja fel a figyelmünket arra, hogy az is rendkívül fontos – és talán ez magyarázza, hogy a hivatalos tudomány elhallgatja leletünk jelentőségét –, hogy a korong és a mellette lévő két másik téglalap alakú agyagtáblácska 1000–1500 évvel idősebb, mint a hasonló képjeleket tartalmazó sumér agyagtáblák, valamint rokonság áll fenn a Kárpát-medencei és sumér írásbeliség között, sőt a Kárpát-medence a kiindulópont.”⁴⁷

---

⁴⁶ Radics Géza: „Az újkőkori írásjelek és a rovás” in *Történelmünkhöz magyarul*, 107. old.; Szondi Miklós: „Történelemírásunk ellentmondásai” in *Történelmünkhöz magyarul*.

⁴⁷ Szondi: „Történelemírásunk ellentmondásai”, 14. old.

Az egymást követő kultúrák – különösen ha világművelődési szerephez jutottak – nem szívesen emlékeztek az elődbirodalomra, -népekre, és végleg nem szívesen vallották be, ha tőlük valamit „kölcönöztek”, írást, világlátást, vallást vagy éppen tudományos ismereteket. Egy példa: „Elterjedt hiedelem a nyugati kultúrkörben, hogy az első tudományosan megalapozottnak mondható világkép az ókori görögökhöz fűződik. Ez a hiedelem meglehetősen igaztalan, mert a többi kultúrköri világképkötő eredményeit másodlagos jelentőségűnek ítéli. Barbár módon azt a teljesebb világképet is megtagadja, amiből ő maga született. Tény azonban, hogy ez a nézet valótlan, alaptalan. Kimutatható ugyanis, hogy az ókori görög gondolkodók mai szemmel is legnagyobb mértékű gondolatai többnyire más magaskultúrákból, elsősorban az ókori Kárpát-medencéből és Közép-Ázsiából származtak. Maga Diogenes Laertius is *A kiemelkedő filozófusok élete* című alapvető művének első sorában megemlékezik a közkeletű, korabeli vélekedésről (i. u. 200 körül), hogy a filozófia a nem görög (»barbár«, idegen) népeknél keletkezett, pontosabban a mágusoknál...

Thalész, az első görög filozófus maga is bevallotta, hogy ismereteinek jó része a Keletről származik. A föníciaiaktól és az egyiptomiaktól vette át matematikai, csillagászati és geometriai ismereteinek alapjait. A görög filozófia, kultúra szinte minden jelentős alakja járt az ókori Keleten – például Szolón, Pherekidész, Pitagorasz, Platón és Démokritosz is.

A korai sztoikusok csaknem mindegyike Szíriából, az akkori pártus birodalom egyik tartományából származott...

„Bertrand Russel szerint »Az emberiség történetében alig akad olyan meglepő és nehezen megmagyarázható tény, mint a görög civilizáció kialakulása«. Mivel pedig a görögség jellegzetességei a homéroszi alapokra nyúlnak vissza, ezeket kell megvizsgálnunk. Kirk, Raven, Schofield (1998) szerint »az a

homéroszi elképzelés, amely szerint a lélegzet lélek a test anyagtalan képmása, melynek ő kölcsönzi az életet, s annak halála után nyomorult, vértelen árnyként bolyong a Hádészban, ismertebb annál, semhogy itt beszélni kellene róla. Valószínűleg Pitagorasz (i. e. 582–500) volt az első görög, aki a léleknek kimondottan egyfajta morális jelentőséget tulajdonított.« De ha a görög gondolkodásban Pitagorasz előtt a lélek »a test füstjeként« csak mellékes szerepet játszott, akkor honnan vette Pitagorasz a lélek halhatatlanságának, erkölcsi, sőt kozmikus jelentőségének tételét?

Dodds (1951) alapvető művében a szkítáknak tulajdonítja a lélek erkölcsi fontosságának eszméjét. Bizonyítékai alapján »Szkítiából a Helleszponoszon át jutott (a lélek erkölcsi lényegének) puritán eszméje az ázsiai Görögországba, talán a Krétában túlélő minózi kultúra maradványaival egyesülve, majd a messzi Nyugatra Pitagorasz közvetítésével«. De hogyan jutott Pitagorasz a szkíta lélekeszme ismeretéhez? Hérodotosz (szül. i. e. 484) szerint a görög kultúrára jelentős hatást gyakorolt a tőlük északra elterülő Szkítia kultúrája. Apollón, a nap istene, a bölcsesség, a fény istene, az élet forrása a »hüperboreus« (a görögökhöz képest északi) nép, a szkíták révén került a görög mitológiába. Szkítia az i. e.-i 6. századtól került közvetlen kapcsolatba Görögországgal a kereskedelem kiszélesedésével. Nemcsak az ókori hét bölcs egyike, Anacharsis volt szkíta származású, de egy egész sor látnok, vallási tanító tűnt fel északról, Szkítiából, köztük is az egyik legjelentősebb Abarisz (Abar). Abar a szkíta Apoilón mágus papja volt. Neve alatt sok jóslat és bűvös mondás keringett a görögök között. Suidas görög krónikaíró (Adler, 1971, 262) szerint Pitagorasz a szkíta Abar (ill. Avar; ugyanis az ógörög »b« az i. u.-i századokban »v« hangértéket vett fel az újgörögben) tanítványa volt. Valóban, így Pitagorasz nemcsak a lélek »a görög kultúrától teljesen idegen« erkölcsiségé-

nek eszméjét tanulhatta el Abartól, a szkíta mágustól, hanem a szkíta magaskultúra sok egyéb alapeszméjét is. Maga Dodds még úgy gondolja, hogy Pitagorasz csak lélekfelfogását kölcsönözte a szkítáktól, de egyéb alapvető tanait a számok természettudományos jelentőségéről és a kozmikus harmóniáról már magának Pitagorasznak tulajdonítja. Dodds szerint tehát Pitagorasz három alapvető tantétele: 1. a lélek halhatatlan, és tetteink lényegi meghatározójának az erkölcsnek kell lennie; 2. a számok alapvető szerepet játszanak a természet megismerésében; 3. a kozmosz harmóniára törekszik. Fontos azonban tisztázni, hogy Pitagorasz kozmoszfelfogása ismét alapvető szakítást jelent az addigi görög felfogással. Jaeger megállapítja, hogy a kozmosz spirituális felfedezése radikális törést jelent az akkori vallásos hiedelmekkel. A kozmosz fogalmának megalkotása Platón szerint egy ismét csak nem görög eszméből ered, és ez a létezők társlényegűségének eszméje. A görögök magukat a természet és az emberiség fölé igyekeztek helyezni, a többi nép számukra »barbár« volt, és mint láttuk, a természet előttük merőben anyaginak, tárgyinak tűnt fel, önálló lényegiség, szellemiség nélkül. A bölcs emberek (a mágusok) viszont »azt mondják, hogy a menny és a föld, az istenek és az emberek hasonlósággal, szeretettel, rendezettséggel és igazságossággal egymáshoz kötöttek, és ezért az Egész-nek a kozmosz nevet adták«. Az ember tehát kozmosz-lényegű, és a kozmosz élet- és értelemlényegű. A kozmosz fogalma egyesíti magában a világ egészére kiterjedő rendet, elrendezettséget, szerkezeti tökéletességet a szépséggel – a kozmosz, a világegyetem szembeötlő rendezettsége egyben legtündöklőbb ékessége, mert átfogó értelmet, jelentőséggel telítettséget hordoz. Egy ilyen, erkölcsi felfogásunkat és érzésvilágunkat gyönyörűségével megindító világfelfogás valóban lényegi eltérést jelent a görög materiális naturalizmushoz képest, különösen, ha észben tartjuk, hogy az angolszász

nyelvtérületen naturalizmusnak nevezett felfogásnak a magyarban az anyagelvűség felel meg. Az angolszász fogalmi körben ugyanis a naturalizmus az Isten nélküli világ, és ha az isteni fogalmába ma már beleértik az értelmi, érzelmi, szellemi létkört egyaránt, akkor az isteni elvétele után a világból nem marad más, csakis az anyagi. Pitagorász tehát a kozmosz fogalmának a bevezetésével ugyanolyan lényegi újdonságot hozott be a görögségbe, mint a lélek erkölcsi szigorúságú felfogásával. A pitagorászi lélekfelfogásban az emberi lélek bensőséges kapcsolatban áll az élő és isteni természetű világegyetemmel. Az embert az Isten tulajdonának tekintették, ezért az élet rendkívüli, isteni jelentőségű, és ennek megfelelően a helyes életvezetés rendszeres képzést igényel.

Porfiriusz és Klement Alexander ókori történetírók nyomán Diogenesz Laertiusz (i. u. 200) megírja, hogy Pitagorasz Föníciában káldeus papoktól tanult, sőt Káldeába is elutazott és a mágusokkal is találkozott. Alexander szerint Pitagorasz azt tanította, hogy az emberi élet legnagyobb jelentőségű eseménye, hogy a jónak vagy a gonosznak nyerjük-e meg magunkat és embertársainkat. Pitagorasz vallotta, hogy minden él, és hogy az igazságnak eskü ereje van.

A közép-ázsiai népeknél és perzsáknál a legfőbb isten neve: Ahura Mazda, és jelentése: a Bölcsesség Ura (Hinnels, 1992). Az Ahura eredeti alakja a szanszkritban: Asura, jelentése: az Úr.

Fehér Máttyás Jenő *A középkori magyar inkvizíció* című könyvében ismerteti, hogy a középkori inkvizíciós perekben a magyar ősvallás papjait következetesen mágusoknak nevezték. »A 'sámán' nevet a jegyzőkönyvek soha nem említik. Mindig mágust említenek, vagy ha tekintélyes, öreg mágusról esik szó, 'pontifex magorum', azaz mágus főpap néven illetik.« Egy érdekes adalék, hogy a szkíta népek családjának egy tagja a szakák, akik ma is élnek Szibériában (orosz nevük:

jakutok), mitológiájukban »urmaydsde« (ejtsd: urmazde) = a nap. A tündöklő nap pedig a zoroasztrizmusban: Ahura Mazda (vö. »urmazde«) szeme. Vegyük mindehhez hozzá, hogy J. J. Modi (1926) a hunok vallásáról azt írja: »a régi idők hunjainak vallása (Zaratusztra ideje előtt) a Mazdayaznán volt«. A zoroasztrizmusban a jasznák hosszabb imákat jelentenek, a mazdayaznán vallás tehát az eredeti, i. e. 1500 előtti (perzsául) »mazda« vallás volt Modi szerint, vagyis magyarul: napvallás, bölcsességvallás. A nap az égen hasonló szerepet játszik, mint az értelem belső világunkban: mindent megvilágít. Ezért a napvallás ebben az összefüggésben, ebben a kultúrában bölcsességvallás, filozófia, mert nem a hit, hanem az értelem, a megismerés áll a központban. Nem véletlen, hogy a »mágus« szó egyik fő jelentése ma is: bölcs. A mágusok külön papi törzset alkottak, ahogy az árpádi bejövétel idején a regősök is. Nem a görögök voltak az első filozófusok – őket megelőzték a szkíták, káldeusok, a hunok, a mágusok és az emberiség természetes, egyetemes mágikus kultúrája. Hová is jut az emberiség, ha a bölcsességet nem tekinti kedvelni valónak? Rejtély, hogyan süllyedhetett a görögség néhány meghatározó alakja olyan szellemi mélypontra, hogy kirekesztő módon saját kultúráját kiáltsa ki az első bölcsességszerető kultúrának. Tényszerűen: az első görög, aki filozófusnak (filo-szóf, magyarul: bölcsesség-kedvelő) vallotta magát (Leon, Phliusz városának tirannosza kérdésére) – a szkíta-káldeus-mágus tanítvány, Pitagorasz volt.

Mit mond nyelvünk a legelső világlétezőről? Az első létező minden későbbi létező oka, tehát maga a végső, pontosabban: első ok. Van-e erre a minden más létezőtől független létezőre a magyar nyelvnek kifejezése? Ami nem más által létezik, az eleve létezik. Az első létező tehát eleve létezik. Első, eleve, lét – a magyar nyelv logikája az »el«, »él« szótöt emeli ki az első

elv összefüggésében. Az első létező tehát – engedve a nyelvi logikának – az első élő, az eleve élő. És ha figyelembe vesszük, hogy az első élőnek egyben első és egyetemes oknak is kell lennie, akkor egyetemes magyarázatul is kell szolgálnia – vagyis eljutunk az első elv fogalmához. És ebben ismét visszajutunk a magyar nyelv logikájához, mert az »elv« szó tökéletesen beleillik az eleve-első-élő-lét fogalomsorba, alaki és tartalmi szempontból egyaránt! Az első, eleve élő tehát – az első elv! Az élő, az élet elve! A magyar nyelv logikája szerint, a magyar nyelv teremtő közösség szellemisége, világerzékelése szerint tehát az első világlétező – az élet, az első szintéren, tehát az elvi szinten, az elvi létsíkon. A megvalósult világ későbbi természetű, az élet elve kibomlásának, megtestesülésének tekinthető! Ez a válasz a világegyetemet élő természetűnek jelöli meg, és egyik következménye az, hogy akkor értjük meg a világot igazán, ha felfogjuk, hogyan kapcsolódik a kozmikus életelvhez, mennyiben segíti elő az élet kibontakozását.

A magyar mágusok a világegyetemet a csodaszarvas jelképével szemléltették. A mágikus világlátásban minden él, a világegyetem nemcsak a csillagok látható világa, de egyben a minden anyagi felszín mögött ott létező belső világok együttese, a közösség tudatmezeje alkotja. A létezők belső világainak, lelkivilágának, legszentebb érzéseinek együttese alkotja az élő világegyetem szellemi, irányító magerejét, azt a természeti erőt, ami áthatja a természeti világ egészét. A csillagvilágot áthatja egy egyetemes életelv, aminek neve: ÉL-ET. ezért a nap neve is: ÉL. Ez az ősi magyar elnevezés sok világnyelvbe is bekerült, így a görögbe is...

A lélek jelentéktelenségének materialista tana a szkíták hatása nélkül bizonyára egyedulalomra jut az ókori Görögországban és nyomában a nyugati civilizációban. A lélek jelentéktelensége maga után vonná az értelem jelentékte-

lenségét. Lélektelen világban elenyészik a kozmosz ékes fénye, és egy lélek, értelem nélküli világban a rend, a törvény is homályba borul. Nemcsak a tudományok, de az erkölcs, a jog sem fejlődött volna ki. Az erkölcsi világrend elsődlegességének alapvető, de a görögöktől idegen eszméje az alapja a társadalmi felelősségnek, a jogrendszernek, a társadalmi rend és igazságosság eszméjének.

Megdöbbenő, hogy a magyar kultúrtörténet mindmáig nem fedezte fel az erkölcs szkíta–magyar eszméjének világformáló hatását. Az erkölcs fogalmában a magyar nyelv az érzések kölcsönösségének felismerését és jelentőségét fejezi ki. Jótett helyébe jót várj, mondja a magyar – és az érzések felismert kölcsönösségében kifejeződik a természet erkölcsi szerepének felismerése, a természet magas erkölcsiségű szellemiségének ténye, a természet elsődlegesen erkölcsi természetének felismerése. Az érzések természet szerint kölcsönösek, és így legbensőbb valóságunkban, érzéseinkben egymásra vagyunk utalva, tehát együttélésünk megkívánja érzéseink tisztaságát, világosságát, erkölcsünk és közügyeink védelmét. Erkölcsünk védelme nélkül nem védhetjük meg jövőnket, elkövetkező éveinket, utódaink életének szépségét, emberségét.

Ha a görögség nem veszi át a szkíta–magyar magaskultúra fontos elemeit, a nyugati civilizáció történelme minden bizonnyal alapvetően másképp alakul. Az egyoldalú materializmus két évezreddel előbb kiváltotta volna az erkölcsök egész emberiségre kiterjedő, a több ezer éves modernizációval létrejöttnél is veszesebb pusztulását. Tudjuk, a kommunizmus 40 éve milyen irtózatossá pusztítást végzett az erkölcs terén is. Elképzelhetjük, milyen világvész fenyegette volna két évezred népeit a nyugati civilizáció materialista egyeduralma alatt. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ami szép és nemes mai világunkban, annak létrejöttében kulcsfontosságú szerepet játszott a talán leginkább Pitagorasz révén a

nyugati civilizációba bevonuló szkíta–magyar lelki és erkölcsi szemlélet...

A társlétezés tana az anyagi és az eszmei viszonyok teljes egyenrangúságát és átláthatóságát vallotta, de úgy, hogy a szellemi, értelmi erő az irányító a világban éppúgy, mint a társadalomban. A globalizáció által fenyegetett világ nem tud védekezni a mindent elöntő anyagias szemlélet ellen, ha nem fedezi fel a mai világunkat irányító szellemi tényezőket. Az ókori szellemi, valóban előrevivő világfordulat a magyar–szkíta–káldeus kultúrának köszönhető. A modernizáció ellenszeréhez csakis az emberiség magára találásával, szellemi-természeti-nemzeti gyökereinek feltárásával, a lélek, az értelem egyetemesen közösségivé változtatásával juthatunk el.

Mikor fog a mai világ eljutni a több mint 3000 évvel ezelőtt kialakított magyar szemlélet magasságába, amelyben a világegyetem nem anyaglényegű, hanem ÉLET-LÉLEK-ÉRTELEM lényegű? Mikor fogjuk tudományosan vizsgálni az »élettelen« jelenségvilágot az élő, a tudatos és az öntudatos jelenségvilágával összefüggésben? Mikor fogjuk az egyre elemberteledő társadalmat alakító erőket megérteni? Mikor fogjuk a társadalom alakításának irányát közösségi szellemisséggel megvilágítani és közös elhatározással dönteni jövőnkéről? Az emberiség meg kell feleljen saját természeti lényegének, eredendő magas szellemisségének, társadalmait az emberi kiteljesedése szolgálatába kell állítania. Ehhez adhat segítséget az előrevivő ókori szellemi világforduló megismerése: a szkíta lélekkelfogás bekerülése a nyugati kultúrkörbe.”⁴⁸

Nyilvánvaló, hogy a magyarság őstörténete megelőzi a keresztyénség létrejöttét, szükséges tehát – amennyiben ez lehetséges – az ősi idők vallásosságának vizsgálata. Az is nyil-

---

⁴⁸ Kolozsvári Grandpierre Endre, Grandpierre Attila: „Attila és a hunok”, vö. www.kincseslada.hu/magyarsag/content.php? (2019. 11. 23.), article.article.1326.2.

vánvaló, hogy mielőtt I. István király fölveszi a keresztséget, a magyarok szinte folyamatosan érintkeztek a keresztyénséggel, akár már Galileában, a szkíták lakta városokban, vagy épp a pártusok révén, akik nem egyszerűen a határvidéken éltek, de ott voltak a pünkösdi igehallgatók között is, és mivel a 3000 bemelegítőről nincs nemzetenkénti „lista”, joggal feltételezhető, hogy közöttük is.

A magyarság, ahogy az nyilvánvaló, hol szkíta, hol pártus, hol hun néven – a tatárlaki és egyéb, 5-6-7000 éves írásos leletek tanúsága szerint – ősidők óta jelen van az emberiség történetében, és nem akárhogy, hanem meghatározó jelleggel. A keresztyénséggel való viszonya pedig – talán éppen az első ezer esztendő leszámítva, amikor leginkább „politikamentes” lehetett – eléggé speciális. Ahogy mondani szokták, és ez a mai napig érvényes I. István óta: „Mi magyarul vagyunk keresztyének”. Ez a sokféle jelentést hordozó mondat értelmezésre szorul, és a következőkben erre teszek kísérletet. A magyarul keresztyén jelentheti egyszerűen azt, hogy keresztyénségünk egy nemzetet „belüli” keresztyénség, azonban természetesen nem erről van szó. Mindenesetre amíg nem kényszer és főleg nem kollektív kényszer érvényesült a térítésben, hanem az egyes emberek fogadták el az új hitet, más volt a helyzet, mint a „magyarok megtérése” után, ami persze valóságosan soha nem történt meg teljesen – egészen a mai napig. A kényszer ellenállást vált ki, és megerősíti az ősi vallás iránti ragaszkodást.

A „magyarul keresztyén” azt is jelenti, hogy más előzmények után, nevezetesen egy speciális „monoteizmust” követően szembesültünk a keresztyénséggel, nem úgy, mint számos ezeregy istent imádó más náció. A következőkben – igen vázlatosan – igyekszem összefoglalni mindazt az ismeretet, amit az ősi magyar közösséget összetartó hitvilág vonatkozásában tudunk.

„Az ősmagyarok vallása, a kereszténység előtti hitvilága nagyrészt ismeretlen, csak egységet nem alkotó mozaikokban maradt fenn. Az ősi belső-ázsiai vallási világgép a magyar nép mentalitásában még ma is ott él, töredékei megtalálhatók a néphit, a népmese és a népszokások körében. Maga a »mitológia« szó eredeti jelentése »titkos beszéd« volt, olyan dolgokra vonatkozott, amelyeket az ember nem tudott kifejezni. Származtatott jelentése »hitrege«, amely a hajdanvolt hitvilágába enged bepillantani; az Isten, az ember, a lét kérdéseire keres magyarázatot. Soha nem légből kapott dolgok ezek, hanem egy titokzatos ismeretanyag, amelyet beláthatatlan időközön keresztül a generációk egymásnak adtak át. A rokon népeknél való analógiák kutatása azért olyan fontos, mert a mitológia olyan, mint egy nyelv, melynek hasonlósága minden különbözősége ellenére is rokon eredetre mutat. Őseink hitvilágába némi bepillantást engednek a régészeti feltárások, a korabeli auktorok és a huszonegyedik óra után itt-ott fennmaradt hiedelemtöredékek, de ősi, immár elveszett csodálatos vallásunk és hitvilágunk egészét már senki sem tudja rekonstruálni, megismerni. Csak mozaikokból következtethetünk arra, ami elveszett, de ma is ott él a magyar nép mentalitásában és a legfelső lényhez való sajátos viszonyában.”⁴⁹

Kiszely így folytatja: „Felvetődik a kérdés, hogy miért nem maradtak fenn ősi magyar istennevek? Azért, mert ilyenek soha nem voltak. **A magyarok ősei egyistenhívők voltak**, egy Istent imádtak, a világegyetem teremtőjét, vagy ahogyan azt *Anonymus* nevezi: »a mindenek Urát«. Egyedül hozzá fohászoltak, és csak neki mutattak be áldozatokat. *Theophylaktosznál* ezt olvassuk: »A turkok (magyarok) csupán azt imádják és nevezik Istennek, aki a világmindenséget teremtette«. *Ibn Fadlan* pedig azt írja, hogy »a magyarok az égben lakozó Istent minde-

---

⁴⁹ <http://mek.oszk.hu/06400/06403/html/#14> (2019. 11. 23.).

neknél feljebbvalónak tartják«. Ugyancsak *Anonymusnál* olvasuk, hogy »Árpád vezér, akinek a mindenség Istene volt a vezetője... Tas, Szabolcs és Tétény látták, hogy az Isten győzelmet adott nekik... az isteni kegyelem volt velük«. *Kézai Simonnál* írta le, hogy hadba híváskor »Isten és a magyar nép szava« szólt a kikiáltók hangján. A Lehel-mondában pedig azt találjuk, hogy »Mi a nagy Isten bosszúja vagyunk«. A *Képes krónika*, a *Budai krónika* és *Thuróczy János krónikája* a magyar honfoglalást így kezdi: »Árpád a mindenható Isten kegyelmét kérte...«. A kereszt jelét ott találjuk a honfoglaláskori bezdédi tarsolylemezen, a honfoglaláskori nők nyakában bizánci kereszt formájában, és a szabadkai magyar temetőből származó öv csatján áldást osztó aggastyán alakjában. Őseink akár közép-ázsiai, akár későbbi, főleg kaukázusi tartózkodási helyén megismerkedtek a kereszténységgel, hiszen kaukázusi szomszédjuk, az örmények 285-ben vették fel a kereszténységet; püspökeik az onogurok között is térítettek. *Prümwart* püspök 926 táján Sankt Gallenben, *Szent Wikbert* pedig 954-ben a kalandozó magyarok között térített. A Cyrill és Metód-legendákban 860-ban a magyarok a keresztény vallás ismeretéről tettek tanúságot. A történeti források feljegyezték, hogy 945–948 táján Bulcsú és Tormás (Termacsu), majd 953-ban Gyula törzsfő Konstantinápolyban megkeresztelkedett, Ajtony, Géza és István pedig Vidinben vették fel a keresztiséget.

A pusztában élő népek egyistenhívők, de az Istennel a szellemi világ lényeinek személyén vagy a táltosokon keresztül tartják a kapcsolatot. Tudják, hogy a Teremtő »ott van« közöttük, szertartásaik egy része mégis a szellemi világ lényeihez kötődik. Ott élnek szoros kapcsolatban a természettel, és *tisztelettel adóznak a természet elemeinek anélkül, hogy azokat bármilyen módon imádnák*. A menny, az égitestek és a természeti erőket megszemélyesítő világgép ott él hitvilágukban, de az Isten

messze kimagasló közülik. Isten hírnökei a vadászmadarak. Vallásuk fontos szerepet töltött be a társadalom felépítésében és a hadviselésben. A honfoglaló magyarok vallásában a teremtő Isten az egék ura volt, és az ő akaratából uralkodott népén a főfejedelem. Ősi egyistenhitünk bizonyítéka, hogy összes hittel kapcsolatos szavunk török, belső-ázsiai eredetű (Isten, lélek, imád, menny, is [szent], ül, megszentel, boldog, böjt, vétek, bűn, bocsát, búcsú, hisz, hit, teremt, örök stb.). Úgyszólván az egész Bibliát le lehetne fordítani a honfoglalás kori magyarságunk nyelvével. »Pogány kori« szókinccsünkből jóformán csak a »Fiúistenre« vonatkozó hit emlékei hiányoznak. A magyarok ősvallása sem volt más, mint mindazon belső-ázsiai népeké, akik ugyanazonokon a területeken mozogtak, ahol őseink. A vallások története tanúsítja, hogy egyazon éghajlat alatt, hasonló természeti benyomások közepette, egyforma életmód mellett, a műveltség egyazon fokán hasonlóképpen alakul a népek vallásos szemlélete. Ezért is keverik össze az európai auktorok a szkítákról, a hunokról, az avarokról, a »türkökről« és a magyarokról kialakított képüket.

A magyarok ősi hitvilágával szemben a finnugor népek vallásában ott szerepel Numio-Tórum, Num, Senke, az Embernevelő isten, Orr-iki, a világfelügyelő férfi, a Nahracsi bálvány, Nadim szent helyei, a halotti báb, a medvekultusz és még megannyi olyan vallási elem, amely őseinknél sohasem volt jelen; népművészetünkben és hitvilágunkban még csak nyomokban sem lelhető fel.

A nagy nyájak és csordák együtt-tartása, a legelők kiszemelése és védelme nem annyira testi munkát, mint szemlélődést és előrelátást követel; az embert irányításra, parancsolásra és uralkodásra neveli. Míg a vadásznépek babonás félelemmel tekintenek a táplálékul kiszemelt állatra, és benne természetfeletti erők letéteményeseit vélik felfedezni, addig a pásztornak a gondozott nyájhoz való viszonyát a

hasznosság és az észszerűség szempontjai szabályozzák. A nagyállattartó népekre jellemző a biztos kezű, átgondolt életirányítás, ugyanakkor vallásos szemlélete a világnak. A végtelen rónákon való barangolás, a teljes fenségében kibontakozó égbolt látványa a nagy kozmikus összefüggések felé irányítják az ember tekintetét. Minthogy a pásztorok szemében a szelídített állat minden rejtélyességét elvesztette, a vadmadarak válnak számára olyan lényekké, hírnökökké, melyeknek életmódját még nem ismeri. A turulmonda ugyanazokból a totemisztikus hiedelmekből táplálkozik, melyek a többi türk nép eredethagyománya alapjául szolgálnak. A magyar uralkodóház e mondára való utalással mint turulnemzetség élt az emberek tudatában, s a magyarok egészen Géza fejedelem idejéig a turult ugyanúgy vezéri jelvényként használták, mint a szkiták a szarvast. A fejedelmi háznak ez a mitikus származása rendkívüli képességeket, bölcsességet, vitézséget és előkelőséget biztosított, melynek hatása alól a magyarság még a keresztény korban sem tudott szabadulni. Ez a gondolatvilág jól illusztrálja az eurázsiai lovas népek uralomfelfogását. A belső-ázsiai lovas népeknek eredetükre vonatkozó hagyománya a mítosz és a vallásos képzeletvilág kódéba burkolja népük és birodalmuk megalakulásának valóságos folyamatát, e mítoszokból pedig a dinasztiaalapító fejedelem alakja lép elő természetfeletti képességekkel felruházott hősként. »Midőn fent a kék ég és lent a fekete föld megteremtettek, a kettő közé születtek az emberek, s emberek felett pedig úrrá lettek ősapám, Bumín kagán és Istemi kagán« – olvassuk az egyik Kr. u.-i VIII. századból származó orhoni feliraton. A belső-ázsiai uralkodó valamilyen módon az Istent képviseli a földön, hiszen annak »kegyelméből« uralkodik.

Miként az állami szervezet, úgy a hadrendszer is vallásos értelmű. Ahogyan a fejedelem uralma a világmindenséggel való harmónián, az »ég akaratan« alapul, ugyanúgy kívánják

ezt az üdvöt hozó összhangot hadvezetésükben is biztosítani. A hunok csak telihold idején támadtak, és mitológiájukban fontos szerephez jutott a négy égtáj, melyeket meghatározott színekkel szimbolizáltak. A hunok hadseregük bizonyos szárnyaiba csak bizonyos színű lovakat állítottak. A belső-ázsiai állattartó népek minden életmegnyilvánulása meghatározott vallási rítusokhoz kapcsolódott, ezek egész életüket átítták. Ezt a keresztény Európa nem értette meg, hiszen ezen népek életfelfogása, vallása távol állt Európától. A magaskultúrájú nagyállattartó lovas népeket Góg és Magóg ószövetségi hordáival mosták össze, kiket büntetésből az Úr küldött választott népére. Az új lovas nép, amely az első évezredben tűnt fel a »keleti határon«, európai megítélés szerint pogány volt, és megítélésük szerint szemben állt a keresztény kultúrkörrel és vallással. Márpedig *a magyarság olyan kultúrkörből szakadt Európába, amelynek népei magas rendű istenélménnyel, egyszerű és tiszta hitvilággal rendelkeztek.* Az ősi magyar hitvilágban világos rend van, az égi hatalmak és az e világi élet rendje ugyanaz. Miként az emberpiramis csúcsán a korlátlan hatalmú fejedelem áll, akként trónol az ég legmagasabb szférájában a (fő)isten. Ahogy a földi élet alapja a család, a nemzetség, a törzs és az egész nép termékenysége a szent fejedelemben testesül meg, ugyanúgy népesül be az emberfeletti erők birodalma is. A földi rendben folytatja az egész nép a halállal kezdődő új életet.

Irányított őstörténetünk egyik legnagyobb csúsztatása az, hogy a Szibériában és másutt valóban létező sámánokat önkényesen összemosták őseink tudós gyógyító embereivel, a tál-tosokkal, márpedig őseink soha olyan területen nem tartózkodtak, ahol sámánok éltek volna. Jogos a »sámánkutatók« Szibériában, csakhogy a magyarok ősei sohasem jártak ott. Ezen összemosás gyökereit abban kereshetjük, hogy őseink papjainál valóban voltak olyan tulajdonságok – kiválasztott-

ság, »szakmabeli« ismeretek tudatos megszerzése stb. –, amelyek a sámánoknál is megvoltak, a kettejük közötti különbség azonban igen nagy. A marxista őstörténet azt hirdette, hogy a magyarok őseinek a vallása a sámánizmus volt, holott az nem tekinthető vallásnak. A vallásokra ugyanis bizonyos strukturális jegyek a jellemzőek, legfontosabb a vallási tudat, az istenhit (ideológia) és a mitológia. Emellett, de csak másodikként említendő a kultusz, azaz rítus, majd a függőségi érzések és a szociális szervezet. A sámánizmusnak azonban nincs egységes ideológiája, különböző mitológiákkal rendelkező népeknél fordul elő, nincs dogmatikája és teológiája. Leglátványosabb és kiemelkedő része a szertartás (a rítus, a »sámánkodás«), mely összefonódik a törzsi kultuszokkal, és nem önálló, azaz a kultusznak nincs társadalmi szervezete. A *szibériai sámán* az a személy, aki – jelképesen – közvetít az emberek világa és a szellemek vagy lelkek elképzelt világa között. Legfontosabb jellemzője, hogy elő tudja idézni az eksztázist, melynek során megváltozott tudatállapotba került. A sámán eksztázisa előidézésére narkotikumokat, kenderfüstöt vagy gombákat használ, »sámánkodásait« szaggatott szarvasbőr ruhában végzi, fején sámánkoronát visel és sajátos hangszerén dobol. Sámánjai voltak a lappoknak, az obi-ugoroknak, a madzsutunguz népeknek, a paleoszibériai keteknek, korjákoknak, csukcsoknak, jukagíroknak, de sem az iráni népeknél, sem a belső-ázsiai hunoknál, ujuguroknál és türk népeknél ilyenek létezéséről nincs tudomásunk.

Ezzel szemben *őseinknek a természettudományokban járatos, tudós, gyógyító papjaik – táltosaik – voltak.* A gyógyítást végző tudós és a varázslatot űzni akaró sámán között óriási a különbség. A táltoshoz hozzátartozik a tudás, a másiktól való gondoskodás (tehát a gyógyítás), a természetfölötti erők (gyógyfüvek, sugárzások stb.) felismerése és használata. Ósvallásunk papjairól *Theophylaktosz* írja, hogy »a türköknek

papjaik vannak«. 1046-ban Péter király ellen fellázadt Vata fia János »táltosokat gyűjtött maga köré, akik éneket zengtek az új hit ellen«. Honfoglaló őseink táltosai rendkívül nagy tudás birtokában voltak; mint a törzs legszűkebb vezetőrétegéhez szorosan hozzá tartozóknak módjukban állt más kultúrák vallásaiból, papjaik tudásából a lehető legtöbbet eltanulva magukévá tenniük. Talán úgy is mondhatnánk, hogy a táltosok azok a nagy tudású emberek, akik a magyarság »kusza és véletlenszerű« szellemvilágát a magyarok Istene alá rendezik. Őseink táltosai Belső-Ázsiától a Kárpát-medencéig megtartva ősi feladataikat sokat változtak, ma úgy mondanánk, »modernizálódtak«. A táltosok szerepe Európába érve fokozatosan halványodott, de a hagyomány gyökerei olyan mélyek, hogy bizonyos formában máig fennmaradtak füvesasszonyok, javasasszonyok és jóvendőmondók személyében, a táltosok egy-egy részfeladatát ők viszik tovább, asztrológiai ismereteiket az Alföld pásztorai hasznosították, termékenységrítusuk pedig néphagyománnyá vált. Tevékenységükből sokat megőrzött a néphagyomány, legmarkánsabban a regösök ritmikus ütemű éneklésében vagy a busótáncokban és a sokáig élő garabonciás diák személyében lelhetők fel nyomai, de szokásaink, nyelvi fordulataink, sőt néhány régi helyneveink is őrzi személyüket. Ez a hitvilág semmiképpen sem nevezhető »primitívnek«, hanem a valóság adott körülményekhez való alkalmazkodásának tekinthető, mely a természettel, az ismeretlenel való szoros kapcsolatból ered. Az eltűnt táltos szerepe egy ősi hitvilág pusztulásának tragikus jele. A magyarság táltosai is arra a sorsra jutottak, mint a magyarok közül sokszor annyian. Egy részük abbahagyta az ősi gyakorlatot, és a kereszténységet fölvéve igyekezett beilleszkedni az új, számára idegen társadalomba, más részük, aki ellenállt, kivégeztetett. Nem jelent meg többé »táltos ló«, és természetes okokkal magyarázták a lidérceket, és a sokat jelentő szimbólumokból

»díszítőelemek« váltak. A halottakat keresztény módon, útravaló nélkül temették el, nem adtak melléjük útravalót, és nem tették melléjük használati tárgyaikat, fegyvereiket. Az sem lett fontos, hogy a halott a felkelő nap felé tekintsen. Az ősi hagyomány a civilizált Európában »babonává« minősült.

Őseink társadalma vérségi kapcsolatokra épült, a vérrokoniságot tartották a létező legszorosabb kapcsolatnak ember és ember között. A rokonok úgy érezték, hogy a vér titokzatos ereje fűzi össze őket eltéphetetlen szálakkal. Összetartozásuk tudatát a közös ős tartotta ébren, akit ezért tiszteletben részesítettek. Amikor a pontos leszármazás már elhomályosodott, az ős jelképpé, *totemmé* változott. A leszármazottak valamenynyien ugyanazon nemzetség tagjainak tekintették magukat, és egész életüket az ebből fakadó parancsok és tilalmak szegélyezték. Az a tény, hogy a magyar csodaszarvas új hazába vezeti népünk őseit, azt mutatja, hogy régmúlt időkben az ősanya és a vezető állat jelképe elmosódott.

»A magyarok istene«. Az ősi magyar mitologikus istenhit főalakja a többféleképpen megnevezett Teremtő, az Isten vagy az Úr, a népi szóhasználatban az Úristen, az Öregisten vagy Atyaisten. Ő a világ ura, a legfőbb irányító lény, aki kézben tartja az ember és minden élőlény sorsát, segítő és igazságos, de büntet is. Mitológiáinkból, meséinkből, az írott forrásokból és a népszokásokból összeállított ősi istenfogalmunk szerint a magyarok istene az égben lakozik, ahonnan figyeli a világ folyását, noha néha neki tulajdonítják villámszóró funkcióját »istennyila«, »mennykő« formájában. Az ázsiai népek istenüket férfi formában testesítik meg. Bár a kereszténységet népünkre ráerőltető ősi vallásunk elemeit igyekeztek eltörölni, annak egy része a keresztény ünnepekben és liturgiában tovább élt. Középkori templomainkban nyomára bukkanunk a fény és árnyék, a jó és a gonosz küzdelmének. Szent László (a fény) és a kun (a sötétség) keresztény köntösben folytatják

harcukat templomaink északi falán. A haláltalan hősök küzdelmébe belekerül a női elem (Boldogasszony szerepe). A kereszténység ünnepeit szinte kivétel nélkül visszavezethetjük és megtalálhatjuk a természeti népek műveltségében. Krisztus feltámadásának előképe a sumer Innin, a világ teremtése az ugyancsak sumer Enkinek embergyúrása, de ősi jelkép a piros tojás, a húsvéti locsolkodás, a körmenetek stb. Ami még ősi hitvilágunkból megmaradt, azt népmeséink, mondivilágunk és népművészetünk őrzi. Népi hagyatékunkban megjelenik az ördög mint teremtő (demiurgos, a világ teremtése a tengerből felhozott homokból, a nap és a hold elrablása és megszerzése, a pünkösdi király, a bikafékezés, a táltos paripa, a sokfejű sárkány, a vashegy a világ tetején, az égig érő fa, a kancatejfürdő, a kacsalábon forgó kastély stb.). A honfoglalás előtti magyar hitvilág a honfoglalást követő változások (az új társadalmi-gazdasági rend, a kereszténység felvétele) következtében elvesztette azt az erőt, ami egységben tartotta. Egyrésztük nyomtalanul elpusztult, más részük megmaradt és/vagy »babonává« süllyedt, vagy teljesen elvesztette jelentőségét. *Mivel Európa háborúban nem tudta legyőzni a magyarságot, azt az erőt kellett elpusztítania, ami összetartotta, múltját és ősi hitét (vallását).* A magyarság megnyerése vagy elvesztése a katolikus egyház számára létkérdés volt. Egy olyan erős nép, mint a honfoglaló magyar, mindenképpen térképformáló erővel rendelkezett. A nagy magyar térítések ellenére mégis egyetlen európai uralkodócsalád sem volt olyan független a pápától, mint Emese unokái: az Árpád-háziak.

A végtelen rónákon való barangolás, a teljes fenségében kibontakozó égbolttárvány a nagy kozmikus összefüggések felé irányítják az ember figyelmét, s hitéletében a menny, az égitestek, valamint a természet erőit megszemélyesítő szellemvilág képzeteinek juttatják a főhelyet. Felfogásuk szerint ez a szellemvilág, melyből meglepő tisztasággal egy főisten,

»az Isten« alakja emelkedik ki, aki a legkülönbözőbb jelek által a természeti jelenségekben vagy akár az állatvilág révén nyilvánítja ki akaratát az ember előtt. E vallásos háttérnek megfelelően mondavilágunkban és művészetünkben mitikus jelentőségű állatalakzatok jutnak fontos szerephez. Ilyenként kell értelmeznünk a magyar mondavilágban szereplő *turul* alakját, mely a nép születésének homályba vesző történelmi tényeit a mítosz világába emeli. A magyar uralkodóház e mondával való utalással az Eurázsia lovas népeire jellemző felfogást mutatja, miszerint az uralkodóház hatalma természetfölötti természetű. A dinasztiaalapító fejedelem természetfölötti képességekkel felruházott hős, aki az istenséget képviseli a földön, mint olyan, aki »az ég akaratából« uralkodik. Ennek nyomán vallásos értelmet nyer az állami szervezet, és benne a hadrendszer is. A Gesta Hungarorumban olvassuk, hogy »Árpád a mindenható Isten kegyelmét kérte, hogy az Úr azt a földet engedje nekik örökre«. »Isten« szavunk ótörök eredetű (»Ősök Istene«= Es-Ten, ami egyes török népeknél osten változatban fordul elő).

Ősi hitvilágunkban megjelenik egy talányos rendeltetésű, nagy tiszteletnek örvendő istenanya, akinek neve Boldogasszony vagy Boldoganya. Fogalma Belső-Ázsiába nyúlik vissza. *Szent István azért tudta az országát Szűz Máriának felajánlani és ezt a felajánlást a magyarokkal elfogadtatni, mert a hitvilágunkban szereplő Boldogasszony – Babba – fogalma közel állt a katolikus Szűz Mária fogalmához.* Mindkettőnél nem egyszerűen asszonyról van szó, hanem egy életet adó személyről. A szep-lőtelen fogantatáshoz igen hasonló mitológiánk Emeséje is, éppen ezért mi magyarok Máriát Szűz Máriának nevezzük, holott őt az európai kereszténység Szent Máriának (Heilige Mariának, Santa Mariának stb.) nevezi. Őseink istenanyja nem az európaiak által ábrázolt holdon, hanem a napon, illetve a napot szimbolizáló kereszten áll. Szent Gellért térítő törekvé-

sei során találkozott egy jóságos, fenséges mennyei asszony kultuszával, akiben mintegy Szűz Mária előképét láthatta, akinek tisztelete nagyobb akadály nélkül válhatott Mária-kultusszá, és akinek költői neve sem látszott méltatlannak arra, hogy Isten anyját ékesítse. Ekkor választotta ki Szent Gellért a »napba öltözött asszony« bibliai idézetét az udvar előtt tartott prédikációjának témájául.

Népünk hét »Boldogasszonyt« tisztel, akik között legnagyobbnak a Nagyboldogasszonyt tartja. Ennek »leányai« a többi boldogasszonyok (szülő, fájdalmas, gyertyaszentelő, sarlós, segítő és havi), de ismerik a »Szűz Kisasszonyt« is. A néphit Kisasszonyt azonosítja a kereszténység legnagyobb szentjével, Szűz Máriával, jóllehet a keresztény hittan erről nem szól. Meddő asszonyok kilenc hetet böjtölnek, hogy a Nagyasszony segítsen rajtuk, és aki kedden mos, megbántja a Nagyboldogasszonyt, a Kedd Asszonyát. Kedden tilos minden erős munka, viszont elkezdésre, elindításra (pl. tyúkültetésre) szerencsés a kedd. Az adatok tömegéből kitűnik, hogy Nagyboldogasszony az élet adója és védője, bőség, termékenység, aratás, növény és ember szaporodásának védője.

Kálmány Lajos, aki a *Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya* című kötetet 1885-ben adta ki, a magyar díszítőművészet keleti forrásainak kutatása közben talált egy ősi magyar Nagyasszony gabonával, gyümölcscsel, termékenységgel összefüggő kultuszának nyomaira, akit *Huszka József* Asztarte-Boldogasszonynak nevezett. A magyar népművészetben együtt találjuk a sumer Baú istenasszonyt és a belső-ázsiai Boldogasszonyt, amint trónszékén ott ül a baúkoronás nőalak fodros ruhában, szimbóluma az életfa, a termő ág, amit kezében tart, vagy az életvízzel telt serleg, melyek jelzik, hogy ő az Élet Nagyasszonya. Az ősmagyar Babba, a »születést adó«, és a sumer Bau, az »élelemadó« alakja népünkénél immár összemosódik Szűz Mária alakjával. A Boldogasszony-füveket

népünk Nagyboldogasszony napján a templomba viszi megszentelni, ezeket a füveket a halott mellé teszik a koporsóba. A megszentelt ökörfarkkóró pedig a boszorkányok elkergetésére hasznos. De funkciója van a Boldogasszony hajának, tenyerének, cipellőjének stb. elnevezett gyógynövényeknek is. Az ősi ábrázolások némelyikén feltűnik a Nagyasszony mellett az úgynevezett »lagashi címer« állata, a kiterjesztett szárnyú napmadár, a mindig visszatérő sas, de mellette ott látjuk őseink totemmadarát, a turult is.

Csíksomlyó ősi kereszténység előtti zarándokhelye a magyarságnak. Úrasszonya, a Napbaöltözött, akit a csíki székelyek, a gyimesi csángók és Moldova csángóságának egy része Babba Mariának nevez, akiben őshitünk istenasszonya és Szűz Mária alakja keveredik. *Daczó Árpád* (Lukács atya), Erdély tudós ferences szerzetese mondta, hogy »annak, aki Babba Mária nyomában jár, annak fölösleges népünk mítoszát a régmúltban keresnie, hiszen az európai környezetünkben ez az egyetlen élő, minden fontos elemében ma is föllelhető mitológiánk«. A székelyeknél egy legenda maradt fenn: amikor Bálványos várához egy keresztény hittérítő érkezett, a vár táltos papja, miután meghallgatta őt, hogy miféle szándékkal keresi vára magyarjait, rendelkezett a bebocsátás felől, hiszen – amint mondta – *»azt hirdeti e küldött, ami szerint mi eddig is éltük napjainkat«*. Szent László – a *Képes krónika* tanúsága szerint – a magyarság fényes állatát, a csodaszarvast testvére, Géza előtt angyalnak nevezi a mogyoródi dombon. Nem tüntette el a szarvast, csupán új tartalommal öltöztette fel. Népünk elfogadta e változatlan változást, mert királyainkban a nagy hun király, Attila és Árpád örökösét látta. A dozmati regőségekben a szarvas Isten küldötte, »szent angyalaként« jelenik meg. A magyar fészületeken igen gyakran alul, a boltívbe az Istenszülő Asszony, népünk Boldogasszonya áll. Április 25-én, Márk napján a keresztútnál állított fészületnél áldja

meg a pap a határt, ég és föld közelgő ünnepe előtt a »nász-ágyat« szenteli meg e kitüntetett helyen. Zalában szélben megszólaló csengőfűzéssel díszítették fel az útelágazásoknál álló feszületet, hogy távol tartsa a viharral érkező, határt pusztító gonosz szellemeket.

Az *évig érő fa (életfa vagy világfa)* népművészetünk leggyakoribb jelképe. Őseink látták, hogy a növények megszületése, növekedése és halála az emberek szeme előtt folyik le, és teljesen hasonlatos az ember életrendjéhez. Ám a növényzet tavasszal újraéled, viszont az ember élete halálával véget ér. Márpedig az ember a vegetáció örök megújulását átviszi az emberre. Az emberek saját életét átvitték a fa életére, egy olyan fáéra, amely nem nyújtja az árnyékot, egy távoli, mesés helyen érleli gyümölcseit, ahová csak a kiválasztottak juthatnak el. Az életfa ágainak és virágainak a száma szigorúan megszabott, legelterjedtebb a hármas elosztás, de találkozunk annak többszörösével is. E fa ágai között ott van a nap (a férfi), a hold (a nő szimbóluma). Nemegyszer az életfa az évente kiújuló szarvasagancsból indul ki, ami a folyamatos elmúlás és megújulás egységét fejezi ki. Az évig érő fa képzetét a török népek mind ismerik a következő elképzelés szerint: van a világon egy csodálatos fa, amelynek kilenc elhajló ága van. Ha az ágak elkezdenek kavarni, abból támad a szél. Olyan csodálatos fa ez, hogy nemcsak a hold jár el az ágai között, hanem a nap is. A csodálatos fa olyan helyen nőtt, hogy csak az ilyen tudományban jártas ember találhatja meg, a közönséges ember csak hírét hallja, de látni nem láthatja.

A magyar hiedelemvilág »csodálatos fája«, »évig érő« vagy »tetejjetlen« fája nem egyéb, mint a táltoshitű népek világfája, amely összeköti az alsó (a föld alatti), a középső (a földi) és a felső (túl)világot. Az évig érő fa csodálatos népmesénkben is megmaradt: a sárkány elrabolja a lányt, és az évig érő fa tetejére viszi. Sokan indulnak el a kiszabadítására, de kísérletük kudarcba fullad.

Végül a kis kanásznak sikerül feljutnia a világfa csúcsára úgy, hogy baltájával lépcsőt vág a fa törzsébe, és a rétegekből álló lombkoronán »világról világra« halad. A hőst az ott lakó Szél, a Hold és a Nap anyja segíti útján. Ebben a mesében a magyar ősvallásnak három rétege ötvöződik: 1. az ég rétegződése és az egyes rétegekben lakók pontos munkamegosztása; 2. az élet fája teli tápláló gyümölcssel; 3. az akadályokkal megtűzdelt fa megmászása. *Az égig érő fa motívumát elszigetelt, Európában csak magyar területen megtalálható volta miatt még a honfoglalás előtt Keletről hozott ősvallásunk maradványának kell tekintenünk.*

Őseink »föld alatti világ«-képzete igen régi. A felsőbb lények közül legélénkebben a *tündérek* maradtak meg, akik a csodás szépségű arany boldoghonban, Tündérországbán, túl az Operenciás tengeren laknak. A tündérek a csodálatos világban az emberiség, a természet, a föld jótevő anyáiként jelennek meg, kik a halandókat kegyelve, látogatva boldogító munkával és művészettel áldják meg. Van mitológiánkban »szépasszony«, »kisasszony«, de rosszindulatú tündér is. Ősi hiedelemvilágunk csodálatos állatlénye a belső-ázsiai *sárkány*, amely halakból vagy olyan kígyókból lesz, melyek hét évig a mocsárban tenyésznek. A sárkány általában a földön kezdi el életét, aztán felszáll a fellegekbe, elborítja a napot, és zivatart hoz létre. A mocsári lángnak, a *lidércnek* alakjában afféle tűzmanót vélnek felfedezni, aki a kulcslyukon is befér. A *táltos ló* népmeséink vitézeinek elengedhetetlen társa és segédje, aki gazdájának tanácsot ad és mindenben segíti őt. Az *elemek* közül a *tűznek* őseinknél különösen jelentős szerepe van, ez meleget ad és éltet. Ott van a születéskor, a házasságnál és a halálnál. A *víz* az élethez nélkülözhetetlen, ezért tiszteletük tárgya volt. A *föld* azon jótevő anya, amelynek méhéből minden ered, amelyben minden tenyészik, nő, gyümölcsöz, és amelybe minden viszszatér. A *lég* (levegő, lehelet, szél, szellő, szellet, lélek, szellem) az istenség és az emberek közötti elem, illetve az istenségek,

az emberfeletti lények eleme, régi nyelven: levegőég, amelyben jár a tündér és táncolnak a boszorkányok, repked a sárkány, a lidérc és a táltos paripa.

Az *égitestek* közül a *nap* kultusza jelentős volt a szkítáknál, a hunoknál és a török népeknél. Megünnepelték a nap feljöttét és a tavaszi napéjgyenlőséget. Őseink kötődése a naphoz szorosabb volt, mint manapság, a fény jelentette számukra az életet és az igazságot. Vezetőik szimbóluma a nap volt, a »kündü« szó annyit jelent, mint nap fia. Az égi frigy mintájára a földi házaséletben a nap szerepe az erősebb, természetesebb és ellenálló férfiú, a hold alak- és fényváltoztató szerepe pedig a nőé. *A magyar népművészet átvészelte a mintainkvizítorok emlékirtását, a kíváncsi és nem értő szemek elől virág- és állatalkokba, növényi kompozíciókba rejtette ezeket, az ősi szellemvilágot.* Ezek az ősi napjelek ott díszelnek a kapukon, a házormokon, a fejfákon és a kézimunkákon, kerekese változatát a nép »naprózsának« mondja. A napjel ősi tartalmát a nép elfelejtette, de formáit hagyományában konzerválta.

A hold. A természetben élő ember az őt körülvevő világban ügyefogyott, gyenge volt, segítségre volt szüksége, felfigyelt a holdra. A nap fényével szemben az éj félelmeit, borzalmait a hold enyhítette, amely alakváltozásai, időleges eltűnése és az ezzel járó sötétség révén tiszteletreméltóvá vált. A hold őseinknél az anyaméhet, az örök emberi megújulást szimbolizálta, a holdon elhelyezett életfa is ennek a jelképe.

A magyarok ősei a testet és a *lelket* megkülönböztették, erre utal, hogy létezett külön szó a lélekre, és e kifejezés bizonyos kapcsolatban áll a lehelettel. A lélek továbbélésére utalnak a halotti torok és a temetési szertartások. Őseink szép mítosza volt, hogy a születésre várók lelke a túlvilágon az életfa ágán lakozik, onnét száll le a földi létbe, és a test halála után oda tér vissza. Ezért megkülönböztették a *testlelket*, amely a testben levő minden élettani, szellemi, érzelmi és értelmi működés

fogalma, a *szabadlelket*, ami az egyénnek a testen kívüli megjelenési formája, második énje, amely alkalmilag el is válhat a testtől, az *álmolelket*, amely az embernek nem cselekvő állapotában (álmában) mutatkozik meg, a *halotti lelket*, amely a halál után a föld alatti másvilágon tartózkodik, valamint a *fejlleket*, amely az ember fejében fészkel..."⁵⁰

---

⁵⁰ Kiszely István: Az ősmagyarok hitvilága, <http://mek.oszk.hu/06400/06403/html/#14> (2019. 11. 23.); vö. Kiszely István: „Őseink egyistenhitéről”, Búvárpaták, 2008, 4. old.; vö. Szimonidesz, I. köt., 223–231. old.; vö. Bobula: i. m.; „A magyar ősvallás istenasszonya”, 62–72. old.; vö. Varga Zsigmond: *Ötezer év távlatából* (Debrecen: Pannónia Ny., 1942).

VI. ZSIDÓ KÖZÖSSÉGI/VALLÁSI STRUKTÚRÁK

Szimonidesz Lajos méltán neves munkájában a vallás fejlődését abban látja, hogy amíg a primitív népek között szinte minden törzsnek, minden vidéknek más és más vallása van, addig a nagyobb népközösségek, nemzetek, kultúrterületek kialakították a maguk „népegyházi” vagy épp „kultúrközi” vallását, a legmagasabb fokon azonban azok a vallások állnak, amelyek „a helyhez, nyelvhez és nemzethez kötöttség béklyóiból ki tudtak szabadulni, és az egyetemes emberiség vallási kérdéseire adnak megfelelő választ, egyetemes lelki szükségletek kielégítésére vannak szabva”.⁵¹

A zsidó közösségi és vallási struktúrák – ahogy az az Ószövetségből megismerhető – a második kategóriába tartoznak, a mai keresztyén egyházak legtöbbször pedig az utolsó kategóriába.

A zsidóság néppé szerveződésének története tökéletesen nyomon követhető az Ószövetségből. Abrám elhívása, a kiválasztás, a „nagy néppé teszlek” ígérete és a reménytelen gyermektelenség valósága, aztán a nagycsalád, az egyiptomi korszak, a törzsi struktúra kialakulása és megerősödése, a nemzetté szerveződés buktatói, az országszerzés, letelepedés – közben a különböző vallásokkal való találkozás – az egyiptomi és az új haza őslakói szokásainak, különféle vallási gyakorlatának kísértése, időnként átvétele, a bírák, majd a királyság kora, a teokrácia periodikus győzelme és bukása, a fogságok és a szabadulás megélése, a messiásváradalom – és

---

⁵¹ Vö. Szimonidesz, 16. old.

sorolhatnám. Nem zsidó történelmet szeretnék azonban írni, csupán azt vizsgálni, hogy a közösségi struktúrákat megjelenítő héber kifejezések mit takarnak, illetve azt, hogy hogyan alakul a nemzeti és a vallási közösség egymáshoz való viszonya.

1. A KÁHÁL és az ÉDÁH

Az ószövetségi előfordulási megoszlást vizsgálva a következő megállapításra jutunk:

1. Az ÉDÁH és a KÁHÁL nagyjából azonos számban fordul elő. A származékokat is figyelembe véve az ÉDÁH 175-ször, a KÁHÁL 162-szer.

2. A gyülekezetre vonatkozó alapszavakat tekintve megállapítható, hogy a Genesisből a Judicumig terjedő könyvekben az ÉDÁH 105-ször, a KÁHÁL 34-szer, az Ószövetség többi könyveiben az ÉDÁH összesen 15-ször, a KÁHÁL 69-szer. *Mindebből látszik, hogy az ÉDÁH az Ószövetség „első felében”, a KÁHÁL a „második felében” népszerű.* Ez a megfogalmazás túlságosan szakszerűtlen, valamint azonban érzékeltet, nevezetesen azt, hogy amíg például az ÉDÁH a Pentateuchusban 96-szor, addig a KÁHÁL ugyanitt mindössze 30-szor fordul elő, viszont a nagyjából szintén összefüggő munkának számító másik nagy egységben, a Krónikák, Ezsdrás és Nehémiás könyveiben a KÁHÁL 43-szor, az ÉDÁH viszont csupán 1-szer fordul elő – s ezek után mi sem természetesebb, mint annak a megállapítása, hogy *az ÉDÁH bizonyára a teokratikus népközösség, a KÁHÁL pedig az összegyűjtött közösség (fogság utáni idő) műszava.* A szövegelemzés nyomán is hasonló eredményre jutunk. Ennek ellenére szükségesnek látom hangsúlyozni, hogy a fent megállapított törvényszerűség nem merevíthető szabályba, ugyanis a két szó jelentéstartalmában gyakran észlelhető átfedés.

Isten kiválasztó tevékenysége az újszövetségi idő előtt is nyilvánvaló, s e kihívó, kiválasztó munka eredménye az egyház is. Ezért tartom szükségesnek, hogy további összefüggéseket keressünk az említett héber (ill. arámi) szavak kapcsán.

Izrael népe – mint nép – alig vonatkoztatható el Izrael népétől mint gyülekezettől. Az Isten törvénye egyszersemind polgári törvény is. Hogy a gyülekezet van-e a népért, vagy a nép a gyülekezetért? Ami Abrám kiválasztását illeti – az Abrámnak igazságul „jóváírt” hitre gondolok –, ez a hitközösséget látszik elsőséggben részesíteni. A „nagy néppé teszlek” a hívó Abrám felé hangzó ígéret. Mózes Jahve követeként, Jahve hatalmával teremt nemzetet. A későbbiek során a prozelitizmus intézménye bizonyít leginkább amellet, hogy a nacionális beépülés – a vallási „áttérés”, megtérés után – automatikusan elintézettnek tekinthető. Az ezsdrafi nacionális tisztítás ószövetségi szempontból is túlzott exkluzivitást takar. A körülmételés jelzi az Istenhez tartozást. Az Istenhez tartozók együvé is tartoznak – a körülméletlen a közösségnek nem lehet a tagja. A Sínainál kötött szövetség „Jákob háza népére”, „Izrael fiaira” – és az egész nemzetre vonatkozik. *Ezt a komplex közösséget jelöli elsősorban az ÉDÁH.* Ha az ÉDÁH, illetve KÁHÁL szókapcsolatait vizsgáljuk, akkor is a fenti eredményre jutunk.

Az achaimenidák alatt végbevitt restaurációs mozgalom „irodalmi melléklete” az Ezsdrás nevéhez fűződő (legalábbis redakciós szinten) nagy krónikás mű (Krónikák 1–2, Ezsdrás, Nehémiás). A túlzottan is sok problémát fölvető krónikás mű elemzése itt nem elengedhetetlenül szükséges, ezért mellőzöm. *Ez a mű szinte forradalmasítja a KÁHÁL-t,* amivel az ÉDÁH-hoz kapcsolódó bizonyos fokú szinonimitás miatt a korábbi iratokban is találkozunk, de csak elenyésző kisebbségben az ÉDÁH-hoz képest. Hogy a krónikás is a teokratikus eszmevilághoz kapcsolódónak érezte az ÉDÁH-t, azt világo-

san igazolja az a tény, hogy szinte lecseréli a KÁHÁL-lal. Teokratikus „államformáról” a fogság után nem lehet beszélni. Államról sem, ha a szuverenitást az államiság jellemzőjének tekintjük. A nemzet szétszóródott, s ettől kezdve a gyülekezet nem az egy hazában élő, egy Istent imádók teljes *népközössége*, hanem a diaszpórában élő, de azonos Istent imádó zsidóság *hitközössége*. Időnként még elő-előkerül – mintegy a régi dicsőség „megjelenítőjeként” – az ÉDÁH, hisz a templom fölépítése ha nem is reálisan, de legalább gondolatilag a szuverenitás árnyképét vetítette az idealisztikusan gondolkodók elé.

A KÁHÁL igei jelentése: gyűjt, összegyűjt. A KÁHÁL az összegyűjtés eredményeként jön létre. (A fogság utáni gyülekezet is Isten szabadító, egybegyűjtő kegyelmi művének az eredménye.) A fogságból viszonylag kevesen tértek haza, sokan letelepedtek, nem vállalták a biztos egzisztencia helyett a bizonytalanságot. A KÁHÁL (néha az imént említett értelemben az ÉDÁH is) az engedelmesek, a hívők gyülekezetét is jelölte, az Istenhez tartozókat. Az évenkénti templomi istentiszteleten való részvétel egyesek számára kevésnek tűnt, amikor pedig nem volt templom, akkor szükségyszerűen *kialakult a templomon kívüli istentisztelet*, törvényolvasás és -magyarázás. A zsinagógák bizonyára főleg a fogságban alakultak ki, s a fogság után a templomépítés az energikus kezdés után több mint 15 évig állt, templom híján Palesztinában is meghonosodtak. A monoteizmus természetesen nem kérdés a zsidók között. Ezt pregnánsan kifejezi az úgynevezett „SÖMA” (SÖMA JISZRÁÉL, JAHVE ELOHÉNU JAHVE EHÁD) vagy AZ ÚR URALKODIK (JAHVE JIMLÓK) stb., azonban az idegen istenek tisztelőinek tilalma – akár a Dekalógusban, akár egyéb helyeken szinte folyamatosan – nem fölösleges.

2. Egyéb héber, illetve arám kifejezések

A KÁNÁSZ az arámi KÁNÓS, illetve KÁNÓSZ szavak nyomán honosodott meg a héber nyelvben, minden bizonnyal a fogság idején. Ezt mutatja többek között az is, hogy Dániel könyvében találkozunk vele néhányszor. A zsinagóga héber neve a KÁNÓSZ-ból alakult ki: BAJIT HAKKÖNÉSZET.

A MALKUT csoport az újszövetségi BASZILEIA-formulák ószövetségi megfelelője. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy a BASZILEIA nem jelent többet vagy mást, mint a MALKUT-formulák, de azt igen, hogy a Keresztelő János ajkáról elhangzó: „elközelített a mennyek országa” nem az „ORSZÁG”, hanem az „ELKÖZELÍTETT” vonatkozásában hatott az újság erejével. Az ószövetségi kinyilatkoztatás sarkalatos tétele az Ex 15:18: Jahve uralkodik (királyként) örökkön örökké.

Külön fejezetet igényelne a MALKUT-szövegcsoport elemzése, itt azonban csupán az a célom, hogy bizonyítsam, a BASZILEIA mint fogalom nem gyökértelen az Ószövetségben.

A MALKUT JAHVE és a MALKUT HASSÁMAJIM stb. – ha helyesen értjük az Ószövetséget – nem valamiféle politikai uralmat jelölő kifejezések (annak ellenére, hogy a választott nép hajlamos volt az ilyen értelmezésre), hanem szellemi vonatkozásúak. Sok esetben egészen világosan a messiási korra utalnak a kiteljesedés tekintetében. Az Ézs 56:3–7 a Jahve-tisztelet egész világra való elterjedését szoros kapcsolatba hozza a pogányok zsidó közösséghez való csatlakozásával. Ha nem is tartalmazzanak a szövegek minden esetben MALKUT-formulát, Jahve fölségének minden nép által történő elismerése a királykodás kiterjedésére utal. (Vö. pl. Ézs 60; 66:17–21; Zof 2:11; 3:9; Jer 16:19–20; Hag 2:7; Dán 2:44; 7:14, Zsolt 46; 66; 92; 95–97; Jer 3:17; stb.) A pogányok is részesednek Jahve kegyelméből. (Vö. Zsolt 86; Zak 8:23; Jónás könyve; stb.)

A Jahve-királyság (majd messiási ország) lelki jellegét leg-plasztikusabban Deuterojesaja mutatja be.

Az is természetes, hogy Jahve világ fölötti uralmán belül külön kell szólnunk a választott nép fölötti királykodásáról. Övé az egész föld, de a kiválasztás folytán különös módon övé Izrael népe. Mivel a BASZILEIA TU THEU és a BASZILEIA TÓN URANÓN (az utóbbi csak Máténál!) a MALKUT-formulák nyomán teljességgel ismerős Jézus korában, témánk szempontjából jó kapcsolópontot kínál az újszövetségi gyülekezet-fogalom kialakulásának vizsgálatához.

Néhány esetben előfordul még az Ószövetségben gyülekezet jelentéssel a MIKRÁ. Igei alakja: KÁRÁ – hívni (kiáltani), kiáltással hívni. Ünnepre hívás, gyülekezésre hívás jelentéssel kerül elő néhányszor. Különösen jelentős, hogy *az eddigi kifejezésekben a gyűjtés, összefogás, uralmi kör jelentések domináltak, itt viszont a hívás.* A MIKRÁ áll legközelebb az újszövetségi EKKLÉSZIÁ-hoz, ami a dinamikus ekvivalenciát illeti.⁵²

---

⁵² Vö. Almási: *Ő a feje az egyháznak*, 16–20. old.

UTÓSZÓ

Ha valaki átküzdötte magát ezen az íráson egészen idáig, ambivalens érzései lehetnek. Leginkább azért, mert – a főcímet tekintve – még el sem érkeztünk a tulajdonképpeni témánkhoz, amennyiben az a keresztyén egyházi/gyülekezeti struktúrák vizsgálata. Bár a cím tudatosan nem tartalmazza a „keresztyén” szót, mégis erre gondolunk, ez érdekelne bennünket leginkább.

A vallási gyülekezések azonban évezredekkel megelőzték a keresztyénséget, sőt a zsidóságot is, ezért ez a bevezető I. kötet ezekkel foglalkozik, és mivel magyarok vagyunk, az ősi magyar hitvilággal kiemelten, és mivel az Ószövetséget is kinyilatkoztatásnak tekintjük, a zsidó közösségi struktúrákkal szintén kiemelten.

Mindezek – amint majd a II. kötetből kitűnik – komoly hatással voltak/vannak a keresztyénségre kezdettől fogva a mai napig. Nem ok nélkül időztünk el tehát ilyen terjedelmesen az „Ósi közösségi struktúrák” vizsgálatánál.

Remélem, hogy hamarosan nyomdába kerülhet a II. kötet, amely immár a keresztyén egyházi/gyülekezeti struktúráváltások története lesz, figyelemmel a baptista gyülekezetek „szerkezeti” változásaira is.

Az Úr 2020. esztendejében, nekünk, magyaroknak a trianoni tragédia 100. jubileumi gyászévében: Dr. A. M.

A szerző

Dr. Almási Mihály a budapesti Baptista Teológiai Akadémia professor emeritus tanára, a teológia és a filozófia doktora. Tanulmányait baptista és református intézményekben végezte Magyarországon, Svájcban és az Egyesült Államokban, ahol vendégkutatóként is dolgozott 1984–85-ig Louisville, Kentuckyban. 1968 óta gyakorló lelkipásztor. Első könyve 1976-ban jelent meg. Témája a keresztség. Ezt további tíz követte Magyarországon. Amerikában négy évet töltött (1982–1986). Lelkipásztori szolgálata mellett tanára és igazgatója volt az American Hungarian School of Theology-nak, lapot szerkesztett, könyvkiadót létesített és maga is publikált.

További részletek a www.dralmasimihaly.hu elérhetőségen.

Author's biography

Dr. Mihály Almási was born in Kiskunhalas in 1945. After graduating from secondary school in Kecskemét, he continued his studies at the Baptist Theological Seminary in Budapest, where he received his B.D. in 1969. He took his M.Div. degree at the Reformed Theological Academy of Debrecen in 1976 as well as his Theological Doctorate (Th.D.) in 1981 and his Philosophical Doctorate (Ph.D.) in 1998.

He also studied in Switzerland and in the United States. During the 1984–1985 academic year he was a visiting scholar in the United States (Southern Baptist Theological Seminary, Louisville, Kentucky). While he was serving as a pastor in Cleveland, Ohio, he edited a Hungarian magazine, founded a publishing office and taught theology.

He has been serving as a pastor since 1968. He was Head of the Department of Systematic Theology at the Theological Seminary in Budapest.

Mihály Almási during the years of 1996–2000 had been President of the Baptist Union of Hungary, Vice-President of the Ecumenical Council of Churches in Hungary and the Hungarian Bible Society; and between 1999–2000 President of the Hungarian Baptists' World Alliance.

His first book was published in 1976, which was followed by 14 more, 10 in Hungary, 4 in the United States; and by a dozen of other volumes, edited and published by him.

His publications are mostly theological studies, but he wrote and edited books about missiology and church history, in Hungary as well as in the States. Between 1975–1982 he had been the director of the Baptist Church Archives, and secretary and member of numerous committees.

His charity activities are also significant. He is the founder and President of the "Sunshine" Child Saving Fund, and founder of the Good Shepherd Foundation.

His way of thinking is ecumenical, but at the same time loyal to his confession, and as a theologian he is bound to an evangelical basis.

Dr. Almási Mihály
eddig megjelent könyvei

1. „...és továbbment az ő útján örömmel” (ApCsel 8,39)

Teológiai értekezés a keresztségről

Előszó: dr. Kocsis Elemér

Budapest, 1976

(elfogyott)

2. *Hitünk igazságai*

Keresztyén hittan

Budapest, 1979

(elfogyott)

3. *„Bizonyos vagyok benne”*

Tanulmánykötet

Budapest, 1980

(elfogyott)

4. *Jubileumi emlékkönyv 1899–1984*

Az amerikai és a clevelandi magyar baptista misszió

85 éves története

U.S.A. Cleveland, Ohio, 1984

(elfogyott)

5. *A nagy kaland*

Science fiction keretbe foglalt üdvtörténet gyerekeknek

U.S.A. Cleveland, Ohio, 1985

(elfogyott)

6. *Jézus Krisztus a gyülekezet Ura*

Teológiai tanulmány

U.S.A. Cleveland, Ohio, 1985

(elfogyott)

---

7. *A szeretetről és a tisztátalanságról – a Biblia fényében*

Teológiai tanulmány

U.S.A. Cleveland, Ohio, 1985

(elfogyott)

8. *Az úrvacsora – mint szolgálat*

Teológiai tanulmány

Budapest, 1995

(kapható)

9. *Theologia popularis brevis*

– Népszerű teológia röviden –

Sunshine Publishing House, Budapest, 1998, 1. kiadás (elfogyott)

Sunshine Publishing House, Budapest, 2002, 2. kiadás (elfogyott)

Sunshine Publishing House, Budapest, 2019, 3. kiadás (kapható)

10. *Ő a feje az egyháznak*

Az ekkleziológia és a krisztológia határterülete

Sunshine Publishing House, Budapest, 2000

(kapható)

11. *A keresztség*

KIT Képzőművészeti Kiadó és Nyomda, Budapest, 2001

(kapható)

12. *Ezredfordulók*

Tanulmánykötet három ezredforduló kapcsán

KIT Képzőművészeti Kiadó és Nyomda, Budapest, 2001

(kapható)

13. *Kegyelem minden*

Önéletrajzi ihletésű tanulmánykötet színes albummal

Jó Pásztor Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2005

(kapható)

14. *Teológiai irányzatok formálódása a baptista misszióban, I. kötet*

Jó Pásztor Alapítvány, Budapest, 2019 (kapható)

15. *A gyülekezeti (egyházi) struktúrák változásai baptista viszonylatban, I. kötet, Ősi közösségi struktúrák*

Jó Pásztor Alapítvány, Budapest, 2020

(kapható)

***Dr. Almási Mihály szerkesztésében vagy kiadásában
megjelent könyvek***

1. *Evangéliumi énekek*

Ifjúsági énekek angolul és magyarul

Szerk., ford. A. M.

U.S.A. Cleveland, Ohio, 1983

2. *Énekeljetek az Úrnak*

Amerikai magyar énekeskönyv

Szerk., ford. A. M.

U.S.A. Cleveland, Ohio, 1985

3. Almási Mihályné: *Mese a báránypásztorról*

Képes füzet gyermekeknek

Cleveland, Ohio, 1983

4. Almási Mihályné: *Hogyan szerette meg Jutka a Bibliát*

Képes füzet gyermekeknek

Cleveland, Ohio, 1983

5. Almási Mihályné: *Maradj velem!*

Verseskönyv

Szerk. dr. Almási Mihály

Cleveland, Ohio, 1984

A „Tolle lege” Magyar Iratmissziós Társaság kiadványai

U.S.A. Cleveland, Ohio

Felelős kiadó: dr. Almási Mihály

-
6. Csopják Attila: *A gyűjtogató fia*
Képes hasonmás kiadvány
A borítón a szerző fényképe és életrajza
(Utószó: dr. Almási Mihály)
7. Robotos (Laskai Mihály): *Az örvény szélén*
„Az élet titkaiból” c. sorozat 27. füzetének hasonmás kiadása
(Utószó: dr. Haraszti Sándor)
8. Robotos (Laskai Mihály): *Vissza a halál küszöbéről*
„Az élet titkaiból” c. sorozat 28. füzetének hasonmás kiadása
9. Emericus (dr. Somogyi Imre): *A kolduskirály*
„Az élet titkaiból” c. sorozat 20. füzetének hasonmás kiadása
10. Robotos (Laskai Mihály): *A kiritói boszorkány, I.*
„Az élet titkaiból” c. sorozat 23. füzetének hasonmás kiadása
11. Robotos (Laskai Mihály): *A kiritói boszorkány, II.*
„Az élet titkaiból” c. sorozat 24. füzetének hasonmás kiadása
12. Emericus (dr. Somogyi Imre): *A szökevény*
„Az élet titkaiból” c. sorozat 19. füzetének hasonmás kiadása
13. Emericus (dr. Somogyi Imre): *A kolostor titka*
„Az élet titkaiból” c. sorozat 14. füzetének hasonmás kiadása
14. Anna Stean: *Evangelína*
Elbeszélés az észak-amerikai rabszolgaság idejéből
Hasonmás kiadvány
15. Asszisi Ferenc élete
(Írta: Tersteegen, fordította: Csia Lajos)
Hasonmás kiadvány

16. Csohány Attila: *Mi jön a fellegekben*
Elbeszélés
Hasonmás kiadvány

(A felsorolt könyvek elfogytak.)

„Napsugár”-könyvek
Sunshine Publishing House
Felelős kiadó: dr. Almási Mihály

1. Gerzsenyi Sándor: *Vallomás*
Új versek
Szigetszentmiklós, 1994
(elfogyott)

2. Somogyi Gáborné (Csoma Irén): *Mennyei szekerek*
Válogatott versek
Szigetszentmiklós, 1994
(elfogyott)

3. Haraszi Sándor: *Nem voltam engedetlen*
Tanulmánykötet
Szigetszentmiklós, 1997
(elfogyott)

Jubileumi évkönyv

A milécentenárium és a magyar baptizmus 150., valamint a sziget-szentmiklósi gyülekezet 100. évfordulójára, valamint Jimmy Carter volt amerikai elnök és Nilson do Amaral Fanini, a Baptista Világszövetség elnöke magyarországi és sziget-szentmiklósi látogatása emlékére, 1996
Szerkesztette: dr. Almási Mihály
(kapható)

A Jó Pásztor Alapítvány kiadványai

Felelős kiadó/szerkesztő: dr. Almási Mihály

1. Újszászi Benyó Illés: *Repedezett nád* (2005)
2. *A hegyi kunyhó – egy puritán család élete* (2005)
3. „Jó Pásztor Jézus...” CD és hangkazetta (2006)
4. „Emlékezz vissza az útra!” CD és hangkazetta (2006)
5. Gerzsényi Sándor: *A századik*
– evangéliumi gyermekversek illusztrálva (2006)
6. Frittmann Lászlóné: *Virágos katedrám*, elbeszéléskötet (2006)
7. Szőkepusztai Zarándok Kápolna megnyitója DVD (2007)
8. „Maradj velem!”
– Héthalmi Páth Károly legszebb evangéliumi művei
CD és DVD (2008)
9. Napsugár gyermektábor I. – Szőkepuszta, 2008 DVD
10. Napsugár gyermektábor II. – Szőkepuszta, 2009 DVD
11. „A világ Üdvözítője”
– Héthalmi Páth Károly legszebb evangéliumi művei
CD és DVD (2009)
12. „Harsonával és kürtzengéssel”
– In Medias Brass Quintet DVD (2010)
13. Gerzsényi Sándor: *Fölfelé a hegyoldalra*
– versek és próza (2010)

*

Dr. Almási Mihály felelős szerkesztője és kiadója a *Jó Pásztor* című lapnak 2004-től, valamint *A Kürt* című amerikai magyar baptista folyóiratnak 1982-től 1986-ig szintén szerkesztője volt. Vö. www.dralmasimihaly.hu (sajtó: „Jó Pásztor”, „A Kürt”).